KOLOČEP

NEKOĆ i SADA

NAPISAO

VICKO LISIČAR

DUBROVNIK
DUBROVAČKA HRVATSKA TISKARA ZAST. I. BIRIMIŠA
1 9 3 2

KOLOČEP

NEKOĆ i SADA

NAPISAO

VICKO LISIČAR

DUBROVNIK

DUBROVAČKA HRVATSKA TISKARA ZAST. J. BIRIMIŠA

1 9 3 2

Piščevom nakladom.

Predgovor.

Dok sam pred par godina bio zaposlen oko sakupljanja historičkih podataka za svoju radnju „Lopud", nailazio sam u dubrovačkom državnom Arhivu na mnogo spisa i povelja o Koločepu, što me je uvjerilo, da i taj otok, premda malen svojim opsegom, ima bogatu i sjajnu prošlost. Stvar mi je bila još jasnija, kad sam ga poslije u više navrata obilazio i promatrao. Ruševine mnogih sredovječnih crkava, od kojih su neke i prastare, a razasute su tu i tamo po cijelom otoku, kao i mnogobrojne razvaline različitih kuća, što se nalaze posvuda u većim i manjim skupinama, sve mi je to zorno predočivalo, da je tu nekoć bio bujan život. I ne prost i jednoličan, nego bogat svojom kulturom, opsežan svojom civilizacijom. Oni prastari kameniti i mramorni spomenici, što potječu dijelom iz starorimskih poganskih vremena, a dijelom iz kasnijih kršćanskih; k tomu i ulomci s uklesanim radnjama u kamenu i mramoru, što su naši domaći majstori izrađivali od IX. do XII. vijeka za narodnih vladara, najbolje su mi dokazivali, da je Koločep igrao ne malu ulogu u domaćoj historiji srednjega vijeka.

Pa usprkos svemu tomu, Koločep nije imao svoje napisane povijesti, dapače, što je još gore, o njemu se nije ništa ispravno znalo. Uopće se je mislilo, da je u staromu i srednjem vijeku bio posve slabo napučen. Tako je jedan Dubrovčanin, inače po cijeloj Jugoslaviji poznati učenjak, nekom stalnošću ustvrdio, da je Koločep prije XVII. vijeka, to jest u XIV., XV. i XVI., bio tako slabo naseljen, da nije imao ni svoga posebnoga dušobrižnika, već da su tada „fratri s Dakse zalazili na Koločep, da pruže duševnu pomoć." (Vidi „Narodnu Svijest", br. 29. i 35. iz god. 1931.)

One su se pak ruševine kuća krivo tumačile, te se je tvrdilo, da su to ostaci života stoprv XVII. vijeka, kad je katastrofalni potres god. 1667., tobože i to razorio i uništio. Potres nije bio samo za Lopud, nego i za Koločep, mnogim piscima udoban plašt, kojim su pokrivali pravu, istinitu historiju bilo zbog udobnosti ili shodnosti dokazivanja svoje teze, bilo zbog nepoznavanja povijesti, koju nijesu potanje proučili.

To opće nepoznavanje bogate prošlosti ovog divnog i slavnog elafitskog otoka pótaklo me je, da se posvetim ne lakom povjesničkom radu, te po svojim silama objelodanim povijest Koločepa.

I pravo je, da se svi oni ostaci i ruševine, što tijekom vijekova još sveudilj prkose zubu vremena, te svojom otpornošću svraćaju na sebe pažnju misaonog posjetitelja, iznesu i u širu javnost i da se historički osvijetle barem kratkim prikazom, ali ispravno i tačno. To je i svrha, koju ovim izdanjem želim da postignem.

Historičke sam podatke crpao ponajviše iz spisa i knjiga dubrovačkog državnog Arhiva i onog župničkog ureda u Koločepu. Poslužio sam se dakle sa najpouzdanijim izvorima za povjesničku ovu studiju, kao i sa drugim znanstvenim djelima, koje navodim na mjestu uporabe.

Ako mi je na kojem mjestu usprkos pomnji izmakla koja nehotična pogreška, molim kompetentne kritičare, da me izvole na to upozoriti u svrhu popravka pri eventualnom drugom izdanju.

Na koncu napominjem, da sam latinske i talijanske citate i natpise vijerno prenio ne ispravljajuć njihove stilističke i gramatičke pogreške.

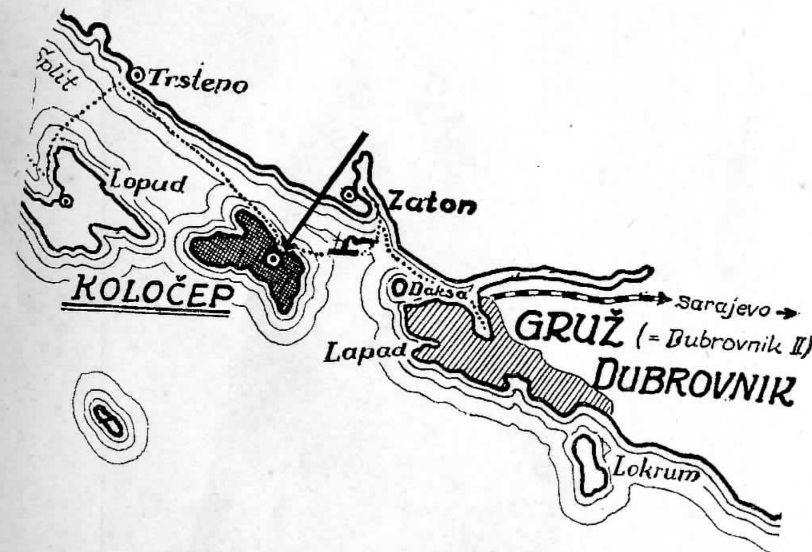
U Lopudu, na dan sv. Jeronima 1932.

Pisac.

I.

OTOK KOLOČEP.

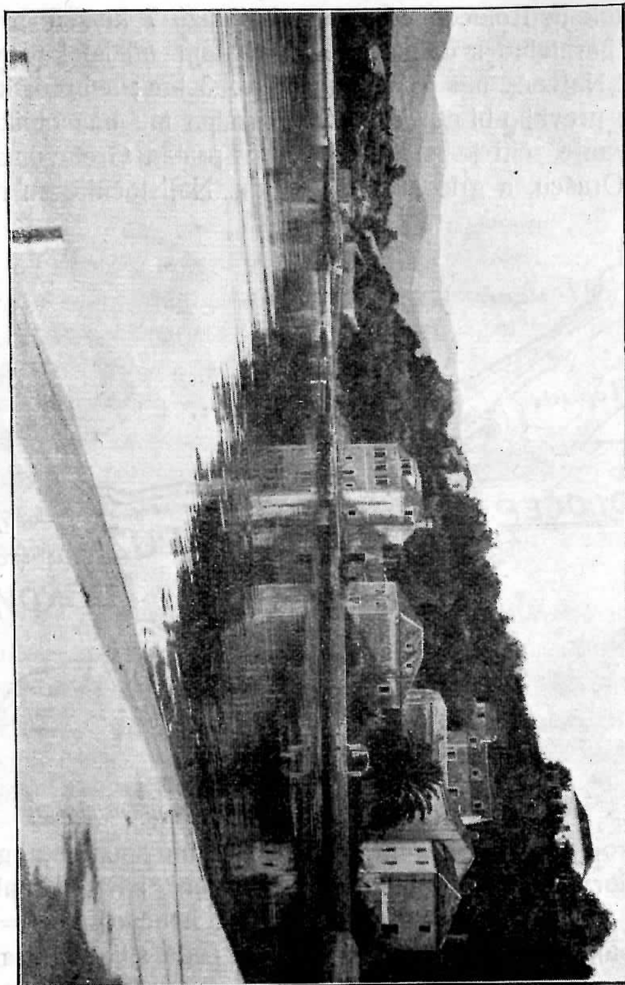
Otok je Koločep udaljen od Gruža 7 km, a proteže se gotovo paralelno s dalmatinskom obalom od istoka put jugozapada. Najveća mu je duljina preko 3 km; a brod, koji bi ga oplovio, prevalio bi put $7^1/_2$ km. Površina mu ima oblik posude za lijevanje, čiji je stalak okrenut prama Grebenima, držak prama Orašcu, a grlo prama Lopudu. Najistočnije su mu dvije



Slika 1. Koločep u sklopu dubrovačkog primorja.

tačke (koje, da tako rečem, sačinjavaju dno spomenutog stalka) Punta Gornja, nazvana također Rt Bezdanj, i Rt Bulinak. Malo zatim, i to baš na mjestu, gdje se nalazi istočno selo (= Gornje Čelo), najmanja mu je širina, pri kojoj, da slijedimo sa slikom, stalak prelazi u posudu. Odatle dalje, širina postepeno raste i dobija najveći proteg na mjestu, gdje se razdvaja u dva kraka, od kojih se sjeverni (držak) svršava sa Rtom Ratac, a jugoistočni (grlo) sa Rtom Čavalika. Između ova dva kraka prodire u more zemljani jezik, koji se svršava sa Rtom Mačus i zatvara sa sjevernim krakom polukruglu luku zvanu sv. Križ.

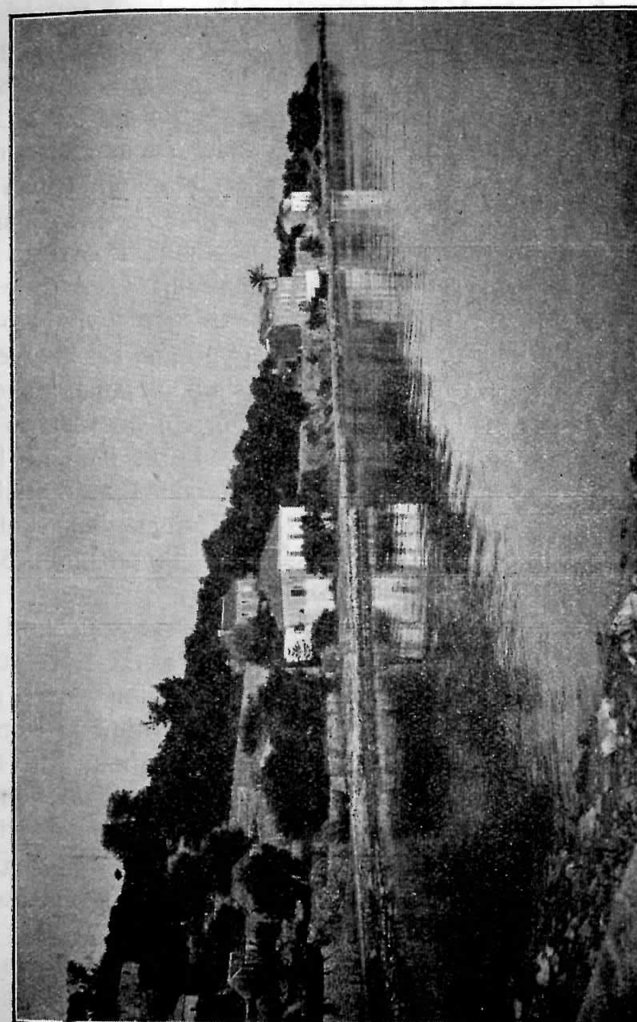
Po opsegu je ovaj otok neznatan, malo veći od polovine malenog otoka Lopuda, te ima malo više od tri četvorna kilometra površine. (Slika 1.). Najviši mu je vrhunac Križ visok 125 m; drugi „Spasovo brdo" 97 m; a ostali su niži od 60 m. Sa istoka i zapada obrasao je gustom šumom, dok u svojoj sredini,



Slika 2. Sjeverni dio Dolnjega Čela sa pjeskovitom plažom.

gdje je najviše širok i gdje obuhvaća najveće dimenzije ravnoga tla, marljivo je i uzorno obrađen. Buduć na njemu vlada blaga klima, ima dosta bujnu subtropsku vegetaciju, kojom se odlikuju južni europejski krajevi. Bori (pinus alepensis i pinus maritima), čempresi, paome, aloje, kaktusi, limuni, naranče, loza,

masline, bajami, rogači kao i druga plodonosna i šumovita stabla bujno rastu; a k tomu obiluje sa bogatstvom cvijeća i mnogim vrstama ljekovitih trava. — U predjelu između Spasa i Križa, brda sa južne strane, nalazi se velika ravnica zvana „Sijekanj",



Slika 3. Južni dio Dolnjega Čela.

u kojoj uspjeva osobita vrst smokava i grožđa. — Zmija otrovnica nema od pamtivijeka na otoku.

Prostrane borove šume i maslinate, subtropska vegetacija i svježi morski zrak, pun ozona, dopuštaju nam zaboraviti, da se zapravo nalazimo u kršnom predjelu naše domovine. Lijepa

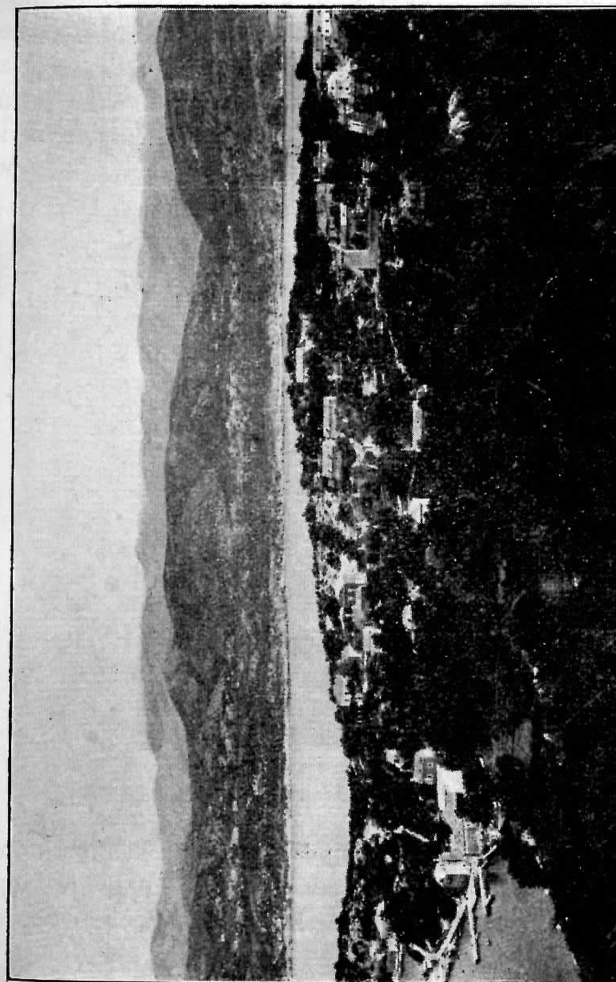
i ugodna šetališta puna hladovine, sa idiličnim i slikovitim predjelima za sanjarenje i odmor dozvoljavaju nam i u ljetno doba udobno kretanje u prirodi, pa i potpuno sunčanje.

Otok je Koločep jedan od sedam (kako ih Plinije zove) Elaphites-Jelen otoka. Nalazi se između maloga otočića Dakse i otoka Lopuda. Ma iako je malen svojim opsegom, razmjerno je ipak dobro naseljen i to skupno na dva mjesta. Prvo se selo u već spomenutoj krasnoj luci sa zapadne strane zove *Dolnje Čelo*. Neke su mu kuće uz more naokolo luke, dok mu se druge podižu uz brdo od sjeverne strane nad lukom. (Slika 2. i 3). Većinom su to dvokatnice, ali skoro svaka ima svoj ukusno uređen vrt. Mjesto broji oko 100 stanovnika. Posve je lijepo uređeno, a kroza nj prolazi širok i gladak put. Osobito je divna šetnja pokraj mora. Vrijedan je spomena lijepi park, što ga je vlasnik gosp. Pasko Baburica nazad malo godina zasadio većinom suptropskim slablima: paomama, kaktusima, alojama, leandrama, limunima i narančama. Kako se ovaj perivoj neprestano redi i poljepšava, bit će kroz malo godina pravi ures i onako lijepog mjesta. U Dolnjem Čelu nalazi se poštarski i brzojavni Ured (od god. 1913.), osnovna jednorazredna mješovita škola (od 12. Decembra 1856.) i župnički Ured s crkvom maticom za cijeli otok.

U luci je nedavno bio sagrađen prostran gat, koji dugo i široko zadire u duboko more, a odmah je na početku gata lijepa mala zgrada-čekaonica za putnike, kojim dobro dolazi, osobito za kišovitih vremena, da ih zakloni svojim krovom, dok stigne parobrod. Luka je dosta prostrana i duboka, te u njoj mogu da se zaklone veći brodovi, što se često i događa, osobito u zimsko doba, kad bijesne južni i zapadni vjetrovi, koji vitlaju silne oluje. Koločepska je luka u pomorskom životu na glasu kao sigurno utočište. Kraj je žalovit i pjeskovit, podesan za kupanje.

Od Dolnjega Čela vodi lijep i gotovo vodoravan put k istočnoj strani mimo marno obrađenih vinograda i maslinjaka, odakle se na mnogim mjestima otvaraju veličanstveni pogledi prama suprotnoj strani kopna, da se prolaznik naslađuje vilinskim predjelima Orašca i Zatona (slika 4.), pa tamo dalje ubavoj Vrbici, divnom zakloništu Loznici i zatim čarobnoj gruškoj luci. Zadivljen i začaran takovim vidicima i prirodnim krasotama ovoga ubavog otoka putnik i ne osjeti, da je nakon pola sata

ugodna hoda došao u *Gornje Čelo,* čije se kuće sa svojim uređenim vrtlovima kao na terasama snizuju po strmim stranama divne i upravo dražesne male uvale, položene sa sjeverne strane taman prama ulazu u Zaton, a koja se nalazi između Marin-vrata i malog Ratca. (Mali Ratac za razliku od sjevero-zapadnog



Slika 4. Pogled s visine na Dolnje Čelo. U pozadini Orašac.

rta Ratac!) i uz nju također zgodne lijepe uvale zvane Donđivan, što je sačinjava Mali Ratac i Rt Bulinak. (Slika 5.). Ma iako je tu sve naokolo strmo, ipak je tako zgodno proveden vijugasti put, nazvan „put Antuna Pokovića“, da se po njemu silazi mimo kuća i vrtova k moru posve lagodno. I ovdje su kuće

većinom dvokatne, posve uzorno uređene kao i čitavo mjesto, da se ugodno doimlje posjetnika, osobito u proljetno i ljetno doba, kada stabla i cvijeće bujno rastu i cvijetaju okolo kuća. Mjesto broji nešto manje od prvog sela, oko 120 duša.

U uvali je pjeskovita plaža na daleko plitka; to je idealno kupatilo, gdje mogu i najmanja djeca da se slobodno i bez nadzora kupaju. Izvan ljeta temperatura mora nikad ne pade ispod 14^0 C tako, da se i osjetljiviji mogu kupati od Marta pa do Novembra. Uz plažu je zato sagrađena velika zgrada, u kojoj je za strane goste smješten Hôtel sa pensionom, koji je posve dobro uređen električnom rasvjetom, tekućom vodom u



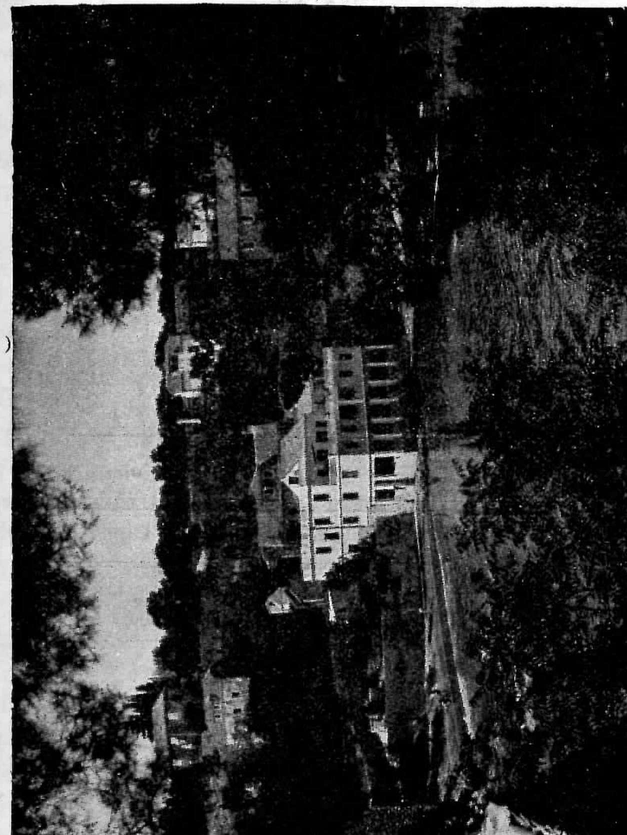
Slika 5. Predjel Gornjega Čela.

sobama, izvrsnom pitkom vodom i opskrbljen svakim komforom, te se svi gosti nalaze posve zadovoljni. U uvali je sagrađen lukobran, koji zatvara ubavu drágu, zaštićenu od svakog vjetra. (Slika 6.).

Svaka kuća ima svoj zđenac; ali osim toga ima u Dolnjem Čelu pet puča, a u Gornjem jedan, u kojima je obilata izvrsna, pitka živa voda, koja podzemno teče iz utrobe otoka dolje do mora; nu pošto je more gušće od nje, čini joj poput nasipa, da se dalje gubi. Buduć se ova voda dodiruje s morem, dobiva u sebi nešto joda, toli potrebita za naše tijelo,

te je potom i veoma zdrava. (Puč dolazi od latinske riječi „puteus“ = bunar).

Dvokatni dnevni dolazak parobroda iz Gruža i Stona olakoćuje svakomu, pa i strancu, vezu s Dubrovnikom i Stonom.



Slika 6. Dio Gornjega Čela s pjeskovitom plažom i Hotelom.

Stanovnici su otoka rimo-katoličke vjere, kako su bili i njihovi pradjedovi; bave se uglavnom poljodjeljstvom i ribarstvom. Dobar dio snažnije muške čeljadi boravi u dalekoj tuđini privređujuć tamo, što porodici kod kuće treba, a ne malo njih obavlja mornarsku službu po trgovačkim brodovima. Od davnine su Koločepljani vješti pomorci, među kojim nam je povijest zabilježila mnoge vlasnike brodova i pomorske kapetane, kaošto ih također sada ima. Ob ovim glasovitim ljudima pozabavit

ćemo se u posebnom poglavlju.* Spomenut ću samo to, da su Koločepljani zadojeni žarkom ljubavlju prama svomu rodnomu mjestu, pak se svi imućniji regbi natječu, da što više doprinesu za poboljšanje ovog malenog, ali vilinskog otoka. Takovi su domoroci dostojni udivljenja i svake hvale. Lijepo i istinito pjeva pop Vlaho Skvadri o Koločepljanima:

U ovom mjestu tko stanuje, zemlje kopa, mora brodi,
Svak o svomu napreduje, čijem život svoj provodi:
Da su trudi veoma njimi sveđ obični, lijeti i zimi.
Među njimi iste časti, sve poštenje vjerno plode,
Svak se čuva ne upasti u sramotna djela sgode:
Tko je pošten, častan, vrijedan, ti je prve krvi gledan.
Biti vijerni svi se diče, ni se psuje ni se kara,
Nije u tuđe da tko tiče, ni tko krade, ni tko vara:
Svak se o svomu časno bavi u veselju i ljubavi.
Kako braća svi se ljube u mirnosti, da nije svađe,
Nije čuti riječi grube, da se krade, da se vara;
Złoba, nemir tuj ne muti, ni jed sije jezik ljuti.

(Izvađeno iz pjesme: „Mačuš i Čavalica", štampane u knjizi: „Runje i Pahuljice", što je skupio Fran Kurelac. Zagreb 1866-68.)

* Osim pomoraca Koločep je dao u ovo zadnje doba i drugih učenih, uglednih osoba, kao profesora, odvjetnika, svećenika, trgovaca, činovnika, učitelja i učiteljica, kao Luka Medini, Iva Domaćina pok. Pera, sada oba pokojna, Marka Šoletića pok. Frana, Vicka Svilokosa Nikova, Alfreda Svilokosa pok. Joza, Ines Lujak Vicka, Maru ud. Šoletić, Pavlu Lujak Ivovu, Mariju Svilokos ženu Vicka i Mariju Lujak Vicka.

II.

O RAZNIM IMENIMA OTOKA KOLOČEPA.

Iako se je otok Koločep od pamtivijeka nazivao imenom „Calamota", ipak su ga neki hroničari netačno nazivali drugim imenima, kao Calaphodium, Calaphota i Dalamota. I današnji ga neki pisci označuju u svojim raspravama sa nazivom Calaphodium, što je bez ikakova temelja skovano od imena Dalaphodium, kojim se je nazivao bližnji otok Lopud, pak se je nekim prohtjelo, da u relaciji s Lopudom nazivlju Koločep imenom Calaphodium. Čuveni historičar Dr. Konstantin Jiriček piše u svomu djelu * na strani 9.: „Ime otočja Elaphites uz dubrovačku obalu, što nam ga je Plinije sačuvao, nadživé vremena rimskoga gospodstva. Sedam je bilo otoka Elaphites, koje Plinije (III. 30, 151.) spominje: Olipa, Jakljan, Šipan, Lopud, Koločep, Daksa i postrance položeni Lokrum. Najvažniji (Lopud) od ovih otoka, koji se nalazi u sredini njihova lanca, zvao se je u XIII. vijeku Dalafota, u XIV. Dalafota, Dalaphodium, *Calafota*; tek od polovine XIV. vijeka pojavlja se za Delafota novo ime Insula de Medio (središnji otok), sada Isola di Mezzo. Starijoj jezičnoj perijodi treba nadodati također imena manjih otočića: *Calamotta* (slavenski Koločep), Daxa (sredovječno Dassa, Axa) i Croma ili La Croma (slavenski Lokrum)." Jiriček dalje naglasuje za otok Koločep: *U sredovječnim spomenicima nikada drugčije nego Calamota (Calafota je Lopud)"*.

I uistinu tako su i neki župnici Lopuda nazivali otok Lopud imenom *„Calaphota"*, osim „Delaphodia" ili „Delaphota". Na ovakav naziv nailazi se ne rijetko u starim spisima i knjigama župničkog Arhiva u Lopudu. Ali o tom nam posvjedočuje i jedan nadgrobni natpis u crkvi matici Gospe od Šunja na Lopudu. Lopudski župnik-pleban Don Antun Gračić bio je za svoga života dao isklesati natpis na svomu grobu, i u tom natpisu nazivlje otok Lopud samo imenom *„Calaphodium"*: „Hoc monumentum Presbiter Antonius Lucae de Gratiis Ragusinus huius

* Die Handelstrasse und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Historisch-geographische Studien von Dr. Constantin Jos. Jiriček. Prag 1879.

Calaphodii Plebanus ac iuris Pontificii Caesarei utriusque Doctor preparavit MDXXXIII".

Doduše su i neki župnici Koločepa znali osim Calamotta nazivati Koločep također imenom „Calafota ili „Calaphodium", ali to je bilo sasvim rijetko, jer su ti isti župnici označivali otok Koločep većinom „Calamotta", kojim je imenom samo tako nazivan u prošlim vijekovima. I doista, u najstarijem spisu, što ga posjeduje župni Arhiv u Koločepu, naime u Statutu (matrikuli) bratovštine sv. Antuna Opata iz god. 1497. označen je otok Koločep samo imenom „Calamotta", kaošto i tri knjige računa bratovštine sv. Antuna Opata i crkve matice, koje su pisane također koncem XV. i početkom XVI. vijeka, označuju otok Koločep samo imenom „Calamotta".

U djelima „Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti" u Zagrebu (u svesku IX.[1] na strani 427.) stoji napisano: „Calamotum, Calamota otok, sada zvan Calamotta, slavenski Koločep. Na nekim mjestima ovo je ime iskrivljeno od talijanskih pisara (a librariis), radi toga, što su pomiješali imena Calamotae i Delafotae, te stvorili Dubrovčanima nepoznata imena Calafota ili Calafodium i Dalamota".

Ali „Jugoslavenska Akademija" nije to iznijela samo u gorespomenutom svesku, već njezini saradnici o tom učeno raspravljaju i u drugim svescima,[2] te navađaju mnogobrojnih dokaza za tu istu tvrdnju.

Iako se uviđavni čitatelj lako može da složi sa spomenutim čuvenim učenjakom i sa uvaženim mnijenjem saradnikâ „Akademije", da je naime otok Koločep imao svoje pravo i jedino ime „Calamota", ipak je slobodno svakomu pregledati starodrevne spise i knjige u dubrovačkom državnom Arhivu, u toj riznici povjesnog dragocijenjenog blaga za sva mjesta i otoke, koji su nekoč pripadali dubrovačkoj Republici, da se tako svojim očima uvjeri o gornjoj tvrdnji. Dakle osim knjiga „Reformationes", iz kojih su spomenuti navodi crpljeni i tiskani od „Akademije", uvjeravaju nas o njima i druge knjige Arhiva kao: „Testamenta Notariae, Diversa Notariae, Diversa Cancellariae" i ostale.

[1] Monumenta Historica-Juridica Slavorum Meridionalium, Liber Statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. Sumptibus Academiae scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen IX. Zagrabiae 1904.

[2] Mon. sp. H. Sl. M. – Mon. Ragusina, Libri Refor. Tom. I. Zagrabiae 1879.
„ „ „ „ „ Vol. XIII. Mon Rag, „ „ Tom. II. „ 1882.
„ „ „ „ „ „ XXVII. „ „ „ „ Tom. III. „ 1895.
„ „ „ „ „ „ XXVIII. „ „ „ „ Tom. IV. „ 1896.
„ „ „ „ „ „ XXIX. „ „ „ „ Tom. V. „ 1897.

Nakon svega ovoga, cijenim, da je dovoljno riješeno pitanje o pravom starinskom imenu otoka Koločepa, to jest samo i jedino „Calamota", a sva druga imena, da su bila netačna, pobrkana i iskrivljena.

Iz kojega je pak jezika uzeta riječ *„Calamota"*, to mi nije stalno poznato. Ja bih se usudio ustvrditi, da je ta riječ grčka, još prije i lakše, što se u najužnijoj Grčkoj, to jest na Peloponezu, nalazi grad imenom *Calamáta*. To je glavni grad pokrajine Mesenije, na rijeci Nedon, na vrhu zaljeva Koron u Jonskom moru. A reći ću i to, da nije isključeno, te riječ „Calamota" dolazi od baš grčke imenice: ὁ κάλαμος, što znači (ribarska) trst.* Povijest nam kaže, da je prije rimskog imperija vladala Dalmacijom grčka vlast, koja će biti u svoje vrijeme nadjenula takovo ime našemu otoku Koločepu. To izgleda vjerojatno.

Spomenut ću, kako je i Vlaho Skvadri, pjesnik iz Koločepa, koji je živio u XVII. vijeku, bio istoga mnijenja, kojega sam i ja u pogled imena „Calamota". On se u svojoj već spomenutoj pjesmi: „Mačuš i Čavalica" ovako izražava:

„Grci stari, ki vladaše ova mijesta i dubrave,
„Kalamota otok zvaše, da ga u vijeke tijem slave:
„Blago obilno i blaženo to je ime tomačeno".

* Koločepljani kao i stanovnici drugih dalmatinskih otoka zovu i danas trst, na kojoj je privezan čvrst konac sa udicom za ribanje, *kalamuća*.

III.

STARI KOLOČEP.

A. Opće prilike.

Posvemašnja blizina ovoga otoka kopnu, a nadasve nekadašnjem Epidauru i starodrevnom Dubrovniku, duboko nas uvjerava, da je ovaj otok bio od davnina naseljen. Ali i njegova blaga klima sa bujnom suptropskom vegetacijom, te plodnost tla bila je privlačiva težačkom stališu kao i ribarima, koji su nalazili u raznolikoj svedenoj obali ovoga otoka sve preduvjete svoga blagostanja. Tragovi ljudskoga naselja, dosta brojni na raznim mjestima, obaraju i najmanju sumnju o njegovoj starodrevnoj napučenosti. Spominjem u prvom redu neke spomenike iz običnog kamena i iz mramora. Na jednom su komadu prikazana dva lika, jedan sjedeć, a drugi na nogama. Nađen je i jedan komad iz mramora, odlomljen i nepotpun, što je pretstavljao figuru centaura, kao i drugi odlomljeni komad mramorne ploče, što je prikazivao borbu centaura sa zvijerima. Blagopokojni župnik Koločepa Don Vice Medini, koji je sve te komade hvalevrijedno sakupio i uzidao u crkvu maticu, spominje u „Ljetopisu" župe Koločepa, da je profesor arheologije F. Lülkemeyer iz Koburga, u sjevernoj Bavarskoj, koji je bio došao u Maju 1910. godine na Koločep, stalno ustvrdio, da ovi fragmenti potječu iz starorimskih vremena. A povjesnička je činjenica, da je cijela Dalmacija bila u rimskoj vlasti, te, kako bi Rimljani zavladali jednom pokrajinom, istodobno bi osnivali svoje kolonije. Pa zato eto i nalazimo te starorimske spomenike. U koliko je meni poznato, nije dosada nađen na Koločepu nijedan grčki spomenik, koji bi nas sijećao na grčku vlast, ali je historička istina, da je i Koločep poput drugih dalmatinskih otoka bio prije rimskog Imperija pod grčkom upravom. Grčko naselje na dalmatinskim otocima nije jamačno mimoišlo niti naš otok Koločep, zadovoljavajući se samo tim, da ga nazove grčkim imenom „Kalamota", nego će se bez sumnje jedan dio

grčkih kolonista tu biti i naselio. (Spominjem ono naselje na Korčuli — Kerkyra Melaina — gdje se je nedaleko grada Korčule u selu Lumbardi našao odlomak grčkog natpisa na kamenu, koji se sada nalazi u arheološkom muzeju u Zagrebu, kao i ono na otoku Hvaru (Pharos), gdje je u mjestu Staromgradu nađen također jedan starogrčki natpis sada sahranjen u već spomenutom muzeju.)[1]

Poslije rimske vlasti Dalmacija potpade pod Avare, a zatim pod hrvatsku vlast, pa tako i Koločep kao dalmatinski otok. O tome nas uvjerava povijest, koja nam govori, što slijedi[2]:

„Kad je bizantinski car Justinijan vodio zatorni rat s istočnim Gotima, javljaju se u Dalmaciji prve čete slavenske. Tadanji povjesničar Prokopije kaže izrijekom, da su slavenske družine, koje su god. 548. i 552. provalile u Dalmaciju, bile dozvane od istočno-gotskoga kralja Totile, pak dodaje: Nije nedostajalo ni takovih, koji su sumnjali, da je Totila te barbare s mnogo novca podmitio i nahuškao na Romane (naime na bizantsko carstvo).

„Uzmak Avara pred Carigradom g. 626. i osnutak velike slavenske države (Bijele Hrvatske) po kralju Samu god. 627. dođe u dobar čas caru Herakliju, da oslobodi rimsku pokrajinu Dalmaciju, a možda i Panoniju od vlasti Avara i njima pokornih Slavena. On stade ugovarati s najmoćnijim pukom u državi Samovoj, s Hrvatima, koji su se odlikovali svojim vojnim uređenjem i ponudi im, da mogu iz svoje dosadanje domovine na sjeveru ići na jug, pak tamo na ime bizantskog carstva oteti Avarima pokrajinu Dalmaciju, a možda i Panoniju, te se u njima nastaniti i braniti ih od daljih napadaja barbarskih pukova.

„Pozvani dakle od bizantskog cara, diglo se između g. 627-640. u Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj sedam ili osam plemena plemenitih Hrvata, te su s oružjem u ruci udarali prama Balkanskomu poluotoku. Svako je pleme imalo svoga kneza ili kneginju.

„Došavši napokon u Dalmaciju, započeše hrvatska plemena borbu s dosadanjim gospodarima njezinim: Avarima i njima pokornim Slavenima. Rat trajaše više godina. Na posljedku pretegoše Hrvati: oni svladaše Avare i pokorne Slavene, te

[1] Klaić: „Povijest Hrvata;" svezak I., str. 15., 19. Zagreb 1899.
[2] „ „ „ „ I., str. 30 i 31 „ „

zagospodaše čitavom Dalmacijom. Od toga časa ostala je stara rimska pokrajina Dalmacija u vlasti plemenitih Hrvata.

„Osudna ta borba Hrvata za Dalmaciju svršila se nedvojbeno još za bizantskoga cara Heraklija. Upravo se borba dokončala, kad je u Rimu sio na papinsku stolicu papa Ivan IV. (640-642), sin kršne Dalmacije, kojega su dosadanje patnje njegove domovine ljuto boljele. Čim je taj papa saznao, da se stoljetna borba u Dalmaciji ipak jednom dokrajčila, pošlje on namah onamo pobožnoga opata Martina i dade mu silu novaca. Tim će novcima iskupljivati Martin zarobljenike, zatim će sabirat svete moći svetaca i Božjih ugodnika iz razorenih crkava. Opat Martin dođe u Dalmaciju i nađe za čudo krotke hrvatske knezove i župane".

O dolasku Hrvata na Koločep nije mi ništa poznato; ali sigurno su oni tada zaposjeli i ovaj otok, što nam dokazuje mnogo ostataka starohrvatske ornamentike, koje je već spomenuti D. Vice Medini sakupio i uzidao u crkvu maticu. Kako svaki narod, tako su i Hrvati imali svoju osobitu umjetnost, koju su u počecima donijeli već iz svoje pradomovine. * Ta se je umjetnost ispoljavala u gradnji crkava, zgrada i u ornamentalnoj plastici. Najviše se u doba hrvatske dinastije od IX. do uključivo XI. vijeka razvila pleterna plastika, pa je zato i zovemo „starohrvatska umjetnost".

Gdjegod su se nastanili Hrvati, tu su — razumije se samo po sebi — upotrebljavali ono, što su znali; pa tako i u gradnji svoju domaću umjetnost, čiji se spomenici nalaze na raznim mjestima od njih zapremljenog područja, duž čitave naše obale, od zapadne Istre do Bojane. Hrvatska se je ornamentika razvijala na osobit način i posve nezavisno i od Rima i od Bizanta. Njezine su glavne karakteristike: trotračni pletenac, zavijača, rakovica, ukutnica i zabat.

Na otoku Koločepu nalazimo izgrađenu hrvatsku narodnu kulturu. U prvom su redu tri kapele, od kojih je jedna sada posvećena sv. Antunu od Padove, druga sv. Nikoli, a treća sv. Srđu. Ove crkvice odvajaju se od mnogih drugih, što su

* J. Strzygowski: Starohrvatska umjetnost. Izd. Matica Hrvatska. Zagreb 1927.; Dr. Šišić: Povijest Hrvata za narodne dinastije. Zagreb 1925.; Don Frane Bulić: Vjesnici arheološkog društva, Split. — Starohrvatska Prosvjeta 1927. i 1928. — J. Strzygowski: Die altslavische Kunst. Augsburg 1929.; Dr. N. Z. Bjelovučić: „Crvena Hrvatska i Dubrovnik". Zagreb 1929. Izdala Matica Hrvatska.

tamo i amo po čitavom otoku, sa svojim posebnim hrvatskim nacijonalnim slogom. Bile su sagrađene u prvo doba srednjega vijeka od IX. do uključivo XI. stoljeća, u doba vladanja narodnih vladara. Takovih kapela sa jednakim stilom imade mnogo po Dalmaciji, kaošto su na primjer u našoj blizini: crkva sv. Ivana, sv. Petra i sv. Mihajla u Stonu, sv. Stjepana u Topolom, četiri kapele na Lopudu: sv. Ilije, sv. Ivana, sv. Petra i sv. Nikole, te sv. Petra na Šipanu. Ove kapele sa našim narodnim stilom prikazat ću kasnije u poglavlju „Prilozi".



Slika 7. Starorimski spomenik.

Osim ovih triju kapela ima na Koločepu mnogo ostataka starohrvatske ornamentike. Među onim, što je sakupio D. Vice Medini, vidimo divan ostatak zabata s rakovicama na rubovima. Zabat ima oblik trokuta. Na ovome komadu kamena uklesan je lik anđela sa aureolom, po svoj prilici lik sv. Mihajla. Ovaj je zabat s protivne strane napravio hrvatski majstor od nekoga navodno nadgrobnog spomenika iz starorimskih vremena, koji — kako sam već prije spomenuo — prikazuje dva lika (slika 7),

te ga s druge strane oklesao tako, da je tu nastao starohrvatski zabat: ali kipove je okrenuo glavama dolje. Čitaju se i ove riječi: (E) R SOROR ET BE ili (E)R SORORE BE. Dalje na istom zidu vide se uzidani mramorni ulomci i ploče s uklesanim raznolikim pletenicama, dosta sličnim onim u crkvi sv. Nikole



Slika 8. starohrvatska ornamentika.

u Dubrovniku i onim od mene nađenim na Lopudu. Divan je odlomak starohrvatskog relijefa sa trotračnim pletencem i palmetama, kao i fragmenti plohe s palmetama, pletencem, križem u sredini, u dnu pas, koji goni vjerojatno zeca, a sa strane dva gola lika bez glava. Vidi se na desnome kraju zavijača.

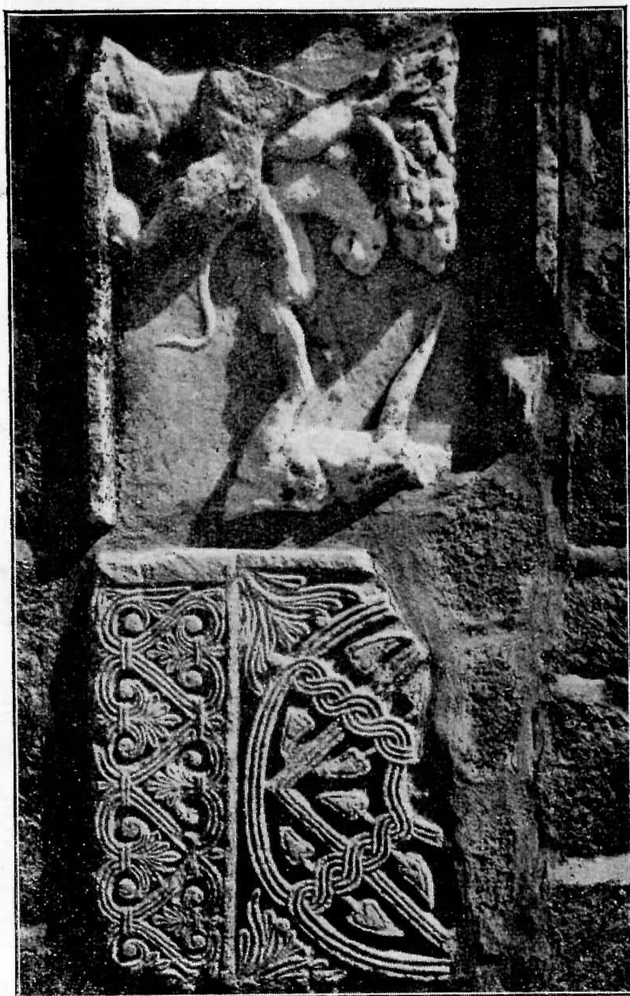
Desni lik (erot) ima rhyton ili rog, iz kojega pije. Gore je krilati grif. I na zidu crkvice presv. Trojstva uzidana je jedna takova plohorezba, koja ima u sredini lik psa. Od ovih nađenih dekoracija ima odlomaka trotračnog pletenca, koji nijesu nimalo ispremiješani sa figuralnom skulpturom, nego su čisto pleterne



Slika 9. Starohrvatska ornamentika.

ornamentike, što je baš kerakteristično kod prave hrvatske skulpture IX. i X. vijeka. Poznato je naime, da se trotračna ornamentika nalazi i u Grčkoj i u Italiji, ali ipak postoji stanovita i velika razlika između trotračne ornamentike strane grčko-romanske i domaće čisto starohrvatske. Grčka i romanska tro-

tračna ornamentika iskićena je miješanim oblicima, dočim je čisto starohrvatska ornamentika IX. i X. stoljeća pleterna ornamentika, koja je posve čista, bez oblika. Ali, ako se u Dalmaciji, kako i na Koločepu, nalazi starohrvatska ornamentika i sa miješanim formama pleterne plastike, to je onda u zadnjem stadiju prelaza k romantici u XII. stoljeću. (Slike 8, 9 i 10).



Slika 10. Starohrvatska ornamentika i starorimski centaur.

Ove hrvatske građevine i spomenici govore jasnije od svih pisanih dokumenata, da je na Koločepu već u IX. vijeku postojala izrađena hrvatska narodna kultura, da je tu živio već od toga vremena hrvatski narod. Ali i povijest nam kazuje, da

je otok Koločep, kao Lopud i Šipan, bio vlasništvo hrvatskih kraljeva, od kojih je jedan vladar darovao Dubrovniku ova tri elafitska otoka, što potvrđuju i dubrovački povjesničari i hroničari: Restić, Cerva, Lukari, Orbini, Appendini i Škurla.

Hroničar Junije Restić, koji je živio od 1671.—1735. piše,[1] da je kralj Slavonije oko god. 932. dao Dubrovčanima tri otoka: Koločep, Lopud i Šipan; drugi dubrovački historijograf Cerva (od g. 1686. do 1759.) navodi u svom djelu: „Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam, Ragusii Anno Domini 1744“, na strani 52. i 53., da su Dubrovčani po pisanju hroničara Ivana Gundulića dobili elafitske otoke g. 832.; da Lukari i Orbini ne označuju vrijeme, ali da se prama kontekstu može zaključiti, da to darivanje ili kupnja pada u deseti vijek; da hroničar Ranjina drži, da se je to dogodilo u IX. vijeku. Dalje Cerva piše, da pošto Lukari i Orbini, dapače svi pisci, koji to spominju osim Gundulića, koji da je namjerno propustio, ime darovatelja, tvrde, da su ih Dubrovčani primili od kralja Silvestra (?), treba istražiti vrijeme toga kralja. Nakon ovoga iskaza Cerva zaključuje, da su Dubrovčani te otoke primili na dar uz malu platu oko godine 1080. U istom svom svesku „Prolegomena“ piše Cerva na str. 57. u poglavlju XI. pod naslovom: „Ragusinae ditionis facta diversis temporibus accesio“, da je Republika dobila elafitske otoke Koločep, Lopud i Šipan od kralja Silvestra (?). sina bratučeda Stjepana, kralja Dalmacije i Hrvatske [„Insulas Elaphitas Calamotam, Mediam et Jupanam a Rege Sylvestro dicti Stephani (regis Dalmatiae et Croatiae) patruelis filio.“]

Lukari ili po našu Lukarević Jakov, koji je živio u XVI. vijeku (1551.—1615.) piše u spisu „Anali di Ragusa“, da je Stjepan, kralj Dalmacije i Hrvatske, darovao Župu, Gruž, Rijeku i Zaton Dubrovčanima radi uslužnosti, koju mu oni iskazaše, a da je hrvatski kralj Silvestar Dubrovčanima darovao tri otoka: Koločep, Lopud i Šipan. Tako isto piše Mavro Orbini (+ 1687.) u svom djelu „Il regno degli Slavi.“

---

[1] Cronica Ragusina Junii Resti. Scriptores. Volumen II. Monum. Spect. Hist. Slav. Mer. XXV., str. 27. Zagabriae 1893: „Ma intanto i Ragusei, cresciuti di numero e di facoltà, non avendo alcun territorio stabile, cominciarono ad aguzzar l' ingegno, e con industria (an. 932) fecero tanto, che *ottenero dai re di Slavonia le tre isole di Giuppana, Isola di Mezzo e Calamotta,* anticamente dette Elaphites.“

Hroničar Nikola Ranjina bilježi, da su Dubrovčani imali god. 817. otok Koločep [1], dalje Appendini, koji je živio od g. g. 1769—1837., piše u svomu spisu „Notizie istorico-critiche" na str. 252. skoro jednako kako povjesničar Cerva, da je naime Silvestar, sin nekog hrvatskog kralja, prešao radi razmirica u Hrvatskoj s majkom Sivom u Dubrovnik. Dubrovčani ih počastiše baš kraljevski; a jer Dubrovčani pomogoše tomu kraljeviću dočepati se kraljevske vlasti u Hrvatskoj, darova im otoke Koločep, Lopud i Šipan; dok hroničar Stjepan kanonik Škurla piše u svom djelu „Cenni storici", Zagreb 1876., da je Silvestar za zahvalnost na primljenim dobročinstvima darovao god. 1080. Dubrovčanima otoke: Daksu, Koločep, Lopud, Šipan, Lakljan, (pogriješno je Jakljan), Rudu, sv. Andriju i druge bližnje školjiće.

Radi svoje objektivnosti, a zadojen iskrenom željom, da prikažem povijest otoka Koločepa u pravom i istinitom svijetlu, navađam, što piše povjesničar Nijemac Ivan Kristijan Engel u svom djelu „Povijest dubrovačke republike", na koji je naime način Republika stekla ova tri elafitska otoka. [2] Engel iznosi na str. 16. slijedeće: „Ka'e se, da je Stjepan Vojislav, obnovitelj Srbije i njen oslobodite lj od vrhovne vlasti vizantijske oko g. 1040.—1050., iz prijateljstva prama Dubrovčanima, njima darovao Župu, Rijeku, Gruž i cijelo primorje do Orašca — plodni predio. Isto tako darežljiv, kažu, da je bio i Stjepanov sin Mihajil (1050.—1080.), prama Dubrovčanima, svojijem saveznicima. On im darova otoke Koločep, Lopud i Šipan." Engel, koji je živio koncem osamnaestog i početkom devetnaestog vijeka (r. 1770; + 1814. u Beču), dakle kasnije od već spomenutih dubrovačkih hroničara, hoće, da je neki srpski, a ne hrvatski knez darovao elafitske otoke dubrovačkoj Republici. On se ne obazire na iskaze domaćih dubrovačkih hroničara, pa niti

[1] Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium volumen XIV. Scriptores volumen I.: Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina. Zagabriae 1883., str. 194.: L'anno di Cristo 817. Li Ragusei solamente havevano la isola di Calamotta — —"

[2] Engelovo djelo preveo je, opaskama popratio i nadopunio Ivan kanonik Stojanović, štampano u Dubrovniku 1903. — Historičar Johann Christian von Engel rodio se je god. 1770. u Löcse (njem. Leutschau) u današnjoj Čehoslovačkoj, sjeverozapadno od Košica, a umr'o je god. 1814. u Beču. U dva je opsežna djela objelodanio ugarsku povijest, a osim povijesti Dubrovnika napisao je i „Povijest Ukrajine i ukrajinskih Kozaka".

na ljetopisca popa Dukljanina, na kojega se osvrću i davaju mu neku važnost skoro svi naši domaći povjesničari, kao i Dr. Jiriček, koji znade više puta navađati Dukljanove povjesničke iskaze i tvrdnje kao istinite ili vjerojatne. [1] Dukljanin također tvrdi, da je Silvestar, praunuk Stjepana, kralja Hrvatske i Dalmacije darovao dotične otoke Dubrovniku. Ivan kan. Stojanović odobrava u svojoj opasci takovo Engelovo pisanje, a za popa Dukljanina veli, da je pokvario dodacima i izvrtanjem starodrevnu predaju o primitku otokâ Šipana, Lopuda i Koločepa, kada tvrdi, da je Silvestar, sin Bogoslava, a praunuk Stjepana, kralja Hrvatske i Dalmacije, darovao dotične otoke. Ipak naš povjesničar Dr. Ferdo Šišić ne omalovažuje popa Dukljanina, jer u svom djelu: „Ljetopis popa Dukljanina", što je Srpska kraljevska Akademija izdala u Beogradu god. 1928., kaže na str. 1.: „Koliko danas znamo, najstariji naš književnik i ljetopisac jest po imenu inače nepoznati Pop Dukljanin." Zaključuje pak na str. 184. o njemu ovako: „Ako Pop Dukljanin i ne zaprema ni kao pisac ni kao istorijski izvor *vidnije* mjesto, ipak nemojmo smetnuti s uma, da je on ne samo naš, nego upravo naš najstariji poznati književnik. [2]

Ali i već spomenuti dubrovački hroničari vrijedni su pažnje, kako i sam povjesničar Dr. Šišić u istomu djelu na strani 11 vrlo dobro primjećuje: „Analistika grada Dubrovnika mnogo nam je bolje poznata. Istina, danas nama poznati dubrovački ljetopisi nisu svojim postanjem stariji od XV. v., no uza sve to jedva može da bude sumnje, da su njihovi redaktori crpli, bar neke svoje podatke, iz starijih predradnja, koje sezahu unatrag možda i do XII. vijeka". Isti Dr. Šišić piše za bolju svjedodžbu o Restiću u „Priručniku izvora hrvatske historije" ovo: „Restić je najbolji i najpouzdaniji ljetopisac dubrovački, jer je glavni dio svoje građe pocrpao iz državnog Arhiva, koji mu je kao zvaničniku vazda bio pristupačan ... Nastoji, da bude kritičan". A drugi povjesničar, prof. Natko Nodilo, kaže o istomu: „Resti je hroničar najbolji i najvjerodostojniji između dubrovačkih hroničara. Resti bijaše vrlo ugledan dubrovački senator; njemu

[1] Vidi „Pregled dubrovačke historije" od K. Jiričeka. Str. XVII. u knjizi: Dubrovačka Numizmatika I. (historički) dio napisao Prof. Milan Rešetar. Sremski Karlovci 1924.

[2] Dr. Šišić: „Ljetopis Popa Dukljanina" izdala „Srpska kraljevska Akademija" u Beogradu 1928. str. 1., 184.

su bili pristupni arhivi državni i mogao je crpsti svoje vijesti iz najpouzdanijeg izvora". Kada dakle ovi najkompetentniji naši ljudi ovako pišu i toliku vjeru podavaju hroničaru Restiću, možemo i mi vjerovati o njegovom pisanju u pogledu dara našeg Koločepa dubrovačkoj Republici.

Iz iskaza svih gorispomenutih povjesničara i hroničara mogu svakako bez ičijeg prigovora uglaviti, da su elafitski otoci, dakle i naš Koločep, bili darovani dubrovačkoj Repubiici u X. ili XI. stoljeću, jer se bar u tomu svi slažu.

Buduć u dubrovačkom državnom Arhivu nema nikakovih knjiga od XI. i XII. vijeka, koje bi posvjedočile ovu stečevinu spomenutih otoka, nalazim podataka stoprv na koncu XIII. vijeka i to u Statutu grada Dubrovnika, koji je sastavljen godine 1272., gdje se čita zakletva za novog izabranog kneza otoka Koločepa, Lopuda i Šipana (XXXIII. Sacramentum comitum insularum Juppane, Dalafodi et Calamoti) i gdje se također nalazi odredba o dozvoli prodavanja vina na istim otocima: „XLI. De vino insularum", te i naputak proti krađama i štetama, koje bi se počinile na dotičnim otocima: „LXII. De furtis que fiunt in insulis.* Glede pako uprave Dubrovnika nad Koločepom i Lopudom sa Šipanom nalazi se u prvom svesku „Reformationes" na strani 18. za doba kneza Marka Dandula, da je dana 3. novembra god. 1303. bio izabran za kneza otokâ Mihajlo Fraskon, koji je imao započeti službu na 6. istoga mjeseca u trajanju od pola godine sa običnom platom. (Michael Frasconus factus fuit comes insularum per medium annum cum salario consueto. Incipit terminus eius die sexta intrante dicti mensis Novembris). Pod imenom „comes insularum — knez otoka" razumijeva se „knez otokâ Šipana, Lopuda i Koločepa", što nas o tom uvjeravaju takovi skraćeni naslovi i u spomenutom Statutu. Glavno je sada, da naglasim, da je Malo Vijeće bilo imenovalo spomenute godine 1303. kneza otokâ „cum salario consueto — sa običnom platom", iz čega jasno proizlazi, te se može sa stalnošću zaključiti, da je i prije te godine 1303. bio biran knez za gorispomenute otoke, jer Senat te godine 1303. pretpostavlja uobičajenu platu, koju će primati novoimenovani

* „Liber Statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272". Monumenta Historico-Juridica Slavorum meridionalium. Sumptibus Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen IX. Zagrabiae 1904., na strani 53. i 146.

knez otokâ. Ovo mi dolazi kao potvrda, da su otoci Šipan, Lopud i Koločep imali svoje knezove i prije te godine 1303., a potom da je republika dobila dotične otoke, dakle i naš Koločep kao svoju vlastnost u vijeku označenom od dubrovačkih hroničara i ostalih povjesničara.

Prije nego se počnem baviti knezovima elafitskih otoka odnosno Koločepa, dotaknut ću se uopće o knezovima dubrovačke Republike radi potrebitog razjašnjenja prilika, što su se odnosile na Koločep.

Dubrovačka se je Republika dijelila na administrativne jedinice, tako zvane knežije. Svakom knežijom upravljaše knez zvaničnim imenom „comes" ili „vicecomes" (podknez), koji bi zamjenivao otsutnog kneza.

To su bili namjesnici Republike, koje bi Senat svako određeno vrijeme izabirao između dubrovačke vlastele tajnim glasanjem. Velika im vlast bijaše data. Bijahu na neki način građanski i vojnički glavari, vrhovni suci, ograničeni u vlasti samim svemogućim Senatom, koji bijaše u državi sve. Kako se je Republika povećavala svojim teritorijem, tako je i povećavala broj svojih namjesnika, svojih knezova.

Na početku XIV. vijeka Republika se je dijelila na šest knežija (comitati): 1) Župu sa Šumetom, 2) Gruž, 3) Rijeku, 4) Zaton, 5) Mljet i 6) Šipan sa Lopudom i Koločepom. Za Župu sa Šumetom birao se je knez svakoga mjeseca; tako isto za knežiju: Gruž, Rijeku i Zaton.[1] Ali ove male knežije bile su već g. 1319. združene, te su Gruž, Rijeka i Zaton sačinjavale jednu knežiju, dočim Župa sa Šumetom bila je druga knežija.[2] U početku je Šumet (Joncheto ili Zoncheto) sačinjavao sa Zatonom jednu knežiju, ali zatim je bio samostalna knežija za neko kratko vrijeme, a njegov se knez birao samo za jedan mjesec.[3] Mljet nalazim da je sačinjavao jednu knežiju već god. 1301., a knez mu se je birao za šest mjeseca, pa tako isto za pô godine birao se je i knez Šipana s Lopudom i Koločepom.

U XIV. vijeku označivao se je knez otoka Šipana, Lopuda i Koločepa imenom ili „comes insularum — knez otokâ" ili samo „comes Juppane — knez Šipana.[4] ili također „comes

[1] Reformationes: svez. 1., str. 38., 23.; svez. 2., str. 22. v; str. 50.
[2] Reformationes: svez. 6.
[3] Reformationes: svez. 1., str. 42; svez. 2., str. 36.
[4] Reform. svez. 1., str. 18., 38., 84 v; svez. 2., str. 48 v.

Juppane et ysularum — knez Šipana i otokâ.[1] Ovim imenom nazivao se je do godine 1326., dok napokon za prvi put nalazim, da je na 1. Maja 1329. Petar de Crancha bio izabran knezom pod naslovom „comes ysularum Jupane, Calamote et Dallafote — knez otokâ Šipana, Koločepa i Lopuda.[2]

Na 7. Novembra g. 1363. bilo je zaključilo Veliko Vijeće, da knez Šipana mora svakoga mjeseca pohađati Lopud i Koločep (insulas Calafodii et Calamote), na kojima ne mora da boravi već svega osam dana, a ostalo vrijeme mora da stanuje na Šipanu.[3] Kneževa kuća na Šipanu još uvijek do danas prkosi zubu vremena sa visokim zidom, što ograđuje prostrano dvorište. Ovaj zid je obuhvatao tačno toliko zemljišta, koliko je iznosila dubrovačka mjera jedne zlatice zemlje.

Ovakovo je stanje bilo, dok se nije na Šipanu umnožalo pučanstvo razvitkom pomorstva koncem XV. i XVI. vijeka, a osobito na Lopudu, gdje se tada razvio grad prilično velik od kakovih tri do četiri hiljade stanovništva. Tada je bio Senat rasporedio, da za Šipan bude jedan knez, a drugi za Lopud i Koločep, tako da se je već u XV. stoljeću dijelila Republika na ovo deset knežija: 1) Ston, 2) Trstenica, 3) Janjina, 4) Lastovo, 5) Mljet, 6) Šipan, 7) Slano, 8) dubrovačka Župa, 9) Konavli i 10) Lopud s Koločepom.

Još i danas vidimo na Lopudu dobro sačuvanu ruševinu sa četiri zida i s lijepim prozorima gotsko-venecijanskog stila, a u dvorištu podzemnu tamnicu. To je bio dvor lopudskog kneza — comes Insulae Mediae — kako ga je zvao Senat — sa Koločepom. Predaja pokazuje na Koločepu ruševinu jedne kuće, tako zvane „Fantinova kučiština“ sa gustjernom od sjeverne strane otoka prama Zatonu, gdje je stanovao knez kroz ono četiri dana, kada bi svakog mjeseca pohađao Koločep. Takova je veza među Lopudom i Koločepom sa osobom jednog te istog kneza trajala sve, dok nije po čitavoj Republici nastupilo opadanje trgovine, odnosno propadanje blagostanja elafitskih otoka, te potom i nazadovanje pučanstva.

Koločep nije imao nikada svoga vlastitoga kneza.

Povjesnička je činjenica, da je grad Dubrovnik bio u opadanju već u početku XVII. stoljeća zbog toga, što su flandrijski, engleski i francuski brodovi počeli već tada direktno trgovati sa Levantom i time činiti veliku konkurenciju dubrovačkoj Republici i Veneciji zbog jeftinijih utovara (nola) robe u prevažanju i zbog toga, što su ti brodovi bili sigurniji obzirom na konstrukciju i na jače naoružanje.

[1] Reform. svez. 8.

[2] Reform. svez. 7., str. 37.

[3] Reform. svez. 20., str. 27. v.

U starije su doba i trgovački brodovi bili naoružani topovima i puškama i imali su tako zvanu sv. Barbaru (t. j. spremu za prah). To je bilo neophodno potrebito, jer je sveđ bilo moguće, da na brod navale dobro naoružani pomorski gusari, nadasve oni sa afričkih obala. Osim toga, prigodom koje pomorske vojne vladari bi unajmili trgovačkih brodova, oboružali bi ih kao ratne i pridružili bi ih svom ratnom brodovlju.

Ali je bio i taj uzrok nazadovanja elafitskih otoka, što je svršetkom XVI. stoljeća počela polagano propadati trgovina na Sredozemnom moru, a to su bile zle posljedice otkrića Amerike. Stari Dubrovčani nijesu htjeli da se prilagode novim prilikama u svijetu, i zato su se polagano povlačili iz borbe, počimali ulagati svoje kapitale u novčane zavode, da živu od prihoda svojih imanja, kaneći se svojih brodova.

Tada se je Dubrovnik opet podao raznim zanatima izrađivanjem zlatarskih predmeta, raznih vrsta tkanina, rubaca, stakla, sapuna, metalne robe i ostaloga. Brojne i česte karavane Srba i Turaka spuštale su se na more, da u Dubrovniku podmire svoje domaće potrebe. Ali, ako se je Dubrovnik mogao na taj način održati i živjeti, otocima je zaista bila isključena ta mogućnost.

Pučanstvo na Koločepu nije se množilo istodobno s onim na Lopudu i Šipanu koncem XV. i kroz XVI. vijek. Ono se je na Koločepu množilo dosta prije — još početkom XIV. vijeka — izdašnom pomoću svojih pomoraca, koji su bili vlasnici i zapovjednici manjih i većih brodova, a na tim su brodovima vršili mornarsku službu opet Koločepljani. Koločep je počeo već u ovom vijeku razvijati trgovačko svoje brodovlje. On je imao tijekom XIV. vijeka 37 većih brodova, koji su plovili po cijelom Jadranskom moru do Valone u južnoj Albaniji i do suprotne Sicilije tako, da je jedini otok odnosno mjesto Koločep na teritoriju dubrovačke Republike imalo sa gradom Dubrovnikom poveće trgovačko brodovlje, dočim su Lopud i Šipan

imali tada skupa samo tri poveća broda.[1] A taj razvoj na Koločepu, dosta raniji nego na drugim dubrovačkim otocima, posve je razumljiv radi njegove posvemašnje blizine gradu Dubrovniku, i što ima luku veliku i zgodnu, zaštićenu skoro od svakog vjetra.

Koločepljani su shvaćali korist i važnost svoje trgovačke mornarice, pak su bili upregli sve sile, da uzdrže svoje brodarstvo na toj veličini, a po mogućnosti da ga umnože. I doista, statistika pomorstva na Koločepu uvjerava nas, da se je brodarstvo razvijalo i dalje množilo tijekom XV. vijeka, te je broj brodova u ovom vijeku dosegao do 65 većih jedinica. Skoro se je dakle podvostručilo brodovlje u ovom stoljeću od prošloga, kako ću to doskora dokazati u slijedećem poglavlju.

Koločepljani, smjeli i vješti moru, udovoljavali su svojem naravnom nagnuću za plovljenje po moru, pa su nalazili osobito zadovoljstvo u brodarenju i pomorstvu. Udovoljavajuć dakle svomu naravnom nagnuću, te prožeti ljubavlju pomorskog života, obogaćivali su svoje rodno mjesto, svoj maleni otok, a s tim su i Republici nanosili koli ogromno bogatstvo, toli još veću slavu i diku. A umnažanjem trgovačkih brodova i s njim skopčanim razvijanjem trgovine napredovalo je blagostanje Koločepa, te je ujedno naravnim tokom konstantno raslo i pučanstvo, koje je gradilo svoje kuće tamo i amo po čitavom otoku. Zato nije nimalo začudno, kada mogu nepobitno ustvrditi, da je na ovomu malomu otoku bilo tijekom XIV. stoljeća najmanje 401 (četiristo i jedna) porodica, a da je podvostručenjem brodovlja tijekom XV. vijeka živjelo na Koločepu ništa manje nego 769 (sedamsto i šezdeset i devet) porodica; dakle povećanjem brodovlja, skoro se je podvostručilo i stanovništvo. Ovaj znatni porast brodovlja i pučanstva historička je činjenica, koju ću potvrditi neoborivim dokazima u slijedećim člancima: „Pomorstvo Koločepljana“ i „Naselje i porijeklo stanovništva Koločepa.“

Kao što je pak na Koločepu raslo pučanstvo u XIV. i XV. vijeku uporedo s napretkom trgovine i pomorstva, tako

[1] O tom će se štovani čitatelj najbolje uvjeriti, ako pročita sveske „Reformationes“, što notiraju od toga vijeka, u kojima se nalaze spomenuti trgovački brodovi dubrovačke Republike. Ako mu pak nije moguće da uđe u dubr. držav. Arhiv neka pročita barem izvadak iz spomenutih svezaka, što ih je „Jugoslavenska Akademija umjetnosti i znanosti“ u Zagrebu štampala u posebne sveske: Monumenta ragusina. Tomus I.—V. u razdoblju od g. 1879.—1897.

je kasnije počelo i da nazaduje uslijed opadanja tih važnih uvjeta blagostanja. Tako nalazim već početkom XVI. vijeka, uz slabljenje pomorstva, ujedno i rijeđu napučenost. Tijekom XVI. stoljeća rapidno se umanjuje brodovlje Koločepa, pa je onaj veliki broj brodova pao na sama 22 broda; a potom nalazim, kako slijedi proces umanjivanja pučanstva, koje je spalo tijekom toga vijeka na 416 (četiristo i šesnaest) porodica, te je tada Koločep imao za 43 (četrdesetitri) broda manje, a pučanstvo je nazadovalo za 353 porodice od onoga što ih je bilo u XV. vijeku.

Koločep je dakle imao istu sudbinu kao i Lopud, samo što je Lopud počeo da propada jedan vijek kasnije.

Ali koji je uzrok tomu naglomu i zatornomu umanjivanju brodovlja Koločepa na početku XVI. vijeka, taman u doba, kad je Lopud i Šipan napredovao?

Primorska mjesta dubrovačke Republike, osobito ona u blizini Dubrovnika, upoznaše pravi uzrok razvitku blagostanja malenog Koločepa, te počeše i ona ulagati sve prištednje — svoje kapitale u trgovačke brodove. Prvi najveći i najozbiljniji natjecatelj Koločepu bio je Lopud, zatin Šipan, a ponešto i Zaton, Orašac i Trsteno. Osobito Lopuđani počeše graditi svoje brodovlje koncem XV. vijeka, te odmah već početkom XVI. vijeka postadoše pogubni takmaci Koločepu, jer su njihovi brodovi bili dosta veći, solidnije građeni i bolje naoružani, nego li su bili oni Koločepa. Lopudski brodovi — caravelle — bili su većinom veliki, nosivosti od 120 - 280 kola (currum) sa 20, 25 pa i do 55 mornara na svakomu, osobito oni porodice Pracatovića.[1] A i Šipanjani počeše početkom XVI. vijeka graditi velike jake brodove; navlastito Toma Stjepana Skočibuha imađaše g. 1536. jedan brod („Sancta Catarina“) nosivosti od 450 currum (kola), a na njemu 80 mor-

[1] Na početku XVI. vijeka bilo je brodovlasnikâ i kapetanâ od porodice Pracata, koji su se tada svi zvali *Pracatović*. Otac Miha Pracata imao je brata: Đivka ili Iva, koji je bio patron na svojem brodu. A taj nije bio malen, jer Đivo putuje god. 1528. svojim galeonom u Alesandriju (Div. Not. svez. 100., str. 28). On je bio kapetan na svome brodu „Sancta Catharina“, na kojemu je bilo 22 mornara, a kasnije ga je zamjenivao sin Pasko. (Div. Not. svez. 100., str. 75.; svez. 115., str. 30 v). Mihov otac Pavo nije bio pomorski kapetan, ali je imao udjela u nekim brodovima (Div. Not. svez. 100., str. 103). I Miha Pracata nalazim u Januaru 1549. patronom na svomu novosagrađenom brodu „S.ta Maria di bisone“, pak

nara.[1] To je moralo biti porazno po brodovlasnike Koločepljane, jer su njihovi brodovi bili ne samo staroga kalupa, nego većinom i maleni pred ovim novijim i većim Lopuda i Šipana. Veći brodovi Koločepa bili su nosivosti od 70, 80 do 100 kola (curruum), a sasvim ih je malo bilo, što su imali preko 100 kola nosivosti, sa najviše 12 i 14 mornara. Samo je jedan jedini brod Koločepa imao 16 mornara, a nosivosti 150 curruum. U takovim prilikama posve je razumljivo, da su se dubrovački plemići trgovci otsad obraćali brodovlasnicima: Lopuđanima i Šipanjanima, koji su imali tako zgodne brodove, a s tim su ipso facto zanemarivali one Koločepa. I tako je dakle Koločep imao svoju dekadansu odmah početkom XVI. vijeka i to uslijed velike konkurencije Lopuda, da je umirući mogao da usklikne Lopudu po onoj latinskoj obrnuto: „Vita tua mors mea!"

---

zatim u godinama 1550, 1551 i 1552. (D. N. svez. 110., str. 39.; svez. 112., str. 11 v). Miho je zatim g. 1558. zapovjednikom broda njegovog tasta, oca prve žene Marije, Frana Tome Brailović. (Div. Not. svez. 115., str. 233 v), dok je svoj već spomenuti brod bio povjerio drugomu nekomu kapetanu. Miho Pracat nije imao samo jedan brod, već još druge, kao „San Giovanni Battista", „San Michele Arcangelo" (D. N. svez. 117., str. 46. i svez. 129., str. 86 v) i ostale (kao što sam nabrojio u knjizi „Lopud"), kojim je bio vlasnikom ili imao udjela u njima. Od god. 1558. nalazim Miha Pracata skoro svaku godinu sve do 1606. t. j. prije godinu dana njegove smrti, spomenuta u sveskama Diversa Notariae (od sveska 115. do svez. 131. dana 18. Septem. 1606. str. 257), da je bio prisutan na Lopudu ili Dubrovniku.

Iz gorispomenutog dade se zaključiti, da Miho Pracat nije bio siromašne obitelji, a jer ga nalazim u njegovoj mladosti od 21 godine života patronom na njegovom vlastitom brodu, sasvim je shvatljivo, da je u zreloj dobi mogao još više da se obogati svojim brodovima i svojom velikom trgovinom, kao što i njegov savremenik Skočibuha sa Šipana. Budući pak bio ostao jedinim baštinikom od cijele porodice Pracatovića, te baštinio osobito veliku ostavštinu svoga strica Ivana (Điva), koji je ostavio mnogo zemalja i dosta kuća, a k tomu i ogromnu svotu novaca u zlatu (T. N. svez. 43., str. 22.) logično je, da je morao biti dosta veći bogataš, nego ikoji drugi ondašnji brodovlasnik i trgovac, nadasve on, koji je znao svojom oštroumnošću i pronicavošću upotrebiti svoj novac tako dobro. Imajuć sve ovo na umu, čini mi se nevjerojatnim, da bi bio Miho ostavio svoj novosagrađeni brod, kao i svoju bogatu obitelj, te otputovao u nepoznati svijet na nešto nestalnoga. Ali, ako je Miho usprkos svoga dobrostanja otišao u inozemstvo za dulje vrijeme na bolju zaradu, onda je otputovao u godini 1552., te vani ostao samo ciglih pet godina, jer je u god. 1558. kapetanom na brodu svoga tasta Brailovića.

[1] Div. not. svez. 104., str. 89.

Koločepljani, ostavljeni od dubrovačkih trgovaca, nijesu se znali snaći ili možda nijesu imali toliko sretstava, da zamijene svoju staru mornaricu sa novijim, većim i solidnijim brodovima, te su u svojem očaju počeli prodavati one i onako već istrošene brodove, a njihovi kapetani-patruni obraćati se drugim brodovlasnicima za službu. I tim uništenjem brodovlja istim tempom nazadovalo je i blagostanje na Koločepu, a potom istovremeno i opadalo je pučanstvo, jer je bio nastao isti proces kao i danas: kada jedna obitelj nemože da živе u jednom, seli u drugo mjesto. Ostalo je na Koločepu samo toliko porodica, koliko je moglo da nađe životne namirnice na onom malenom otoku. I tako je otok Koločep bio opustošen bez ikakove kužne nemoći, epidemije, bez ikakove trešnje, te su ona tolika naselja po skoro čitavom otoku, oni zaseoci i gospodske kuće ostale bez ukućana, bez života, pušteni zubu vremena, da ih vrijeme razori kako ih je bilo i sagradilo. Sudbina je odredila Koločepu, da do danas bude lišen svoje trgovačke mornarice, a da njegovi vrijedni i vješti kapetani i mornari služe po tuđim brodovima.

Na Koločepu nije bilo kako sada dvije skupine kuća, nego su stanovi bili tamo i amo po skoro čitavom otoku, o čemu nas sada uvjeravaju njihove razvaline. Uvjerava nas o tome i odluka skupštine Koločepljana održane na 25. Septembra 1493. radi popravka zvonika crkve matice svete Marije, koji je bio oštećen od groma, kojom su prigodom bili odabrani Đuro Maravić i Maroje Mileković s ostalim, da sakupljaju milodare po otoku (domandar per la isola lemosina).[1] I doista su u davnini bila ova naselja: Mačuš na moru, Gruda pri moru, Ratac također pri moru. Ovi su predijeli u luci sv. Križa; zatim Kaštio nad istom lukom, te Zabrđe, Prisjeka, Ljubanova ulica, Kameno brdo i Lanprićevo selo, od kojega je malo podalje k sjeveru mala uvala „Ploče", gdje je mali zaton, sigurno mjesto za manje lađe. U ovoj maloj luci nalazi se jedan stup uklesan u živac-kamen, oko kojega se i danas priveživaju lađice. Taj je stup valjda bio isklesan u XV. vijeku, kad je tu bio sagrađen mali most,

---

[1] Izvađeno iz starinske knjige godišnje članarine braće i sestara bratovštine sv. Antuna Opata od god. 1493—1503., što se nalazi u Arhivu župnog Ureda na Koločepu.

da se mogu lađe približiti obali.[1] Sva su ova spomenuta naselja bila u Dolnjem Čelu. U gornjem su pak Čelu bila: Počivala, Kosovićino, Dinkovo selo i Borje. Ruševine kuća u ovim mjestima najbolje nam to dokazuju.

Nu žiteljstvo Koločepa nije se bavilo samo pomorstvom i brodarstvom, tim glavnim izvorom svoga napretka i blagostanja; imalo je i drugih uslova življenja, te je razmjerno prama svom broju moglo prilično da živi. Plodnost je tla pružala mnogim obiteljima izdašna sretstva prehrane. Spominje se, da je otok već u XIII. vijeku bio nasađen vinovom lozom.[2] Ma iako je bilo mnogo zemlje vlasnosti raznih gospodara iz Dubrovnika, nije ipak bilo kmetova na otoku Koločepu. Težak je dobivao zemlju za određeno vrijeme ne samo za sebe već i svoje nasljednike za 20 - 50 - 200 i više godina, a bilo je slučajeva i za vazda — „in perpetuum", te je obrađivao za svoj račun, a morao je davati gospodaru polovicu od prihoda, zato se zove ovaj težak „polovnik" odakle „dare, concedere et locare terras ad polovizzam ili polovitiam", dati na polovicu zemlju, na polovništvo. Polovnik je dakle mogao napredovati, jer je od svoje polovice prihoda bio slobodan da proda, koliko je mogao. On je bio u boljem položaju, nego kmet, koji je obrađivao zemlju za isključivi račun gospodara, samo je imao pravo toliko ploda pobirati sa zemlje gospara, kolike mu je dostajalo za uzdržavanje siromašne svoje obitelji. Dakle kmet nije bio u stanju, da štedi i da napreduje, već samo da živuka. Kuća kmetska bila je uknjižena na gospodara; a zato mu je kmet bio dužan davati više od 90 dana službe neprekidne, gdje odredi gospodar.[3]

I težačko je dakle stanje na Koločepu bilo pogodno, da je mogao težak prilično živjeti svojim marljivim radom i napredovati. Osim toga raznolika razvedenost otoka jamčila je ribarima obilan lov, i to ne samo ribe, nego i koralja.

---

1 Div. Not. svez. 51., str. 113 v.

2 Div. Cancellariae svez. 1. od god. 1282-84., str. 146.

3 Vidi Div. Not. sv. 48., str. 146. v; svez. 52., str. 99.; svez. 56., str. 115.; svez. 59., str. 130.; svez. 61., str. 121., svez. 65., str. 64 v; svez. 70., str. 83 v, 84.; svez. 72., str. 38.; svez. 73., str. 181.; svez. 97., str. 46. i t.d.; Dr. N. Z. Bjelovučić: Povijest poluotoka Rata (Pelješca) str. 101.

Napose pak nalazim u XV. vijeku i brodogradilište na Koločepu.[1]

Za bolju sigurnost od neprijateljskih navala, osobito od čestih pohoda gusara, onih pomorskih lupeža i razbojnika, kojih je bilo u srednjem vijeku na pretek iz raznih mjesta Dalmacije, ali osobito iz Albanije i Afrike, bila je sagrađena jedna tvrđava na mjestu, što gospoduje nad lukom sv. Križa, na zapadnoj strani otoka. Gornji dio tvrđave, koji je bio nad zemljom, već je posve razrušen, te su tu sada sagrađene terase i dvorišta kuća, ali su ispod zemlje posve dobro do danas sačuvani posvođeni podrumi dugi preko 30 m, a široki 3 m. U samom ovom podzemnom prostoru moglo je ostati zbijeno nekoliko stotina duša pred prijetećom pogibli. Mjesto se i danas zove „kaštio", od latinske riječi „castellum"-utvrda, a po tomu se ibližnja okolina nazivlje istim imenom. Osim toga još strši posve dobro sačuvana jedna kula, (slika 11), koja se vidi s mora iz spomenute luke, te se nalazi povrh crkve matice pokraj puta, koji vodi u unutrašnjost otoka. Visoka je po prilici 14 m, a široka 4 po 4 m. Ulaz je bio visoko od zemlje oko 4 m, i to sa sjeverne strane u opkoljenom dvorištu; ali, buduć je teren strm, dotični bi ulaz odgovarao sa južne strane, što je pokraj puta, visini od 8 metara. Povrh ulaza u kulu malen je prozor sa krovnom izbočinom, kroz koji bi zaklonjenici lijevali vruće ulje, smolu i druge ubojite tvari na neprijatelja, koji bi pokušao prodrijeti u kulu. Sa ovog posvođenog kata silazilo se je kroz jedan malen četverouglast otvor niz drvene stepenice dolje u prizemlje kule, gdje je do danas veliki, koliki je prostor kule, duboki bunar, iz kojega sveudilj i danas crpaju pitku vodu. Već s ovog prizemnog dijela kule mogla se je posada ili utočnici braniti, jer su na sve strane puškarnice. Povrativši se na prvi kat, gdje su bila ulazna vrata, nalazim sa istočne strane jedan prozorčić sa krovnom izbočinom, a tako i sa južne strane, ali ovaj bez krovne izbočine. S ovog dijela unutrašnjosti kule uzlazilo se je u treći dio kule, koji nije bio posvođen, nego popođen, a ima sa istočne i sjeverne strane po jedan prozorčić sa krovnom izbočinom, dočim su sa južne kao i sa zapadne strane po dva prozorčića, također sa krovnom izbočinom. Kula je valjda bila pokrivena kupama, kaošto je i sada. Ona je na jugozapadnom

---

1 Diversa Notariae svez. 30., str. 14.; svez. 37., str. 120.; svez. 49., s. 110.



Slika 11. Kula u Dolnjem Čelu.

uglu jednog velikog prostranog dvorišta sa visokim ograđenim čvrstim zidom, u kojemu se dvorištu nalazi jedna kuća. Ta je kuća bila sagrađena prije kule; sudim po tomu, jer je zid dvorišta sigurno stariji od kule. Tà zašto bi bio taj zid ograđen tako čvrsto, solidno, da nije imao da opkoljuje dotičnu kuću? A zid je uistinu stariji od kule, jer južna i zapadna strana kule ima za temelj baš ovaj zid što ograđuje kuću i dvorište, te se i sada posve dobro primjećuje, kako južna i zapadna strana kule leži na ovoj ogradi dvorišta. Je li ova kula bila sagrađena od mješćana, da neprijateljima priječi prolaz u unutrašnjost otoka, ili je bila podignuta od one obitelji, koja je stanovala u onoj kući dvorišta, da u slučaju prijeke potrebe pred napadajem neprijatelja nađe bolje, čvršće i sigurnije zaklonište? Nije isključeno ni jedno ni drugo; ali ja bih rekao, da je prije bila sagrađena kula za obranu mjesta, jer s te kule može se nadzirati luka, a sagrađena je pokraj glavnog puta, koji vodi u unutrašnjost otoka. Može biti, da je dotična kuća u dvorištu bila stan posadi, koja bi se zatvorila u kulu, da iz nje navaljuje na dolazećeg neprijatelja.

Ruševine jedne druge manje kule nalaze se na podnožju Ivanjeg brda, oko 200 metara daleko od mora. Ova je kula dominirala nad kanalom od Koločepa prama Zatonu. Sadašnji stanovnici zovu mjesto, gdje je dotična razvalina „Mala toreta“ za razliku od one gore opisane. — Povrh pristaništa Gornjeg Čela, uvale malog Raca i Donđivan nalaze se dobro sačuvane ruševine starinske „stražarnice“, to jest malene kuće ili kule, sa koje je straža pazila na eventualni dolazak kojega broda u jednu od te dvije uvale.

Kada su ove utvrde bile sagrađene? Hroničar Appendini kaže, da su tvrđave i male kule po otocima dubrovačkim, što su kao ruševine postojale još za života pisca, bile sagrađene god. 1571., a to uslijed napada turskog brodovlja, kad su dubrovački otoci Šipan, Lopud i Koločep, a osobito ovaj zadnji, bili nemilo opustošeni i pri tome zarobljen veliki broj ljudi i žena.[1] Po svjedočanstvu Appendinija bilo je dakle na Koločepu

[1] Knjiga: „Notizie istorico - critiche sulla antichità. Storia e letteratura dei Ragusei divise in due Tomi e dedicate all' eccelso senato della Republica di Ragusa. Tomo I., str. 316. od Francesco Maria Appendini. Ovaj pripovijeda, kako je Vruz Hali, namjesnik Tripolisa, a zapovjednik turskog brodovlja, bio doplovio 1566. sa 134 broda u Dalmaciju, nakon što je bio

više kula, što će biti zub vremena, a možda i nesmiljena ruka razorila, da dobije mjesta i kamenja za gradnju kakove nove kuće (kašto je bila g. 1927. i 1928. razorena jedna znamenita kula na Lopudu u dvorištu kuće Miha Pracata. A, mimogred budi rečeno, ova je kula imala historičnu vrijednost ne samo radi uspomene na znamenitog Lopuđanina i dubrovačkog mecene Miha Pracata, koji je spominje u svojoj oporuci, nego i jer je bila na najzgodnijem mjestu baš u sredini zapadne luke Lopuda, sagrađena na obranu istog mjesta, kojemu bi sada služila za ukras.) Ali nije isključeno, da je i prije sagrađenja tih kula (god. 1571.) bilo na Koločepu utvrda, pošto ne mogu vjerovati, da stari Koločepljani nijesu nalazili potrebnim, što samo po sebi dolazi, da se učvrste utvrdama proti svakoj navali s morske strane. Gusara je bilo onda odasvud, a bio im

osvojio u ime sultana Sulejmana otok Scio. Opustošivši mnoga dalmatinska mjesta i pri tom zarobivši mnogo ljudi i žena, ne poštedivši ni dubrovačke otoke, usidri se kod Dubrovnika. Čuvši Senat za strašno ovo opustošenje i nemilo zarobljenje, nije mogao da pregori toliko ljudskih bijednih žrtava, te htjede po svaki način, da oslobodi sve te kršćanske zarobljenike. Zato počne pregovarati o njihovom oslobođenju. Poslanici, ne mogavši da nagovore Turčina molbama, uspješe napokon da ga sklonu novcima, te on pusti na slobodu sve zasužnjene ljude i žene. Nakon ovoga turskoga napada — kaže Appendini — stanovnici dubrovačkih otoka sagradiše tvrđave i kule na svojim otocima za obranu od ma kakove neprijateljske navale.

Ovdje ću opaziti Appendinijevu pogrešku. On kaže, da je dotična turska navala bila god. 1566. Vruz Hali, zapovjednik turskog brodovlja pod sultanom Sulejmanom bio je uistinu pohodio Dalmaciju i opustošio mnoga obalna mjesta, a tom zgodom kušao, da zauzme i grad Korčulu. Nepobitno je pak, da je on Korčulu opsijedao god. 1571. (a ne 1566.), i to nešto malo prije Lepantske bitke, koju je, kako je poznato, 7. Oktobra 1571. izvojštio Don Juan d' Austria kao vrhovni zapovjednik savezničkog ratnog brodovlja Španjolske, pape Pija V. i Venecije, i tako skršio siloviti turski zulum. Ova bitka nosi u povijesti ime od grada Lepanta (grčki Naupaktos ili Epaktos), kod kojega se je ona razvila, a koji se nalazi na sjevernoj strani ulaza u Korintski zaljev.

Da je opsijedanje Korčule bilo uistinu god. 1571., a ne 1566., svjedoči nam najbolji i najkompetentniji svjedok arhidjakon Ružić (Rosaneus), koji je bio preuzeo obranu grada, nakon što je bio venecijanski namjesnik pobjegao s Korčule u Veneciju pred dolaskom turskog brodovlja. Ružić, ovaj slavni osloboditelj svog rodnog grada Korčule, opisao je na latinskom jeziku tu opsadu naznačivši godinu 1571. Ovo Ružićevo djelo nalazi se sada u biblijoteci Male Braće u Dubrovniku. Književnik-pjesnik Don Petar Franasović († 1883), koji je ukopan kao župnik u Trstenomu, preveo je ovo djelo na hrvatski jezik.

je jedini zanat, da navalama pustoše mjesta pri moru, osobito ona na manjim otocima. Bilo je pak i prije spomenute turske navale i drugih. Hroničar Ivan Marina Gundulić spominje nekog Nikolu Lavizolo, posve opakog čovjeka, venecijanskog bandita („bandito da Venezia"), koji je bio postao zapovjednikom jedne naoružane lađe grada Kotora, što je služila gradu proti kriomčarenju. Ovaj bandit pobjegne s lađom iz kotorske luke, te počne gusariti napadajuć na dubrovačke lađe i robeć po primorskim mjestima sve do Cavo Gomena na skrajnjem sjeveru poluotoka Pelješca. Na povratku opljačka i opustoši dio Koločepa, pogubivši mnogo otočana.[1]

Koločep je morao, da trpi jada i nevolja osim od navala gusara također i od kužnih bolesti. Stvar je razumljiva. Buduć imao svoje brodove, što su u XIV. i XV. vijeku plovili do južne Albanije i dalje, unašali su oni s utovarom kužnih bakcila. Na taj način jedna strana lađa donese kugu god. 1503. na prvi Aprila iz Barlette (Italije), ali srećom taj put ne pogine na Koločepu već samo 7 osoba, buduć bile odmah u začetku epidemije poduzete shodne sanitetske mjere.[2]

Kako sam najvjerodostojnijim podacima dokazao u historičkoj studiji „Lopud", da grad na Lopudu nije bio uništen od onog potresa tako katastrofalnog po grad Dubrovnik, i da nije bilo ni žrtava tog kobnog dana na Lopudu, tako ću sad posegnuti za neoborivim podacima za Koločep, da ustvrdim, da ni on nije nastradao od tog zatornog biča. Neka nikomu to ne bude začudno. Grad je Dubrovnik na 6. Aprila 1667. strašno nastradao, ali ipak nije bio posvema porušen. Sve one kuće, koje su bile sagrađene na nasipu, dakle na prostoru od Prijekoga do protivne strme strane sv. Marije, bile su porušene radi slaba temelja; ali one kuće, što su nad Prijekim sagrađene na obroncima brda sv. Srđa i one na protivnoj strani, na strmoj hridi, koja otsječenim klisurama pada k moru, nijesu nimalo bile oštećene; pa i gradski bedemi ostali su pošteđeni, te još i danas opkoljavaju grad. I na Kolečepu su sve kuće bile sagrađene na hridinastu tlu,

[1] Chronaca Racusina Junii Resti item Joannis Gundulae, što je „Jug. Akademija" štampala u „Monum. sp. H. Sl. M. scriptores, volumen II.", Zagrabiae 1893. str. 349.

[2] „Jugosl. Akademija": M. sp. H. Sl. M., volumen XIV., Scriptores, volumen I.", Annales Ragusini item Nicolai de Ragnina. Zagabriae 1883.

te su mogle da odole onomu jakomu potresu. O tom njihovom otporu uvjeravaju nas, a posjetioca otoka osvjedočavaju, one visoke zidine kuća, što do danas prkose zubu vremena, pa i crkva matica sa svojim zvonikom, koji je bio obnovljen 1493. dakle prije potresa, zatim kula i ostale visoke zgrade.

Nu mogao bi kogod da promisli, da će ipak biti bilo ljudskih žrtava, jer iako nijesu bile porušene čitave kuće, možda će biti bile oštećene barem djelomično na krovu ili kojoj strani zida, pa da je uslijed toga bilo i žrtava. Posegnut ću zato Maticama rođenih, vjenčanih i mrtvih, neka za tu moju tvrdnju govore nepobitne brojke statistike. Uzet ću šest godina prije potresa, zatim šest godina poslije potresa; pak onda neka poštovani čitatelj sam sudi i o tom zaključi.

U god. 1661. bilo je slučajeva rođenih	5;	vjenčanih 1;	mrtvih 7;
„ 1662. „ „	3;	„ 4;	„ 6;
„ 1663. „ „	13;	„ 1;	„ 9;
„ 1664. „ „	6;	„ 2:	„ 3;
„ 1665. „ „	2;	„ 1;	„ 3;
„ 1666. „ „	6;	„ 1;	„ 30;
U god. potresa 1667. „ „	7;	„ 3;	„ 5;

Poslije potresa:

U god. 1668. bilo je slučajeva rođenih	6;	vjenčanih 1;	mrtvih 6;
„ 1669. „ „	2;	„ 4;	„ 10;
„ 1670. „ „	7;	„ 2;	„ 4;
„ 1671. „ „	4;	„ 3;	„ 1;
„ 1672. „ „	4;	„ 2;	„ 2;
„ 1673. „ „	4;	„ 2;	„ 1;
„ 1674. „ „	5;	„ 1;	„ 1;

U godini je 1666. bio izvanrendan broj slučajeva smrti 30, jer je one godine harala jedna kužna nemoć, koja nije pustošila samo na Koločepu, nego i na Lopudu, gdje je iste godine bilo 31 mrtvih, od običnih 7 do 15 godišnjih slučajeva. (Vidi knjigu „Lopud“ str. 21.) Poslije ove pošasti epidemije nije nimalo napadno, da je Koločep imao u nastajnim godinama razmjerno malo slučajeva smrti. Kada imamo ove brojke na ogledu, te možemo prispodobiti godine prije s onim poslije potresa, moramo zaključit, da potres nije ni najmanje umanjio Koločep. Ali to potvrđuje također broj porodica prije i poslije potresa,

što iznašam u poglavlju „Naselje i porijeklo stanovništva Koločepa“. Najvažnije je pak to, da u matici mrtvih ne nalazim između onih pet slučajeva smrti u onoj kobnoj godini 1667. nijedan slučaj motiviran potresom.

Kako je Koločep poslije nenapučene Dakse najbliži otok Dubrovniku, samo se po sebi razumije, da su dubrovačka vlastela imala i na njemu svoja imanja: svoja polja, vinograde i ljetovališta, kako na primjer znamenite vlasteoske porodice Đorđići, Zamanje, Ranjine, Držići i Sorgo. Ta ‹ođer nadbiskupi dubrovački posjedovahu tu svoj ljetnikovac i svoja polja, te se je malena luka, sada nazivana „Donđivan“, između Rta Bulinak i Maloga Raca, nazivala u XV. vijeku imenom „Biskupija“. I dubrovački koludrički manastiri sv. Petar i sv. Šimun imali su na ovomu otoku svoga posjeda, tako da i do danas Koločepljani pokazivaju ruševine jedne poveće zgrade, što se nalazi sa sjeverne strane Ljubanove ulice, gdje su stanovale dumne. Razvaline su s ograđenim vrtlom i dvorištem do danas dobro sačuvane na tom mjestu, gdje su one vjerojatno sprovađale ljeto ili možda imale oporavilište za svoje oslabljele članice.[1] I dominikanski samostan u Gružu, kao i onaj u Dubrovniku, posjedovali su već god. 1460. zemlje i kuću na Koločepu. Kuću nijesu smjeli OO. Dominikanci nikomu da unajme (odlukom Senata), e da u slučaju kužne bolesti (u Dubrovniku) imadu gdje da se zaklone. (Cerva, Metrop. III., str. 5.; Diversa Not. svez. 72., str. 38; svez. 78., str. 164 v).

Ostali pak posjednici unajmljivahu svoje zemlje Koločepljanima za stanovito vrijeme, uz određenu novčanu platu i u naravi, ili na polovicu od prihoda (ad pollovizam).

I Vladislav Vuksić, sin Stjepana Hercega, kneza Bosne, bježeći godine 1464. ispred Turaka, bio se je nastanio sa svojom obitelji na Koločepu. Nakon kratka vremena bila je njegova obitelj primljena u Dubrovnik, ali njega nije Senat hotio da primi

[1] Testamenta Notariae svez. 34., str. 143 v i 144.; svez. 38., str. 119.; svez. 46., str. 3. Diversa Cancellariae svez. 38., str. 344.; Diversa Notariae svez. 25., str. 152.; svez. 30., str. 72 v.; svez. 48., str. 146 v; svez. 51., str. 113 v; svez. 52., str. 34.; svez. 56., str. 115.; svez. 61., str. 120 v i 121.; svez. 63., str. 64 v, 66.; svez. 67., str. 179 v; svez, 71., str. 77.; svez. 73., str. 25.; i knjiga: Stari pisci hrvatski. Knjiga VII. Djela Marina Držića. Drugo izdanje. Priredio Dr. Milan Rešetar, a na svijet izdala „Jugosl. Akademija znanosti i umjet. Zagreb 1930., strana 48. Uvoda.

iz obzira prama Turcima, već mu je dozvolio, da se po volji nastani na kojemu od tri dubrovačka otoka: Koločepu, Lopudu ili Šipanu.[1] Jedna posve dobro sačuvana ruševina kuće, što je najzadnja u naselju Mačušu nedaleko Rta istoga imena, bila je po svoj prilici Vladislavov stan, jer tradicija veli, da je to bila kuća nekoga kneza. Ja sam pohodio dotičnu razvalinu. Zidovi su debeli i posve majstorski solidno građeni. Izgleda kao kakva kula. Skoro je jednake duljine i širine: 6·50 cm po 5·30 cm; u prizemlju je samo jedan prozor i to od strane brda sa južne strane, gdje je bilo dvorište opkoljeno jakim, debelim, visokim zidom, a inače su sve naokolo kuće puškarnice, osobito jedna velika sa zapadne strane. Na prvom katu ima jedan veliki prozor sa zapadne strane pogledom na more, na kojemu se još nalazi uzidan gornji i dolnji prag od korčulanskoga kamena, posve lijepo isklesan, a u sredini su prozora dva korintska kapitela sa jednim vitkim kamenitim stupom, dočim je drugi otpao. Na istočnom i južnom zidu ima također po jedan obični prozor, kaošto na istočnom i zapadnom potkrovlju. Pred kućom je bilo dvorište opkoljeno jakim zidom, u kojemu je još danas zdenac. Kuća je bila visoka oko 10 m. Da je to bio stan nekog bogataša ili ugledne osobe, raspoznaje se ne samo po već spomenutom prozoru, već i po majstorski isklesanim kamenima kuće sa vanjske i unutrašnje strane.

Posvemašnja blizina Koločepa gradu Dubrovniku, saobraćaj i često boravljenje dubrovačke inteligencije na otoku, pomorski život dobrog dijela njegovih stanovnika, kao i njegova luka, koja je jedna od najzaštićenijih u Dalmaciji, pa je zato uvijek bila utočištem domaćim i stranim brodovima raznih narodnosti, s kojima su otočani dolazili u dodir razgovorom i društvom, sve je to utjecalo na svijest i naobrazbu Koločepljana tako, da je na Koločepu od pamtivijeka bio živalj na visokom stepenu kulture i civilizacije, što nam potvrđuje velik broj pomorskih časnika (scribanus) i kapetana trgovačkih i ratnih brodova, brodovlasnika, trgovaca i drugih znamenitih osoba već u srednjem vijeku, i to, u koliko je meni poznato, od XIII. stoljeća pa sve dalje do danas, kako ćemo se o tom uvjeriti u slijedećem poglavlju ove knjige.

[1] Tako piše hroničar Ivan Gundulić; vidi Monum. sp. H. Sl. M. volumen XXV. Scriptores. Volumen II. Chronica Ragusina Junii Resti item Johannis Gundulae. Zagrabiae 1893., str. 371.

Osim spomenutih uglednih osoba Koločep je imao u XV. i XVI. vijeku svojih sinova, koji su bili vrijedni svećenici, kao na primjer Don Marin Hehe i Don Mihajlo Marasović, kojega je bio Don Marin pl. Ranjina, dubrovački kanonik, radi njegove učenosti i uzornog života predložio na časno mjesto, za kapelana sv. Petra u gradu Dubrovniku.[1]

Suvišno je isticati, da su Koločepljani od pamtivijeka bili vijernici samo rimo-katoličke vjere, kako što su i danas. To nam potvrđuju starinske crkve, u kojima su uvijek obavljali rimo-katoličko bogoslužje svećenici postavljeni od dubrovačkog nadbiskupa. A — kako i sam K. Jiriček ističe u već spomenutoj svojoj povijesti, — „dubrovačka je biskupija po aktima splitskog sinoda od god. 924. bila tada spojena s kotorskom, ali su obje bile podređene arcibiskupu splitskomu kao nasljedniku stare crkve solinske.“ Nesumnjivo je takoder, da su Koločepljani bili potomci naseljenih Hrvata, o čem nas uvjeravaju nađeni starohrvatski uresi i nakiti, građevine sa starohrvatskim stilom, pjesme, popijevke, poslovice, zagonetke, narodni običaji, zatim starinski nadjevi pojedinim predjelima otoka, kao prezimena porodica, što ću ih nanizati u posebnom poglavlju ove knjige.

Koločepljani su imali — kako i ostali dalmatinski otočani — svoju narodnu nošnju, koju su nosili i u XVII. vijeku. Don Vlaho Skvadri, koji je živio u tom vijeku, spominje u svojoj pjesmi: „Mačuš i Čavalica:“

„U mirisu capti njimi svedj veselo primaljete,
Rastvorajuć ljeti i zimi vrsti svakoj milo cvijetje,
Čto djevojke nižu u kite, svilom vezu u njih svite.
Sve njih svite navezene kada na se one stave:
Tu se vide razredjene sve ljepote. dike i slave,
Kdje je cvijetjem urodilo svako voće drago i milo.“

Otok je Koločep imao početkom XIX. vijeka svoju sâmostalnu općinsku Upravu, koja se je onda nazivala imenom „Sindikat“, a u talijanskom jeziku „Comune di Calamotta“ ili „Sindicato Comunale“, te je sačinjavao do god. 1845. posebno općinsko tijelo, koje je imalo i svoga sindika (načelnika).[2]

[1] Diver. Not. svez. 26., str. 148. svez. 59., str. 136 v., svez. 71., str. 51

[2] Našao sam u župnom Arhivu Koločepa jedan spis Općine Koločepa „Dal sindicato Comunale di Calamotta“ pod br. 181. od 12 Aprila 1827., a potpisan od načelnika „Lazarovich sindico.“

Općinski je Ured bio obično u kući sindika; zato je predaja, da je u zadnje vrijeme bio u Dinkovom selu, u kući sada gospara Paska Baburica, a zatim da je bio u kući na kamenom brdu povrh kapele sv. Nikole. Na Koločepu je sačuvana uspomena na zadnja dva sindika: Saba Lazarovića i pomorskog kapetana Antuna Svilokosa, koji je bio oženjen za Peru Jakšić iz Lapada. Tradicija kaže, da su sindici imali jedno vanjsko obilježje to jest da su nosili dugu kosu kao znak jedne osobite časti. Dobar dio starinskih spisa Općine Lopud bio je god. 1916. spaljen; radi toga nijesam bio sretan, da nađem potrebiti akt, koji bi posvjedočio tačnost priključenja Koločepa Općini Lopud. U župnom Arhivu na Koločepu nalazi se jedan spis Crkovinarstva od 15. Jula 1859., iz kojeg se razabire, da je Koločep pripadao Općini Lopud, i da je te godine bio za načelnika Lopuđanin Grgur Saitz (Sindaco), a podnačelnik Nikola Baburica (Vice-sindaco). Iz spisa pak kot. Poglavarstva od 20. Decembra 1859. br. 6828 razabire se posve jasno, da je Koločep bio već ove godine pod općinom Lopud. (Vidi knjigu: „Liber Baptizatorum od 1660-1800.", a s protivne strane drugi je naslov „Tumulazioni".) Drugih službenih spisa, koji bi pod starijim nadnevkom svjedočili spoj Koločepa sa Lopudom nijesam uspio da nađem, ali postariji Koločepljani tvrde, da je Koločep bio pripojen lopudskoj Općini stalno u godini 1845. Obratio sam se Upravi Općini Zaton, koja mi je hvalevrijedno poslala tačan prepis spisa, s kojim je bio polag zakona P. L. Z. br. 8. za Dalmaciju otcijepljen na 30/1. 1895. Koločep od Lopuda a pridružen Općini Zaton. Uredbom pak Ministarskog Savjeta i Ministra Unutr. Posl. Br. U 49477 od 28/XI. 1929 g. Koločep bi na svoju vlastitu molbu odijeljen od Općine Zatonske, a prisajedinjen Općini Dubrovnik, kojoj i sada pripada.

Na Koločepu ima kao i na Lopudu podzemne žive vode, što iz utrobe otoka teče naravnim tokom dolje k moru. Odavna su bili stanovnici izdubli mnogo puča pokraj mora, da se u njih slijeva pitka voda. Te su puče kopali blizu mora, jer im u nizini nije bilo potrebito dupsti odveć duboke jame i potom zidati tako velike stijene, već onoliko koliko je bilo duboko do razine mora, buduć je more kao gušća tekućina, da se tako izrazim, pravi bedem, te priječi da se voda slijeva naprijed; jedino se slijeva onaj dio vode, koji nadvisuje morsku razinu. Nalazim na Koločepu puče već početkom XVI. stoljeća. Uprava je crkve matice sv. Marije bila potrošila god. 1520. jedanaest grošeta za njihov popravak. (Vidi knjigu prihoda i rashoda crkve matice od god. 1516-1541. u žup. Arhivu Koločepa). Ove puče spominje i Don Vlaho Skvadri u već spomenutoj pjesmi „Mačuš i Čavalica", a ima ih i danas, ali najviše u Dolnjem Čelu, jer ima dosta pjeskovitog niskog tla pokraj mora. Ako je crkovinarstvo popravljalo puče na početku XVI. vijeka to jest g. 1520., stalno je onda, da je bilo puča i u XV., a vjerojatno i u XIV. vijeku, iz kojih su crpali vodu mornari, te snabdjevali svoje brodove, prije nego bi odjedrili put Italije ili Albanije i Grčke.

B. Pomorstvo Koločepljana.

Kako su se svi Dalmatinci, osobito oni na otocima, bavili pomorstvom, tako su se i Koločepljani odvajkada bili podali tom zanatu. Razvoj dalmatinskog brodarstva bio je doduše više puta ograničen radi Venecije, koja u svojoj moći nije trpjela, da joj drugi grabi pomorsku trgovinu. Tu svoju samosilu namećala je ona i dubrovačkoj Republici, a potom i Koločepu, tom najbližem njezinom napučenom otoku.

Da se upoznamo s trgovačkom mornaricom Koločepa, moramo najprije da se osvrnemo na opći razvoj trgovačke mornarice dubrovačke Republike.

Sve do druge polovine XIV. vijeka dva su razloga smetala Dubrovčanima, da razviju svoju ekspansivnost na moru: prvo, što je Venecija onda bila gospodaricom sviju važnijih pozicija na balkanskim obalama, a drugo, što je ta gorda „kraljica mora" za 153 godine (od g. 1205-1358.) vršila nasilni protektorat nad dubrovačkom Republikom, kojoj je tada postavljala svoje ljude za knezove. Ovi venecijanski nametnici iako ne tako slobodno nametali su ipak svoju volju u upravu, te su bili na veliku smetnju i zapreku dubrovačkoj vladi, osobito u pitanju pomorstva. Dapače na onim brodovima, što ih je Republika imala za vrijeme nadzora Venecije, morala je lepršati zastava svetoga Marka. I baš radi te premoći Venecije bila je dubrovačka Republika primorana, da kroz to vrijeme vodi svoju trgovinu po kopnu. Zato je tada i sklapala trgovačke ugovore sa Srbijom, s Nemanjom 1186. godine, s Kulin-banom 1189., dok je bugarski car Mihajlo Asen II. tražio dubrovačko prija-

teljstvo 1252. Od tada su dubrovački trgovci putovali u Bosnu, Srbiju i Bugarsku do Carigrada. I bilo je uspjeha, jer je u ovo doba postao Dubrovnik najvažnijim ekonomskim središtem na zapadu Balkana. A za što uspješnije tjeranje trgovine, da naime što brže idu glavne trgovačke karavane iz Dubrovnika i obratno, bio je sagrađen put, tako zvani „dubrovački drum", koji je vodio sve do Carigrada.

Premda je Dubrovniku bila unosna ova kopnena trgovina, ipak je dubrovačka vlada hlepila za morem, tim neiscrpivim vrelom bogatstva i blagostanja, te vrebala zgodan čas, da se oslobodi venecijanske mòre, koja ju je ne malo sapinjala. Nije se Republika zadovoljavala samo sa nekolicinom svojih brodova; htjela je, da kao neovisna država s‹gradi veliku i jaku trgovačku mornaricu, koja će slobodno i uspješno ploviti ne samo po Jadranu do južne Italije i Albanije i Levanta, već diljem cijeloga Sredozemnoga mora, pa i izvan njega u Atlanski Ocean. Za oživotvorenje ove njezine osnove pruži joj se lijepa prigoda. Na 18. Februara 1358. bio je ugovoren definitivni mir u Zadru između ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita I. Velikoga i Venecije, kada se Venecija za sve vijeke odreče svih prava i zahtjeva u pogledu Dalmacije, te ustupi kralju Ljudevitu čitavu Dalmaciju od sredine Kvarnera sve do međaša grada Drača sa svim gradovima i otocima dalmatinskim. Dubrovnik odmah upotrijébi ovu lijepu zgodu. Na 28. Februara 1358., dakle nakon deset dana iza sklopljenog zadarskog mira, posla dubrovački Senat kneza Marka Superancio (Soranzo) iz svoga grada put Venecije, da se više ne povratí, te se tako Dubrovnik već jednom oslobodi tog zadnjeg venecijanskog nametnika i postade slobodan bilo čijeg nadzora i skrbništva. A za jaču sigurnost na 11. Maja iste godine 1358. sklopi ugovor s kraljem Ljudevitom, da se tako ogradi od svakoga napadaja Venecije.[1]

Od tada počne dubrovačka Republika slobodno i većim mahom razvijati svoje pomorstvo, a osobito onda, kada unutrašnje borbe i napadaji Turaka upropastiše i Srbiju i Bosnu, uslijed čega je bila i prisiljena, da napusti svoju dotadašnju kopnenu trgovinu, a prihvati pomorsku. Dakako, razvitak pomorske trgovine napredovao je postepeno, kako se je i Republika povećavala sa teritorijem. O tom teritorijalnom povećavanju piše hrvatski povjesničar Klaić u svom već spomenutom djelu: „Pod vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskih kraljeva, a poslije turskih sultana, razmakla je dubrovačka Republika svoju državinu duž primorja na sjever gotovo do Neretve, a na jug do Boke Kotorske. Kako je Ston i Pelješac držala još od g. 1333., dobila je koncem XIV. vijeka, to jest god. 1399., od bosanskoga kralja Stjepana Ostoje primorje od Zatona do Stona (Terre nove) a god. 1419 i 1429. od vojvoda Sandalja Hranića i Radosava Pavlovića Župu i Konavle sa starim gradom Cavtatom. Napokon je 1451. primila Mrcine iznad Konavala, i tim je zaokružila svoj kotar onako, kako ga je održala do svoje propasti 1808."

[1] Klaić: „Povijest Hrvata", svezak II. dio prvi. Zagreb 1900., str. 129 i 132.

Tek početkom, a ponajviše drugom polovinom XV. vijeka počela je dakle dubrovačka Republika u većoj mjeri da razvija svoje pomorstvo.

Dubrovačka je vlada još pod venecijanskim knezovima bila uredila pomorstvo bar za one brodove, koje je onda imala. Granice plovljenja svojim brodovima bila je opredijelila na dvoje: „intra culfum" i „extra culfum".[1]

Pod plovljenjem „intra culfum" obično se je razumijevalo plovljenje od Lovišta (Cavo Gomena, to jest skrajnji sjeverozapadni rt poluotoka Pelješca) do Apulije u Italiji i Drača u sadašnjoj Albaniji, dakle uvijek u granicama staroga bizantinskoga carstva; a sve jadranske luke izvan spomenutih granica sačinjavahu plovljenje „extra culfum", dakle Dalmacija, Istrija, Venecija i njezine Lagune bijahu sidrišta pristupačna samo brodovima određenim i povlaštenim za tu vrstu duge plovidbe.

„Plovljenje *„intra culfum"* — kada i kako, nije to moguće ustanoviti — bilo je kasnije prošireno i izvan Drača i Apulije, na Romanju i Ciliciju u Maloj Aziji; a iz knjiga „Reformationes" razumije se, da je godine 1376. ova granica bila potvrđena, ali samo za kršćane, dok je za nevjernike trebala dozvola rimskoga Pape, koji ju je davao sasvim rijetko i kao nagradu za usluge u korist crkvene stvari. Dubrovnik je — a to tvrdi Appendini oslanjajući se na ugled Restia — dao brodovlja za

[1] Sve ovo što slijedi, prevodim, samo najglavnije što se odnosi na predmet, kojim se bavim, iz knjige: „Delle istituzioni marittime e sanitarie della Republica di Ragusa. Informazione storica documentata dal prof. Giuseppe Gelcich. Trieste 1882".

prijenos vojske i vojničkih potrepština u ekspediciji na Svetu Zemlju, koja se izvršila pod Honorijem III.“

„Broj mornara na brodu bio je određen prema njegovoj nosivosti. Brod sa 20-30 miljara nosivosti morao je, da ih ima osam, uračunavši vlasnika; onaj od 30-50 miljara (nosivosti) deset; od 50-80 dvanaest; od 80-100 četrnaest mornara. Za veće brodove broj je mornara morao svaki put da bude određen od dubrovačkoga kneza i Maloga Vijeća. Osobiti pak zakon uredi g. 1345. broj posade za brodove određene za plovidbu po Drini. a vjerojatno uopće za sve brodove određene za riječnu plovidbu: manji su morali da imaju šest članova posade, a veći sedam“.

„Vlasnik broda zvao se je „patronus“; u XIV. i XV. vijeku patronus je bio vlasnik i zapovjednik (kapetan) broda“. Ova se riječ patronus upotrebljava i danas, te se vlasnik i kapetan jedne veće jedrilice i sada zove patron.

„Uz vlasnika lađe dubrovački statut razlikuje ostale članove posade pod imenima: „kormilar“ (nauclerius), „pisar“ (scribanus), „utovaritelj“ ili „trgovac“ (mercator), „čuvar“ (custodia), „mornar“ (marinarius, nauta) i „najmljenik“ (conductus).

„Kormilar je današnji kapetan; pretpostavlja se, da je za tu službu imao dobar glas postignut dugim iskustvom, jer ništa ne može da se zaključi iz statuta.

„Scribanus“ bijaše časnik određen od vlade, da bdije nad tačnim vršenjem onoga, što je bilo propisano od zakona; bijaše pisar, kojemu je bila povjerena briga brodarskih računa, nadzor osoblja i stvari na brodu; osoba, bez koje nije niko mogao, da otplovi iz Dubrovnika. Njega se je dakle ticao ugovor utovara (nola), brodski računi, brodsko skladište i tovarni listovi, koji bi se po skladištu sastavljali u više primjeraka prama broju zanimanih, popis posade, knjiga pritužaba i napokon popis svega onoga, što je radi jače sile moralo, da se izbaci (iz broda). A takova tužba nije mogla, da se povjeri komugod; Senat je morao, da ga pozna i da odobri njegov izbor, a u činu primanja u službu morao je, da od njega primi zakletvu vjernosti. Koliko je pak napretkom dubrovačke trgovačke mornarice malo po malo rasla u očima Republike važnost pisara, dokazuje odluka „del Croceo“, na temelju koje od godine 1462. unaprijed na brodovima, koji su nosili ne manje od 40 miljara, nije niko mogao da bude uposlen kao pisar, ako nije bio dubrovački plemić.

„Uistinu, stepen naobrazbe i znanje, koje je i onda i uvijek trebalo za službu pomorskog trgovačkog pisara nije bilo moguće da se nađe među pripadnicima gradskoga stališa kao među plemićima, koji su, prama nekomu zakonu starijemu od onoga, o kojemu je govor, bili dužni, da uče književnost i računstvo. Učitelji su se nabavljali iz Italije, a Senat ih je plaćao. Neki drugi zakon propisivaše, da mladi plemići u dobi od 15-17 godina budu upućeni u rukovođenje javnih poslova prisustvujuć sjednicama raznih vijeća i sudskim parnicama, te vršeći kakav omanji nalog“.

Služba ostalog osoblja broda pozna se po samim nazivima, a jer to za nas nije važno prelazim preko toga.

Sve trgovačke lađe bile su pod upravom i osobitom paskom Senata. U knjizi dubrovačkog držav. Arhiva „Statutorum doane“ nalazi se posebno poglavlje pod naslovom „Sacramentum iusticiariorum“, u kojem su sadržani nalozi, koji su se ticali reda i kontrole u gradu. Među ostalim bilo je naređeno onim justicijarima (činovnicima), da paze na kretanje brodova. Nijedan brod nije smio ostaviti luku bez dozvole justicijara i divonijera. Ovi bi pregledavali svaki brod pred njegovim odlaskom, da vide koliko i kakove je robe ukrcano, a to radi dohotka Republike.

Bilo je kao i danas i manjih i većih lađa. Manja lađa za obalnu službu zvala se je *barca,* to jest ona lađa, koja je mogla da nosi teret od 20 milliara; svaki pako milliare bila je mjera za lađe, a značila je mille modia, tisuću staričaka, potom *barca* bila je poveća obalna lađa — današnja gajeta. *Lignum* zvala se je lađa svake vrsti — omnis generis; ali se je tim imenom nazivala lađa naoružana kao i *galea* i *fusta.* Lađi zvanoj lignum i galea bila su vesla pokretna snaga, a lađi navigium bila su za pokretnu snagu jedra. U XIV. i XV. vijeku zvali su se veliki brodovi imenom *„barcusius“, „caracha“* i *„brigantinus“,* koje su bile dosta veće od *„barca“* navis maior quam barca.[1] Da se bolje upoznamo sa veličinom barkusija, navesti ću, kako Nikola Ranjina zove imenom „barchuso“ jednu lađu, koja je bila doplovila iz Barletta (u Apuliji — Italija) na Koločep. Ali nalazim, da su barkusiji plovili do Valone u današnjoj južnoj

---

[1] Vidi knjigu: „Monumenta H. J. Sl. M. Liber Statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. Sumptibus Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen IX. Zagrabiae 1904., str. 425.

Albaniji i do Sicilije; potom nijesu bile male jedrilice. Nu s ovim i drugim velikim lađama upoznat ćemo se sada odmah u nabrajanju. Unaprijed ću spomenuti, da se nalazi u Statutu Republike, da svaka lađa od preko šestotina modija mora imati jednoga pisara — scribanum.* A sada, da vidimo hronološkim redom, koliko su Koločepljani imali velikih brodova od XIV. vijeka dalje. Radi važnosti spomenut ću svaki put i spis ili knjigu, gdje sam to našao, e da tako to dobije povjesničku vrijednost.

C. Koločepski brodovi u XIV. vijeku.

1) Vlasnik i kapetan Matheus de Calamota imao je god. 1319. jedan brod, na kojemu je bio „scribanus" Kolenda de Bunicolo, a nastajne godine Franciscus de Bodaca (Tomus V., str. 141.);

2) Unuce de callamota bio je god. 1346. vlasnik barkusija, na kojemu je bio skrivan-pisar (Reform. sv. 13., str. 53.);

3) Vlasnik i kapetan Primus de Calamota imao je god. 1354. jedan barkusije, a na njemu je bilo 7 mornara. Ovomu je bio Senat naredio, da svojim brodom otputuje u Valonu, u Albaniji, gdje će krcati ili žito ili sô (Diversa Cancellariae sv. 18., str. 14.);

4) Đivo Mihov imao je god. 1354. jedan barkusij (Div. Canc. sv. 18., str. 15.);

5) Clemens de Calamota, vlasnik i kapetan broda barkusija, na kojemu je god. 1360. bio za skrivana Milusius de Primillo (Tomus III., str. 30);

6) Maroje Pripce posjedovao je g. 1360. barkusij, koji se zvao „Sancta Maria", a skrivanom mu je bio Frano de Dersa (Tomus III., str. 51.);

7) Bogoe de Calamota bio je vlasnik barkusija „Sanctus Stephanus", na kojemu je bio za skrivana g. 1361. Radichus Nadigne (Tomus III., str. 65);

8) Perfce je posjedovao g. 1362. barkusij „Sanctus Nicolaus", na kojemu je bio za skrivana Ilija Prodanić (Tomus III., str. 154.);

9) Bogoje Kunjević imao je g. 1362. barkusij, na kojemu je skrivanom bio neki Radić (Tomus III., str. 221.);

10) Klimče Klimčević bio je god. 1363. vlasnik barkusija, na kojemu je bio skrivanom Pavao Petki (Tomus III., str. 286.);

* Monumenta Sp. H. Sl. M. Liber Statutorum et Artium Slavorum meridionalium. Volumen IX. Zagrabiae 1904., str. 151.

11) Neki Ponče posjedovao je god. 1364. barkusij, na kojemu je služio za skrivana Maroje Pervica (Tomus IV., str. 7.);

12) Paulus de Calamota bio je god. 1364. vlasnik barkusija, a na njemu je bio skrivan Živko Dabojević (Liber Reform. sv. 26., str. 78);

13) Marin Bogdanić imao je god. 1364. barkusij, kojemu je bio skrivanom Milosije Prijemilović (Tomus IV.; str. 14.);

14) Matej Rusino bio je g. 1364. vlasnik barkusijev, na kojemu je bio skrivan Ratko Stojka (Tomus IV.; str. 29);

15) Pasko Bogojević posjedovao je g. 1366. barkusij sa skrivanom Marojem de Cona (Toma IV., str. 61.);

16) Pavao Mikojević bio je vlasnik jednog barkusija sa skrivanom i putovao je dne 3. Jula 1364 u Ankonu. Ime mu je bilo „sanctus Michael et sanctus Antonius". (Div. Not. svez. 9., str. 174.);

17) Pascalinus de Calamota imao je g. 1366. svoj barkusij sa skrivanom. (Tomus IV. str. 77. i 84.);

18) God. 1367. Senat naredi Matku Frusini, da svojim barkusijem otplovi u Valonu po sô (Tomus IV., str. 83.);

19) Đuraj Marković posjedovao je g. 1367. barkusij „Sanctus Antonius", na kojemu je bio skrivan (Tomus IV., str. 89.);

20) Lukša Dasinović zapovijedao je 1382. svojim brodom brigantinom, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 25., str. 14);

21) Maroje Kartić imao je g. 1383. brod, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 25., str. 98 v.);

22) Ratko Domojević imao je g. 1384. jedan brod, na kojemu je bio skrivan, a koji je bio veći od barkusija. Taj se je tip nazivao „Choca"-koka (Refor. svez. 26., str. 5 v);

23) Luka Đuković imao je g. 1384. jedan brod, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 26. str. 30);

24) Lukša (Luxa de Calamota) imao je g. 1386. brod, na kojemu je bio dodijeljen jedan skrivan (Reform. svez. 26., str. 54.);

25) Tomko Milković bio je posjednikom jednog broda, na kojem je bio skrivan (Reform. svez. 27., str. 15.);

26) Lucas de Calamota imao je g. 1388. barkusij, kojemu dozvoljava Malo Vijeće, da može otputovati u Ankonu (Reform. sv. 28., str 7 v);

27) Alegretus de Calamota bio je g. 1389. vlasnik broda, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 28., str, 31.);

28) Vlaho Primo bio je god. 1390. vlasnik broda, kojemu je Malo Vijeće dodijelilo skrivana (Reform. svez. 28., str. 35.);

29) Matholinus de Calamota imao je svoj brod barkusij, na kojemu je bio skrivan, te je morao po naredbi Maloga Vijeća da god. 1390. na 6. Jula otputuje na Siciliju radi krcanja kukuruza (frumentum) (Reform. svez. 28., str. 32., 48 i 48 v);

30) Matko Pripčić imao je svoj brod, za koji je Malo Vijeće g. 1391. odredilo skrivana (Reform. sv. 29., str. 16 v);

31) Tomko Milković posjedovao je g. 1392. brod, kojemu je Malo Vijeće odredilo skrivana (Reform. svez. 29., str. 40.);

32) Antun Marotić bio je god. 1396. vlasnik jednog broda, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 30., str. 32.);

33) Àntun Marinov imao je g. 1396. jedan brod, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 30, str. 41.);

34) Matko Rusinović i Đivo Obradović, oba iz Koločepa, bili su suvlasnici god. 1368. jedne polovine barkusija (Diversa Cancellariae svez. 21., str. 181 v);

35) Milcus Perfichi de Calamota imao je brod, od kojega je polovina pripadala njemu, a druga polovina Nikši Marina de Preslica; njegov zapovjednik bio je Milcus (Diversa Cancel. svez. 18., str. 68);

36) Marotta Dunković zapovijedao je svojim brodom „sanctus Antonius", na kojemu je bilo 8 mornara (Diversa Notariae svez. 9., str. 180 v);

37) Mattheus Marini de Calamota bio je g. 1387. vlasnik broda, koji je poslije 5. Novembra imao odjedriti u Aleksandriju. Na njemu je bilo 13 mornara i dvije sluge (14 marinarios computato me patronus et duos famulos). Brod se zvao „sancta Maria", a imao je dva jarbola sa jedrima i dvije lađice, jednu veću, a drugu manju, opskrbljene sa veslima (duas barcas una magna et una parva fulcit s remis), kao i četiri sidra (quatuor ancoras). (Div. Not. svez. 10., str. 4).

Koločep je dakle imao tijekom XIV. vijeka, osim manjih lađa 37 (trideset i sedam) velikih brodova: „barcusius", „choca" i „brigantinus", kojim se je moglo ploviti po cijelom Jadranskom moru, pak dolje do južne Albanije i Sicilije. Ali Koločep nije imao samo ove pomorce, učene ljude, već je imao također lijep broj pisara-skrivana na brodima, koji su — kako smo već vidjeli — morali da budu učene osobe potpuna povjerenja Senata, koje bi on imenovao, kao svoje pouzdanike. Tih je bilo tijekom XIV. vijeka preko 40, čija sam imena našao u knjigama dubrov. drž. arhiva: Reformationes, Diversa Notariae i Diversa Cancellariae.

Osim toga bilo je tijekom istog stoljeća Koločepljanâ, koji su vršili službu kao viši časnici i kapetani na ratnim lađama, kaošto nalazim god. 1379. nekoga Maroju Perce iz Koločepa za zapovjednika jednog oružanog broda (supracomitus nostri ligni armati)[1]; također god. 1382. vršio je istu službu Luka Ivanov (Lucas Johannis de Calamota.[2]

Kada se ima na umu, da je Koločep u XIV. vijeku imao najmanje 401 porodicu — kako ću to kasnije navesti u ovoj knjizi —, čovjek mora da se divi ovom otoku, koji je tada brojio toliko učenih osoba — pomorskih poručnika i kapetana, te da zaključi, da je već u to doba bila na Koločepu prosvjeta i civilizacija.

Ovakovo je bilo stanje pomorstva na Koločepu kroz XIV. vijek; a sada ću nabrojiti brodovlasnike, pomorske kapetane i njihove brodove XV. vijeka.

Ali prije toga ću naglasiti, da sam pri nabrajanju svezaka, što ih je izdala „Jugoslavenska Akademija umjetnosti i znanosti" u Zagrebu, označio u već navedenim podacima jednostavno sa kraticom „Tomus" odnosni latinski broj sa dotičnom stranicom; nu to nije dostatno za one, koji bi htjeli da se osvjedoče u originalu. Čitav naslov odnosnih svezaka nalazi se na str. 14. ov. knj.

D. Koločepski brodovi u XV. vijeku.

U XV., pak dalje u XVI. i XVII. vijeku nalazim, kako bi dubrovački plemići međusobno skupili jednu svotu novaca, koju bi dali vlasniku odnosno zapovjedniku određenog broda, da otplovi svojim brodom u Italiju, Albaniju ili drugamo, te kupi primljenom novčanom svotom žito ili kakav drugi utovar, koji bi mu oni odredili. Ovaj je kapetan morao notarijalno izjaviti, da mu je brod dobar i snabdjeven sa svim potrebitim priborima i pomagalima za podulje plovljenje i sa tačnim brojem mornara. Ovaj bi se vlasnik i zapovjednik broda obvezao dotičnim trgovcima plemićima, da će u određeno vrijeme otploviti u zakazano mjesto ili pokrajinu (Italije, Albanije ili Grčke), jer

[1] Tomus IV., str. 253.
[2] Reform. svez. 25., str. 23.

bi mu za slučaj, da u dotičnom mjestu ne bi našao utovara, naznačili pokrajinu (n. p. od toga do toga rta), kaošto bi mu odredili i za koju će cijenu kupiti robu. Suviše bi se obvezao, kada će se povratiti i stići u Dubrovnik, da iskrca utovar. Osobito bi pak morao da zajamči, da će kupiti žito novo i ne pokvareno (tarmatum).

U ovom vijeku ne nalazim brodove samo označene imenima „barcusius", „caraca" ili „carachia", nego i nazivima „chochina" i „marziliana". To su bili brodovi poput barkusija, sa dva jarbola, veliki kao današnje škune. Ima u knjigama Arhiva lijep broj brodova, koji su naprosto označeni također općenitim nazivom: „naves" ili „navigium" — brod. Kroz ovaj su vijek Koločepljani imali 65 velikih brodova, što su plovili po cijelom Jadranskom moru do Valone (južne Albanije) i čak još južnije, do Sicilije u Jonskom moru. Evo ih na broju:

1) Georgius de Calamota imao je brod, kojemu je on bio patronom - zapovjednikom; na njemu je bio skrivan - scribanus (Reform. svez. 32., str. 5 v);

2) Antonius de Marotta de Calamotta, vlasnik i zapovjednik broda „chochina" (a u drugom spisu zove je „carachia"), na kojemu je bio skrivan Koločepljanin Georgius Michaellis. Patron ovoga broda sklapa na 1. Februara 1420. notarijalnu pogodbu sa trgovcima plemićima, da prvim povoljnim vremenom otplovi u Italiju (Baroli seu Manfredonia), e da kupi žito (Div. Not. svez. 13., str. 45.; Reform. svez. 32., str. 12., 21., 50.; svez. 33., str. 175);

3) Giurchus de challamotta posjedovao je brod „navigium", na kojemu je bio skrivanom Palchus Marchulini iz Koločepa (Reform. svez. 32., str. 57.);

4) Pasqualinus de challamotta, vlasnik i kapetan broda „marziliana", na kojemu je bio skrivanom također Koločepljanin Điyko Bogulinović (Reform. svez. 32., str. 60.);

5) Điyko Mikojević bio je vlasnik i kapetan broda - navigii, a skrivan Vitko Mikević iz Koločepa (Reform. svez. 33., str. 88 v);

6) Matko Inkojović zapovijedao je svojim brodom, koji je imao skrivana (Reform. svez. 34., str. 122.);

7) Matej Zuroe bio je posjednikom jednog broda - navigii, na kojemu je bio skrivan (Reform. svez. 34., str 141.);

8) Tonko Kroklibović imao je brod - barkusij, kojim je i zapovijedao (Div. Not. svez. 25., str. 87 v; svez. 27., str. 136.);

9) Pascoe Gregorii de insula Calamote bio je vlasnik i patron broda, koji se je zvao Sv. Ivan Baptista (Sancto Johanne baptista) sa 12 mornara i skrivanom (Div. Not. svez. 26., str. 94.);

10) Luka Barčić imao je brod „carachia", kojim je zapovijedao Simko Bosijković također iz Koločepa (Diver. Not. svez. 27., str. 38., i 56 v; svez. 30., str. 105 v);

11) Matchus de Repulcho de Calamota bio je vlasnik i patron broda sa skrivanom (Div. Not. svez. 27., str. 80 v);

12) Nikola Ostojić bio je suvlasnik i patron jednog barkusija, koji je imao skrivana (Div. Not. svez. 27., str. 85.);

13) Nikola Alligreti posjedovao je jedan brod, koji je morao dne 28. Januara 1444. da otplovi u Brindisi (Italiju) po kukuruz (Div. Not. svez. 27., str. 97);

14) Marko Belijarka bio je patron na svomu brodu „charachia" (Div. Not. svez. 27., str. 110. i 146 v);

15) Braća Luka, Šimun i Ivan Bosijković imali su g. 1444. svoj barkusij (Div. Not. svez. 27., str. 127 v);

16) Marinus Franche de Calamota bio je suvlasnik broda barkusija, kojemu je bio i kapetan (Div. Not. svez. 29., str. 108., svez. 37., str. 10);

17) Allegretus de Bardi de Calamota zapovijedao je svojom „carachia" (Div. Not. svez. 30., str. 11.; svez. 36., str 49 v);

18) Marcus de Francho de lixola de Calamota imao je brod „St. Maria", kojim je i zapovijedao; na njemu je bilo devet mornara (Div. Not. svez. 30., str. 59 v);

19) Marinus Laurentii de Calamota posjedovao je barkusij, kojim je i zapovijedao (Div. Not. svez. 30., str. 157.);

20) Mihovil Ratka Bogmilović rečeni Poblatina bio je suvlasnik jedne „carachia„- karakije, kojom je i zapovijedao god. 1447., a zatim je na njoj bio kapetanom Radonja Bardi također iz Koločepa g. 1449. (Div. Not. svez. 30., str. 172.; svez. 35., str. 5);

21) Luka Nikše Luksić rečeni Desinović bio je vlasnik i kapetan barkusija (Div. Not. svez. 32., str. 148);

22) Matko Marka Mioković imao je u zajednici jedan brod, kojim je i zapovijedao (Div. Not. svez. 33., str. 173);

23) Vlatko Grubatinus zapovijedao je svojim barkusijem (Div. Not. svez. 34., str. 38.);

24) Simat Bosijković bio je patron svomu brodu, na kojemu

je bilo 13 mornara, i koji je dne 29. Septembra 1459. putovao u Siciliju (Div. Not. svez. 35., str. 149; svez. 42., str. 188);

25) Pavao Radogostić bio je patron svog barkusija (Div. Not. svez. 35., str. 178);

26) Ivan Bosijković bio je vlasnik i kapetan barkusija (Div. Not. svez. 38., str. 130 v);

27) Lukša Ljubanović bio je suvlasnik i kapetanom jednog barkusija („barcusii seu carachae") (Div. Not. svez. 38., str. 161.; svez. 39., str. 54);

28) Thomas Michaelis de Calamota posjedovao je barkusij i na njemu zapovijedao (Div. Not. svez. 41., str. 102.);

29) Nikša Perunković bio je suvlasnik broda karavela „charavela", kojemu je on bio kapetan; na brodu je bilo osam mornara (Div. Not. svez. 45., str. 195 v);

30) Đuraj Mikojević zapovijedao je svojim brodom, s kojim je dne 12. Februara godine 1409. putovao iz Antivara u Valonu (Div. Cancel. svez. 38,. str. 56.);

31) Đivko Marojević bio je suvlasnik i patron jednog broda (Div. Cancel. svez. 38., str. 130);

32) Marko Mienković bio je suvlasnik jednog broda, kojemu je bio i kapetan (Div. Cancel. svez. 38., str. 335.);

33) Rusko Radovčić bio je suvlasnik jednog barkusija, kojim je i zapovijedao (Div. Not. svez. 46., str. 148.; svez. 50., str. 63.);

34) Simon Natalis de Calamota imao je brod sa 14 mornara i skrivanom; morao je da tim brodom na 2. Maja 1464. putuje u Brindisi (Div. Not. svez. 47., str. 179 v);

35) Ivan Ilić bio je suvlasnik i kapetan jednog broda (Div. Not. svez. 50., str. 120 v);

36) Cvijeto Niksić rečeni Desinović imao je brod - karakiju u zajednici sa Ivanom Nikole Gabro i Matkom Stepković iz Lopuda; na brodu je on bio kapetan (Div. Not. svez. 51., str. 23 v);

37) Michael de Nicola de Calamota bio je suvlasnik i patron barkusija, koji je bio sagrađen god. 1467. u Korčuli (Div. Not. svez. 52., str. 63);

38) Đivko Vasiljević bio je suvlasnik jedne karakije „characha", kojoj je on bio patron (Div. Not. svez. 53., str. 150);

39) Nicolaus Michaelis de Calamota imao je jedan brod sa 12 mornara, pa je tu bio i kapetan (Div. Not. svez. 57., str. 70);

40) Marin Vlaha Marković (recte Matković) bio je suvlasnik jednog broda, kojim je i zapovijedao (Div. Not. svez. 63., str. 25.);

41) Blasius Ruschi de Calamota bio je suvlasnikom i patronom barkusija. Ovaj se je bio obvezao na 21. Augusta 1498., da će svojim brodom (koji sad nazivlje karavela „caravella") otploviti u Patras ili Nigropont, u Grčkoj po žito. Na brodu je bilo 16 mornara (Div. Not. svez. 63., str. 25; svez. 78., str. 5 v);

42) Braća Rusko i Marin Marković bili su suvlasnici jednog broda, kojemu je bio kapetanom Rusko (Div. Not. svez. 65., str. 105 v);

43) Pavao Ivana Lagustinović imao je svoj barkusij, te se je na 17. Juna 1485. obvezao, da će otploviti svojim brodom u Italiju prvim lijepim vremenom (Div. Not. svez. 66., str. 49);

44) Rusko Marković zapovijedao je barkusijem, na kojemu je bilo sedam mornara. Na 12. Jula 1487. bio se je obvezao otploviti prvim lijepim vremenom u Siciliju, da tu ukrca žito. Bio je suvlasnik sa Nikolom pl. Ranjina (Div. Not. svez. 67., str. 153.; svez. 68., str. 142.);

45) Nicolaus Blasii de Insula Calamota i Jeronim Radosava Gradić imali su jedan veliki brod karavelu, kojoj je bio patron Nikola Vlahov. Brod je plovio izvan Jadranskog mora (Div. Not. svez. 68., str. 123.);

46) Nikola Miličić imao je karavelu sa 12 mornara, kojim je zapovijedao. Brod je na 16. Septembra 1488. putovao u Brindisi; a na 12. Januara 1492, obvezao se da će otploviti u Aleksandriju, kao i na 14. Januara 1499. (Div. Not. svez. 68., str. 156 i 168; svez. 69., str. 169 v; svez. 71., str. 88.; svez. 78., str. 94.);

47) Radonja Gerdobić i Petar pl. Lukarić imali su barkusij, kojemu je bio kapetanom Gerdobić (Div. Not. svez. 68.; str. 180);

48) Thomas Mathei de Calamota imao je treći dio broda (navigii), kojemu je on bio patron. Bio se je obvezao, da će na 4. Marta 1495. otputovati u Galipoli (Div. Not. svez. 68., str. 180 v; svez. 74., str. 159.):

49) Johannes de Girolamo i Marin Gerdobić bili su suvlasnici barkusija, s kojim je zapovijedao Marin Gerdobić i njegov sin Martolus (Div. Not. svez. 69., str. 147 v);

50) Marin pok. Radonje Gerdobić i Mato Tome Alegreti suvlasnici su jedne karavele od 45 „curruum" - kola (svaki je currus težio po prilici 14 kvintala), kojom je zapovijedao Marin Gerdobić (Div. Not. svez. 70., str. 53.);

51) Ruschus Marci de Calamota bio je vlasnik i patron jednog broda (navigii) (Div. Not. svez. 70., str. 190.);

52) Marković Rusko imao je svoju karakiju, kojom je on zapovijedao (Div. Not. svez. 71., str. 58.);

53) Marasović Ivan bio je patron na svomu brodu, kojim je imao da otplovi poslije 20. Jula 1493. po drva u Bojanu (Div. Not. svez. 72., str. 185 v);

54) Allegretti Đuraj zapovijedao je svojim brodom, kojim je imao da otputuje na 10. Jula 1494. u Siciliju, zatim na 8. Oktobra iste godine u Albaniju (Div. Not. svez. 74., str. 19 i 67.);

55) Šoletić Kristo Ruska zapovijedao svojom karavelom od nosivosti 70 kola (curruum), na kojemu je bilo deset mornara. Bio se je obvezao na 26. Augusta 1496. da će otploviti s njim u Siciliju po žito, odakle je uistinu prispio u Dubrovnik na 24. Oktobra 1496. (Div. Not. svez. 75., str. 140 v, 183. i svez. 77., str. 112 v);

56) Gregorius Thome rečeni Maravić god. 1499. suvlasnik je jedne karakije, kojom na 2. Marta 1500. putuje u Siciliju po žito. (Div. Not. svez. 79., str. 13, 117 v);

57) Michael Marini de Challamotta zapovijedao je godine 1405. na svomu brodu zvan „Sv. Nikola“ (sanctus Nicholaus) (Div. Not. svez. 11., str. 121.);

58) Georgius Michaelis de Callamotta i Radin Ilić bili su suvlasnici jednog broda sa nekim Milo de Billoje. Brod se je zvao: „Sv. Marija, sv. Vlaho i sv. Antun“. Patronom je bio Georgius Michaelis (Div. Not. svez. 11, str. 221. v);

59) Marko Milčević, koji je patron na svomu brodu karakija („carachia“), izjavljuje na 26. Januara 1420., da je primio 260 zlatnih dukata od plemića trgovaca Pava pl. Gozze, Petra pl. Sorga i Ivana pl. Crieva, e da s tim novcem što prije kupi žito u Italiji i svojim brodom to doveze u Dubrovnik (Div. Not. svez. 13., str. 42.)

60) Vid Marković kupuje na 10. Maja 1422. četvrti dio broda „chochine“ zvane sv. Nikola od Luke pl. Sorga, kojoj je patron Baptista Bogojević (Div. Not. svez. 13., str. 271 v);

61) Matheus michaelis de calamota vlasnik je i patron broda, na kojemu je šest mornara (Div. Not. svez. 18., str. 37);

62) Blasius petri de calamota posjeduje god. 1433. jedan brod, na kojemu je pet mornara (Div. Not. svez. 18., str. 38.);

63) Primo Rusković, zapovjednik na svojem brodu karakija, obvezuje se da će na 28. Juna 1436. odjedriti prvim lijepim vremenom u Valonu u Albaniji (Div. Not. sv. 20., str. 263);

64) Ljuban Marojević ima jedan brod, na kojemu je on patron sa jedanaest mornara; obvezuje se da će na 18. Septembra 1436. otputovati u Siciliju (Div. Not. svez. 21., str. 20);

65) Vid Ostoić vlasnik i zapovjednik broda priznaje na 19. Marta 1440., da je primio od nekih dubrovačkih plemića trgovaca svotu novaca, da otplovi svojim brodom u Brindisi po žito (Div. Not. svez. 24., str. 37 v).

U ovom je XV. vijeku bilo nekoliko kapetana iz Koločepa na tuđim brodovima,[1] kao i mnogo skrivana imenovanih od Maloga Vijeća, kako sam već gore naveo. I u ovomu sam vijeku našao mnogo Koločepljana, koji su bili u službi Republike kao n. p. Markolin Đukojević, koji je bio imenovan od Velikoga Vijeća za zapovjednika jednog naoružanog broda.[2]

Kaošto su Lopuđani, tako su i Koločepljani uživali povjerenja kod vlade Republike, te je i sam admiral Republike kadikad bio Koločepljanin. Admiral („Armiralius“ i „admiratus arsenati“) bio je nadzornik dubrovačkog arsenala t. j. brodova i luka; on je bio jedno od najuglednijih lica u Republici, službeni pretstavnik pomoraca, a birao bi ga Senat svake godine. Na dan sv. Vlaha, obučen u skrletnom platnu od damaska, razvijao bi svečev barjak, dakle imao je vanrednu čast; pri procesijama je stupao u počasnom redu, a za njim su slijedili kapetani i ostali pomorci. Tako nalazim godine 1450. Mihajla Luksića iz Koločepa u službi admirala. On je tu časnu službu obnašao do godine 1468., dakle punih 18 godina. Radi njegova znanja, vještine i zasluga bio ga je Senat počastio kao malo koga sa imenovanjem u istoj službi kroz toliki niz godina. Pravo je njegovo prezime bilo Ksurgović, a Luksić bit će dobio po imenu svoga oca Luke. Jednako se je i njegov sin Luka znao više puta potpisati „Lucas Michoevich“, dakle prezimenom, koje dolązi od očeva imena Michoe-Miho-Mihajlo.[3]

---

[1] Diversa Notariae svez. 43., str. 44 v i Diversa Cancellariae svez. 39. ex 1412 i 1413.

[2] Reform. svez. 32., str. 5. v.

[3] Diversa Notariae svez. 35, str. 187; svez. 36, str. 136; svez. 37, str. 163 v; svez. 38, str. 5; svez. 42, str. 190 v; svez. 44, str. 36.

E. Ribarenje koralja.[1]

Koločepljani su se osim pomorstvom bavili i ribarenjem. Nu njihovo se ribarenje nije sastojalo samo u lovljenju ribe, nego i u vađenju koralja. Posebnim mrežama i alatom vadili su koralje, kojih ima do danas na dubokim obroncima školjića sv. Andrije, što se izdiže iz duboke pučine sa južne strane Koločepa.[2] Koralji su od davnina bili dragocijeni ures, kojim su se kitile djevojke i žene, ponajviše one u narodnoj nošnji; a i danas mnoge nose zrna od koralja kao đerdan oko vrata. Osobito u XV. vijeku bilo je na Koločepu razgranjeno takovo ribarenje, pa tako i u XVI. v., te je bilo koje godine do četrdeset i više družina (svaku je sačinjavao skup od tri-četiri ribara), koje su sa jednom ili dvije lađe vadile sa morskog dna tu dragocijenost. Prvim bi Aprila počeli ribati, buduć tada more obično mirnije; a slijedili bi sve do blagdana sv. Mihajla, to jest do 29. Septembra, kada obično nastaju burna vremena. Družina bi ribara određivala spomenuto doba godine u svojim pismenim pogodbama sa zakupnicima, koji su bili većinom Koločepljani ili dubrovački plemići trgovci, te bi se obvezivali, da će kroz to vrijeme neprekidno loviti i svu lovinu prodavati samo najavljenomu zakupniku.

Ujedno se je označivao i broj lađa (cum una barca ili cum duabus barchis), kao i to, da će te lađe biti opskrbljene svim potrebitim mrežama i alatima „ad piscandum coralia".[3]

Ali su Koločepljani vadili koralje i okolo otoka Lastova (ad insulam Laguste),[4] a bilo je i takovih slučajeva, kada su

---

1 Ovaj je podnaslov na ovome mjestu radi hronološkog reda.

2 Rijetka su mora na geografskoj širini dalmatinske obale, a da sadrže koralja. Znanstveno je utvrđeno, da koralji trebaju temperaturu od 18° do 30° C, pa da zato najbolje uspijevaju u žarkom pojasu. Najviše ih ima u Indijskom Oceanu (osobito oko otočjâ Maledivâ i Lakadivâ, kao i oko otočnih grupa istočno od Madagaskara), zatim u žarkim predjelima Tihog Oceana, u području otočja Bermuda u Atlantskom Oceanu, te uz istočne obale Australije. Silne su naslage koralja u Torresovim vratima (između Australije i Nove Gvineje) gotovo zatrpale prolaz većim brodovima.

3 Diversa Notariae svez. 11, str. 162 v; svez. 13, str. 264 v; svez. 18. str. 6; svez. 18, str. 6 v; svez. 24, str. 144, 145, 150, 151, 155, 159, 160, 162, 163, 171, 172; svez. 25, 26, 27, 29 i 41; svez. 70, str. 34; svez. 89, str. 16, 69, 74; svez. 90, str. 8; svez. 92, str. 180, 186, 200 v, 208 v; svez. 107, str. 166 v.

4 Div. Not. svez. 71, str. 112 v; svez. 88, str. 111.

Lastovljani sklapali ugovore sa zakupnicima iz Koločepa, da će sve izvađene koralje s otoka Lastova ili odakle bilo prodati nekim koločepskim trgovcima koralja.[1]

Koločepljani su ribali koralje i u XVII. vijeku, što nam posvjedočuje Don Vlaho Skvadri, koji je u tom stoljeću župnikovao i sprovađao svoje zadnje godine života na Koločepu. On spominje ovo ribarenje u svojoj pjesmi: „Mačuš i Čavalica":

„Školjke nosi i kamenice, drobni biser koje plode,
I rumene još granice od koralja, ke nahode,
Što oni vade iz dubina sinja mora sred pučina".

Ovakovo je ribarenje trajalo do XVIII. stoljeća, kada se je na žalost prestalo loviti, da se drugim prepusti ova unosna grana privrede.

Koralja ima okolo otočića sv. Andrije i danas. Lanjske je godine 1931. bilo došlo na Lopud nekoliko ribara koralja iz Zlarina, te sam imao prigode, da vidim njihov obilan lov.

F. Koločepski brodovi u XVI. vijeku i dalje.

U XVI. je vijeku vrlo običan naziv „caravella". To su bili brodovi jednaki barkusijama i sa dva jarbola, a veliki poprilici kao današnje škune. Plovili su po Jadranskom, Jonskom i Sredozemnom moru.

Nu Koločepljani su u ovom stoljeću najviše imali jedan tip malenih brodova, tako zvani „grippus", na kojim je vršilo službu četiri do osam mornara.

Prije nego počnem da nabrajam brodovlasnike i brodove Koločepa ovoga vijeka, moram da spomenem jednu ustanovu, što je postojala već u XV. vijeku, ali se je bolje razvila tijekom XVI., a to je bilo pomorsko osiguranje na brodove i robu. Ob ovomu je već lanjske godine 1931. izdao prof. Jorjo Tadić, sadašnji upravitelj Trgovačke Akademije u Dubrovniku, jednu krasnu povjesničku studiju pod naslovom: „Pomorsko osiguranje u Dubrovniku XVI. stoljeća", iz koje vadim dopustom pisca ovo što je glavnije:[2] „Protiv svih šteta i opasnosti, kojima se pomorci i trgovci izlagahu šaljući na more svoje brodove i robu, postojalo je u Dubrovniku pomorsko osiguranje. Premda

---

1 Div. Not. svez. 76, str. 40. 41 v i 80 v.

2 Citat vjerno prenašam u izvornom dijalektu.

se ono uvelo ranije, ipak se bolje razvilo i organizovalo tek u XVI. stoljeću. Budući da je ovo osiguranje imalo dosta jakog uticaja na razvitak dubrovačke pomorske trgovine, potrebno je, da se ispita i bolje upozna njegova organizacija i funkcionisanje.

„Svaki vlasnik broda ili tereta, koji je hteo da se osigura protiv nesreće na moru, pljačke, gusara, požara ili bilo kakve opasnosti, dolazio je u državnu kancelariju i tu izjavljivao, da za jedno određeno putovanje želi da mu budu osigurani roba ili brod, naznačivši pri tome ime kapetana i smer putovanja. Ponekad se brod osiguravao i na izvesan deo godine (4—6 meseci), bez obzira na smer njegovih putovanja. Posle ovakve izjave vlasnikâ, koja se uvek unosila u državne knjige notarijata ili kancelarije, pristupali su pred notara ili kancelara pojedinci, trgovci ili pomorci, vlastela, građani, stranci i ostali, te izjavljivali sa kolikom sumom svaki od njih osiguraje brod ili njegov teret. Ako je teret na jednom brodu pripadao raznim trgovcima (krcačima), onda je svaki od njih napose osiguravao svoj deo.

„U Dubrovniku, ukoliko smo mogli da konstatujemo za pojedine periode XVI. stoleća, uvek je u kancelariju dolazila skoro ista skupina ljudi, koja se redovito bavila osiguravajućim poslovima. Medu njima nalazimo mnoge, čije zanimanje nije bilo samo trgovina, a mnogi nam od njih ostadoše poznati i svojim kulturnim radom. Tako se često ovim poslom bavio najveći dubrovački pravnik Frano Gundulić, a nekoliko puta i naši pesnici Dinko Ranjina i Dinko Zlatarić. Svi se oni interesovahu osiguravanjem, jer je to bio dosta lak i rentabilan posao. Pri tome su se, naravno, uvek čuvali da ne ulažu veće sume novaca, te su redovno jamčili sa 25-100 dukata, a vrlo retko sa iznosima do 200 duk. Zbog toga su ukupne sume, sa kojima su neka lađa ili teret bili osigurani, uvek bile ispod visine njihove prave vrednosti. Jedino se pravila iznimka s onim što je dubrovačka država nuđala na osiguranje. Ako je na pr. dubrovačka vlada nekamo slala državni novac ili imala da primi državno žito, onda se osiguravači prijavljivahu u tolikom velikom broju, da je cela vrednost toga, skoro uvek, bila potpuno pokrivena.

„Na jače ili slabije učestvovanje osiguravatelja uticalo je doba godine (leto - zima), stanje broda, vrst tereta, smer putovanja, pouzdanje u sposobnost kapetana i opće prilike na moru, naime, da li se ratuje, miruje ili krstare gusari. Za svako osiguranje davao je vlasnik broda ili tereta izvesne kamate, koji se isplaćivahu čim je ugovor bio zapisan. Visina je kamata ovisila s onim istim faktorima, o kojima i jače ili slabije učestvovanje osiguravatelja u nekom poslu".

Zatim na dnu treće stranice piše: „Novac uložen u pomorska osiguranja mnogo je rentirao, jer se za relativno kratko vreme i bez većih poteškoća primahu velike kamate. Istina, nesreće na moru i druge opasnosti mogle su ponekad da znatno naškode osiguravačima, ali im ipak još uvek ostajaše dovoljno mogućnosti da znatno zarade. Pogotovo ako su znali da pri osiguravanju svoje kapitale pametno porazdele u manje sume na više brodova, i tako eventualnu štetu na jednoj strani pariraju zaradom na drugoj. A u normalnim prilikama ta je zarada mogla da iznosi godišnje 30-50%, a po svoj prilici i više".

Na 4. pak strani ovako svršava veleučeni g. pisac ovu vrlo zanimljivu svoju studiju: „Posle svake nezgode na moru dubrovačka je vlada preuzimala na sebe da uredi pitanje oštete i likvidiranje eventualnih sukoba koji su zbog toga mogli da nastanu. Budući da sama nije mogla sve to da sredi, to je birala zaseban odbor od nekoliko vlastele i građana, da kao pomorski sud rešavaju neku određenu pomorsku havariju. Taj je sud određivao da li se ima da isplati cela ili samo deo osiguracije, i vodio je brigu oko potpuna uređenja svakog spora koji je bio s time u vezi. Osiguravatelji su opet, sa svoje strane, uvek nastojali da se potanko informišu o svim pojedinostima pri nezgodama pak su vrlo često, o svom trošku, prikupljali podatke čak i o nesrećama koje su se dogodile u dalekim zemljama. Inače baš ovo pitanje uređenja pomorskih sukoba pretstavlja jedno vrlo interesantno poglavlje iz dubrovačkoga prava, u koje mi ovde ne možemo da ulazimo".

Nakon što smo se upoznali s ovom pomorskom ustanovom, što se je odnosila na cijelu Republiku, dakle i na naš Koločep, idemo da vidimo, koji su bili brodovlasnici iz Koločepa tijekom ovoga vijeka i koliko je svega bilo brodova.

1) Blasius Ruschi, kojega sam već spomenuo među brodovlasnicima XV. vijeka, bio je vlasnik i kapetan karavele od nosivosti 110 kola (curruum) sa 15 mornara. Ovaj sklapa na 26. Jula 1502. pogodbu, da će prvim povoljnim vremenom otploviti po žito u Kalabriju; ne nađe li tu, da će onda odjedriti

u Siciliju (Div. Not. svez. 81., str. 159.); ovaj isti brodovlasnik kapetan „Blasius Ruschi vocatus Chimimaicich de Calamota" Vlaho Ruska Kimimaičić sklapa na 2. Novembra 1502. drugu notarijalnu obvezu sa plemićima trgovcima: Crieva, Gozze, Gethaldi, Gradi i t. d., koji mu davaju 1540 zlatnih dukata, a on se obvezuje, da će prvim zgodnim vremenom otploviti u Siciliju, gdje će kupiti za njih 600 tovara žita s onim od njih primljenim novcem. Trgovci su mu opredijelili dio obale Italije, kamo je imao da otplovi po utovar, to jest od Rta Passero do uključivo Messine (a Cavo Passari usque Messinam inclusive) (Div. Not. svez. 82., str. 13.);

2) Vlaho Radonjić doseljen iz Zatona imao je g. 1503. brod „Sv. Đurađ" - Sanctus Georgius (Div. Not. svez. 82, str. 147 v);

3) Marcus Luce de Calamota obvezuje se na 29. Oktobra 1506. da će otploviti svojom karavelom u Ankonu prvim povoljnim vremenom (D. N. svez. 85., str. 196);

4) Johannes de Milo de Calamota bio je suvlasnik karavele nosivosti od 60 kola a sa deset mornara. Ovaj je bio sklopio dneva 30. Oktobra 1508. obvezu sa trgovcima da će otploviti svojim brodom u Siciliju po drva (Div. Not. svez. 87, str. 174 v);

5) Primo de Calamota vlasnik je broda „Grippus" nosivosti od samih deset kola sa 4 mornara (D. N. svez. 91., str. 74 v);

6) Marinus Marci de Calamota obvezuje se na 30. Decembra 1514., da će prvim zgodnim vremenom otploviti svojim „gripom" u Apuliju po žito (Div. Not. svez. 92., str. 13 v);

7) Thomas Simonis de Calamota obvezuje se na 19. Marta 1522. da će prvim povoljnim vremenom otploviti svojom karavelom u Siciliju po žito. Brod je imao nosivosti 60 kola, a na njemu je bilo deset mornara (Div. Not. svez. 92., str. 200 v; svez. 96., str. 130 v);

8) Ivan Živković suvlasnik je karavele, kojom on zapovijeda (Div. Not. svez. 92., str. 208 v);

9) Franciscus Michaelis de Calamota vlasnik je i kapetan karavele nosivosti od 90 kola sa 14 mornara. Obvezuje se na 1. Augusta god. 1516. nekim trgovcima plemićima da će otploviti prvim zgodnim vremenom u Grčku po žito (Div. Not. svez. 93., str. 24 v);

10) Bartulus Joannis de Calamota imao je svoj brod - grippum, nosivosti 18 kola (Div. Not. svez. 95, str. 217.);

11) Jacobus Thome de Calamota zapovijedao je svojim brodom - „grippus", nosivosti 6 kola (D. N. svez. 96., str. 175);

12) Marinus Michaellis de Calamota posjeduje jedan brod sa 15 mornara. Plemići trgovci sklopiše na 20. Augusta 1524. s njim notarijalnu pogodbu, da otplovi iz luke Koločepa prvim povoljnim vremenom u zaljev Nigri-pontis (t. j. u Eubeju, u Grčkoj) po žito; a zato su mu dali 475 groša (Div. Not. svez. 98., str. 88.);

13) Franciscus Ruschi de Calamota patron je na svomu brodu „marsiliana", koji ima 5 mornara, a nosivosti je 18 kola (Div. Not. svez. 101., str. 27.);

14) Marinus Radi de Calamota zapovijeda na svojem brodu „grippus", koji je nosivosti 20 kola sa 6 mornara. Sklapa pogodbu na 10. Februara 1530., da što prije odjedri u Brindisi (Div. Not. svez. 101., str. 164.);

15) Već spomenuti Joannes de Millo dictus Slosilo de Calamotta, koji je imao god. 1508. brod nosivosti od 60 kola sa 10 mornara, kasnije, u god. 1533., vlasnik je manjeg broda nosivosti od 30 kola, a sa 8 mornara. Sklapa na 11. Septembra 1533. pogodbu sa plemićima - trgovcima, da će prvim dobrim vremenom otploviti prvo u zaljev Patras, zatim u Ankonu po žito (D. N. svez. 102., str. 70 v);

16) Petrus Mathei de Calamotta patron je na svom brodu „grippus" — nosivosti od 20 kola; od 13. Januara 1547. putuje u Barlettu (Div. Not. svez. 109, str. 95.);

17) Florius Stephani de Calamota vlasnik je broda - „grippus" nosivosti od 6 kola, sa 5 mornara (Div. Not. svez. 109., str. 113.);

18) Pasquales Lucae de Calamota zapovijeda svojim brodom - „schiratius" nosivosti od 30 kola (Div. Not. svez. 112., str. 4 v);

19) Pavao Mata Bupić zapovijeda svojim brodom grippus (Div. Not. svez. 113., str. 45 v i 82 v). Nosivosti je od 20 kola sa 5 mornara; putuje od 9. Februara 1555. u Drač, a zatim u Valonu (Div. Not. svez. 113., str. 45 v i 82 v; svez. 114., str. 1);

20) Petar Bupić iz Koločepa suvlasnik je sa Franjom Zuzori jednog broda zvanog „Santo Christoforo", koji ima nosivost od 130 kola. Ovaj je brod bio sagrađen na Koločepu. Zapovjednikom je broda Bupić Petar; poslije 7. Maja 1556.

imao je da odjedri u Aleksandriju (Div. Not. svez. 113., str. 165., 304., svez. 114., str. 272 v);

21) Bartul Allegretti iz Koločepa suvlasnik je i patron broda „Sv. Ivan Krstitelj"- S[to] Giovani Battista (Div. Not. svez. 116., str. 18 v);

22) Thomas Joannis de Calamotta patron je svoga broda „S[tus] Franciscus"- Sv. Franjo, koji mora da odjedri put Aleksandrije poslije 15. Jula 1566. (D. N. svez. 117., str. 162.).

Tijekom XVI. vijeka Koločep je dakle imao samo 22 (dvadeset i dva) broda, i to su većim dijelom bili maleni brodovi. Od 65 većih brodova, što je Koločep imao pređašnjeg stoljeća, spasti na sama 22 broda i to manjega tipa, dakle izgubiti 43 broda, to znači pretrpjeti velik i vrlo težak poraz!! Uzrok je ovomu silnomu smanjenju trgovačke mornarice — kako smo već vidjeli u prošlom poglavlju — velika konkurencija sa strane brodovlasnikâ Lopuda, zatim Šipana i ostalih. I tako je Koločep s ovim porazom posvema uništen, da se više nije mogao da dovine svoje prijašnje moći, vlasti i slave. Od tada do danas Koločep nije imao velik broj svojih brodova, već sasvim minimalan, te ne nalazim potrebe, da tomu dalje posvećujem osobitu pažnju; jer onim malim brojem nije imao nikakvog utjecaja u pomorstvu, a još manjeg upliva u razvitku svoje povijesti.

Ali, ako je bila skršena pomorska moć Koločepa uništenjem njegovih brodova, nije ipak mogla nijedna moć ni sila da iščupa iz srca Koločepljanâ onaj naravni, prirođeni nagon za pomorstvom. Srce u njedrima Koločepljana i dalje je hlepilo za morem, te su oni i dalje provodili svoj život iako ne više na svojim, a ono na tuđima brodovima. Koločep je i dalje rađao pomorce kao smione mornare i genijalne kapetane. Tih je uvijek bilo ponajviše iz porodice Šoletićâ, Svilokosa i Lujakâ, a kasnije Baburicâ, Kordićâ i Pokovićâ. Ovdje ću nanizati imena pomorskih kapetana duge, srednje i obalne plovidbe prošloga XIX. i sadašnjega XX. vijeka: Počimljem najprije sa već pokojnim, i to:

a) iz Gornjega Čela:

1) Ivo Kordić, 2) Baldo Lujak, 3) Ivo Baburica, 4) Niko Baburica, 5) Frano Poković, 6) Tomo Poković, 7) Frano Poković, 8) Niko Svilokos p. Pera, 9) Pero Šoletić, 10) Vicko Šuperak, 11) Stijepo Šuperak, 12) Ivo Turović, 13) Antun Bračanin, 14) Vlaho Vijolić;

b) iz Dolnjega Čela:

1) Frano Baburica, 2) Tomo Baburica, 3) Luko Baburica, 4) Santo Baburica, 5) Antun Svilokos, 6) Ivo Svilokos, 7) Mato Svilokos, 8) Pero Svilokos, 9) Vlaho Svilokos, 10) Nikola Svilokos, 11) Pero Kordić Ivov, 12) Vlaho Šoletić, 13) Pero Svilokos, 14) Pero Vodnica, 15) Jozo Svilokos, 16) Frano Svilokos, 17) Pero Kordić p. Pava, 18) Ivo Šoletić pok. Pera, 19) Ivo Turović.

Još su živi ovi kapetani:

a) iz Gornjega Čela:

1) Vicko Lujak p. Balda, 2) Baldo Lujak Vickov, 3) Tomo Svilokos p. Pera, 4) Niko Svilokos pok. Pera, 5) Luko Šoletić pok. Iva;

b) iz Dolnjega Čela:

1) Niko Svilokos pok. Joza, 2) Vladimir Svilokos p. Joza 3) Vicko Svilokos pok. Frana, 4) Pavo Kordić p. Pera, 5) Pero Šoletić pok. Pera, 6) Antun Svilokos pok. Joza, 7) Antun Svilokos i 8) Niko Svilokos p. Vlaha.

IV.

CRKVA MATICA.

Crkva matica na Koločepu bila je od svoga sagrađenja posvećena Bl. Gospi, te se kao takova i nazivala „župna crkva sv. Marije — ecclesia sanctae Mariae — ecclesia parochialis Insulae Calamote“.[1] Stare nas slike uvjeravaju, da je ona bila posvećena Uznesenju Gospe ili po narodnom nazivu: „Velikoj Gospi“. Povrh glavnih vrata crkve matice uzidana je lijepa stara slika uklesana u kamenu, koja pretstavlja baš Uznesenje Bl. Gospe. I stara slika glavnog oltara, koja je nazad godina zamijenjena s novom, prikazivala je Uznesenje Gospe na nebesa. Zato se od pamtivijeka, pa još i danas, Uznesenje Gospe ili dan Velike Gospe slavi kao Blagdan zaštitnice i pokroviteljice cijeloga otoka.

Crkva je jednobrodna i nije odveć velika: 14 m i 60 cm duga, a 6 m i 50 cm široka, osim duljine kapele glavnog oltara i one od zakristije. S vanjske se strane opaža, kako se je nadograđivala i produljivala. Sagrađena je bez ikakvog osobitog stila, posve jednostavno. Ona potječe iz XII. ili XIII. vijeka. Po sudu profesora arheologije F. Lülkemayera potiče već spomenuti relijef uzidan povrh crkvenih vrata iz XIII. vijeka, dok je druga slika Gospe nad pokrajnim vratima izrađena po mišljenju istog arheologa u doba renesanse, dakle u XV. vijeku.

Nema nažalost iz starijeg doba nikakvih drugih spomenika, po kojim bi se dalo ustvrditi, da je ova crkva sv. Marije bila sagrađena prije XIII. vijeka. U crkvi ne nalazimo niti kakvu stariju sliku, jer je sve u njoj obnovljeno i izmijenjeno s novijim slikama u ime tobožnje ljepote. Svakako svjedoči gradivo nađeno u dubrovačkom državnom Arhivu, da je ona postojala u XIII. vijeku,[2] pa dalje neprekidno sve do danas. U „Testamenta Notariae“ svez. 25. čita se na strani 17. v, da je ova

[1] Diversa Notariae svez. 77., str. 205.
[2] Testamenta Notariae svez. 7., str. 12.

crkva već u XV. vijeku bila matica, te se dušobrižnik Koločepa nazivlje „ecclesiae sancte Marie Insule Calamote“ — crkve sv. Marije otoka Koločepa.

Kako se je na otoku množilo pučanstvo, tako je nastajala i veća potreba, da se crkva matica poveća; zato se je bilo odlučilo u XV. vijeku za župnikovanja D. Ivana Milatkovića, da se dotična crkva produlji i raširi. Pošto je ova crkva pripadala nadbiskupskoj mensi, bilo je otišlo jedno odaslanstvo općine Koločepa k dubrovačkom nadbiskupu Jakobu, da ga zamoli za dozvolu produljenja i proširenja ove crkve radi njihove veće udobnosti i bogoljubnosti. Odaslanici su bili primljeni na zapisnik dneva 26. Jula 1452., te preko nadbiskupskog vikara Boninusa de Tolentis bi im data zatražena dozvola.[1] I doista od tada neki Koločepljani ostavljaju razne svote novaca u svojoj oporuci baš za to povećanje crkve matice. Tako neki Matko Barčić ostavlja na 21. Februara 1448. svotu novaca ovoj crkvi kao pomoć za dotičnu gradnju.[2] Zatim neka Draksula, kći pok. Pavla Mikojevića, a žena Marka Marojevića, ostavlja u svojoj oporuci od 16. Septembra 1461. iperpera 5 za građu crkve sv. Marije (lasso per fabrica a sancta Maria in Calamota.[3] Tako isto druga neka Radula Maroje Frankovića raspolaže u svojoj oporuci, sklopljenoj dneva 25. Aprila g. 1465., da se po njenoj smrti prodadu neki zlatni predmeti, od koje svote neka se čisti ostatak dade crkvi sv. Marije, koja je u gradnji (et lavanzo se daga in fabrica de santa Maria de Calamota).[4]

I uistinu se je ova gradnja obavljala kroz to vrijeme, jer je Crkovinarstvo crkve sv. Marije na Koločepu pod pretsjednikom župnikom Don Kristom iz Ulcinja bilo sklopilo na 6. Augusta 1457. jednu notarijalnu pogodbu sa zidarima Mikočem Radisić i Vlatkom Desković, koji su se bili obvezali, da će izraditi svu tu radnju, te suviše učiniti lukove od opeka, a od tupine (de tolfo) svod, koji će biti dug za tri petine od crkve i apside; te da će napraviti jednu kupolu također od opeka na osam stupova u sredini crkve. Sve će to izraditi fino, maj-

[1] Diversa Notariae svez. 36., str. 136.
[2] Testamenta Notariae svez. 14., str. 79.
[3] T. N. svez. 18., str. 11 v.
[4] T. N. str. 19., str. 94.

storski, kako se dolikuje jednoj crkvi. Radi obnove crkve s tim produljenjem i proširenjem obvezuju se majstori, da će pokrenuti dosadašnja pokrajna vrata na zid nove građe, gdje će im označiti crkovinari. Uprava se crkve obvezuje, da će donijeti na lice građe pržinu, kupe i vodu i da će platiti za svaki lakat (četvorni) sagrađenog zida po 6 (šest) groša, dok se naprotiv majstori obvezuju, da će duševno raditi i da neće napustiti posao, dok ga ne završe.[1]

Ko pohodi crkvu maticu, primjetit će izvana, da njezina južna strana leži na jednom posve starom zidu. To je zid prijašnje crkve, koji je dug 8 m i pô. Kad su u XV. vijeku povećali maticu, to jest proširili je i produljili, ostavili su južni dio duljine crkve valjda radi toga, što je bio solidno sagrađen, te ga upotrebili za novu povećanu maticu. Sa sjevera se ne vidi druga paralelna strana stare crkve, jer su dotični zid morali da razore s razloga, što je crkva bila ne samo produljena, već i proširena. Apsida je s vanjske strane bila prije četverouglasta, kako nam to svjedoče stari temelji, a s ovom obnovom bi sagrađena bačvasta, kakva je i danas. Na krovu joj nema kupole; bit će je tijekom ovih zadnjih vijekova, promijenjivajuć trošni krov, naprosto digli radi brže i jednostavnije radnje na krovu. A krov je ove crkve bio u zadnje doba dva puta promijenjen. Prvi put u mjesecu martu 1880., kad je prijetio, da će se srušiti, te je bio potpuno obnovljen; a drugi se je put popravljavao g. 1901. (Vidi „Ljetopis župe Koločepa“ svez. 1, str. 4).

Povećavanjem matice bila se je nametnula sama po sebi potreba, da se u njoj podigne još koji oltar, te se je doista bilo doskočilo toj pobrebi sa doprinosima dobročiniteljâ. Neka Stane ud. Simata dariva god. 1487. jednu novčanu svotu za gradnju trećeg oltara „per fabrica del terzo altare“;[2] potom se dakle može da zaključi, da je već tada bio drugi oltar, kada su se tada sakupljali doprinosi za treći. Taj drugi oltar ili prvi pobočni mora da bude bio posvećen sv. Kati, mučenici, jer se još i danas nad njim nalazi krasan mramorni kip spomenute svetice u skoro naravnoj veličini. Dvadeset i dvije godine prije gorespomenutog sakupljanja doprinosa za treći oltar neka Radula žena Bogeta i njena kći ostavljaju u svojoj oporuci od

[1] Div. Not. svez. 41., str. 177 v.
[2] Test. Not. svez. 26., str. 23 v.

7. Marta 1465. jedan dar „svetoj Kati“ („lassano *a santa caterina* un fazuleto in calamota“).[1] Pošto u knjigama dubrovačkog državnog Arhiva, kao niti u onim župnog Ureda u Koločepu nema ni spomena o kakvoj kapeli, koja bi bila posvećena ovoj svetici, a niti išta predaja o tom znade, niti ima kakvog građevnog ostatka odnosne kapele, zaključujem, da su one dvije malo prije spomenute oporučiteljice ostavile onaj ubrus za oltar sv. Kate, čiji kip morao je da bude na već podignutom drugom oltaru u crkvi matici, kako ga još i danas nalazimo baš na tom mjestu. Pobožnost prema svetoj Kati bila je uvriježena u cijeloj dubrovačkoj Republici. U samom Dubrovniku bila je crkva i samostan koludrica s. Kate; također po dubrovačkoj okolici nalaze se kapele podignute ovoj božjoj ugodnici, i to ne samo na kopnu nego i na otocima Šipanu i Lopudu, gdje na ovom zadnjem strše do danas ruševine prilično velike kapele s kućom, u kojoj su stanovale trećoretkinje sv. Kate. — Treći oltar ili tačnije drugi pobočni oltar u crkvi matici vjerojatno je bio posvećen Gospi od Karmela, jer je nad njim do nedavna stajala slika, koju župnik D. Vice Medini spominje u „Ljetopisu“ svez. 1., na strani 3.; ali je ovih zadnjih godina ta slika Gospe od Karmela bila zamijenjena drvenim kipom Srca Isusova. Gospina slika, izrađena na platnu, visi danas malo niže u istoj crkvi.

Crkva matica, iako je bila od pamtivijeka posvećena Uznesenju Bl. Djev. M., nije se u staro doba drugčije zvala nego: „ecclesia sancte marie insule calamote“ — crkva sv. Marije otoka Koločepa“,[2] ili „Chiesa maggiore di santa Maria di Calamota“ — „Glavna crkva svete Marije Koločepa“;[3] ili obično „chiesa di s. Maria di gratia de Calamotta“ — crkva sv. Marije od milosrđa;[4] zato posve tačno piše D. Vice Medini u spomenutoj kronaci na str. 122., da se je matica nazivala u XVII. stoljeću „chiesa della Maddona delle Grazie“, jer da takav naziv nalazi zabilježen u blagajničkom dnevniku matice god. 1639. Ovaj sam blagajnički dnevnik i ja pročitao, te se o tom osvjedočio. Stoprv nekoliko godina kasnije, t. j. god. 1661.,

[1] T. N. svez. 19., str. 95.
[2] Test. Not. svez. 65., str. 17 v.
[3] T. N. svez. 53., str. 128 v.
[4] T. N. svez. 46., str. 3., 42 v.

počela se je crkva matica nazivati „Ecclesia Parochialis S. Mariae Assumptionis" — „Župna crkva Uznesenja sv. Marije".[1]

U knjizi računâ crkovinarstva crkve matice čita se, da je glavni oltar od kamena u matici bio nabavljen g. 1770. pod župnikom Sinicom kod OO. Franjevaca na Otoku (Badia) kod Korčule i to za cijenu od 19 i pô cekina (dukata dubr. 88 i 29 groša), a za njegovo se je namještenje potrošilo 132 dukata i 11 groša.[2]

Kad ovo znamo, želim, da izrazim svoje mnijenje o historiji glavnog oltara matice. Ja mislim, da je oltarna pala (ili poliptih), koja se sada nalazi na oltaru u kapeli sv. Atuna Opata, (a o kojoj ću potanje govoriti u slijedećem poglavlju), zamijenila dotadašnju prastaru sliku glavnog oltara crkve matice. Da je dotični poliptih bio naručen uistinu za crkvu maticu a ne za kapelu sv. Antuna, dokazuje ta činjenica, što ju je naručilo crkovinarstvo matice a ne uprava bratovštine sv. Antuna, koja je onda upravljala kapelom. Ne smeta ništa, što slika Gospe na ovom poliptihu ne prikazuje njezino uznesenje na nebesa, nego kako sjedi na tronu i u skutu drži Isusa, dapače takova se slika slaže s ondašnjim nazivom crkve matice, koja se tada nije nazivala drugčije nego: „crkva sv. Marije" ili „sv. Marije od Milosrđa". Stoprv pri koncu XVII. v. počela se nazivati: „crkva Uznesenja sv. Marije". Ovaj pak poliptih bje nakon 341. godinu t. j. godine 1775. zamijenjen sa slikom, što

[1] Liber Matrimoniorum od g. 1661. na str. 1. u žup. Arhivu.

[2] Dukat u srednjem vijeku nije bio dubrovački nego *mletački* novac. Od god. 1284. bio je kovan od zlata, a od god. 1562. od srebra. U Dubrovniku se je sve do početka XVIII. vijeka brojio kao imaginarna veća novčana jedinica, koja je vrijedila 40 groša ili — kako su stari Dubrovčani još zvali groše — dinara. Tek god. 1723. bio je dukat prvi put u Dubrovniku kovan kao domaći novac, a god. 1797. dakle pred samu propast Republike, po drugi put. Vrijedio je 1 krunu i 8½ filira predratne austrijske vrijednosti. Sravnimo ondašnje cijene s današnjim: bi li danas neko obavio dotičnu radnju za 136 ili 137 švajcarskih franaka (= oko 1500 današnjih naših dinara?)

Groš je uvijek bio dubrovački novac, a kovao se je od srebra. Dubrovčani su ga češće zvali „dinar". Dijelio se je u 30 minca. Dvanaest groša sačinjavalo je jednu perperu, a 40 groša jedan dukat. Nazivi „groš" i „perpera" dolaze od kasne latinštine „grossus" i „hyperperus"; ovaj je pak zadnji naziv prešao u latinštinu iz grčkoga ὑπέρ-πῦρ. Jedna je perpera vrijedila oko 31½ predratna austr. filira, a jedan groš sasvim malo više od 2½ filira. (Vidi knjigu: „Dubrovačka numizmatika" I. dio od Prof. Milana Rešetara).

prestavlja Uznesenje Bl. Gospe, koju je naslikao Andrea Pogliese. Dotična je slika bila baš zgodna za oltar od korčulanskoga kamena, što su ga Koločepljani bili kupili pet godina prije kod OO. Franjevaca na Otoku kod Korčule. Ta je lijepa radnja na platnu bila god. 1903. skinuta, da ustupi mjesto sadašnjoj, koja može sa umjetničke strane da bude lijepa, ali ponipošto zgodna za crkvu, a još manje za oltarnu palu glavnog oltara. Ovu je sliku na platnu naslikao slikar Lalić god. 1903. po naručbi gg. Paska i Vicka Baburica, g. Iva Lujaka, i Iva Kordića.

Sadašnju crkvu maticu grdi plafon (strop) broda, što je dosta niži od svoda apside ili glavnog oltara tako, da je izgled cjeline neukusan. Dobro se iznutra raspoznaje, da je ne samo kapela glavnog oltara, nego cijeli brod crkve bio posvođen, i to, kako smo već prije vidjeli, g. 1457. Inače je crkva iznutra lijepo uređena, a između ostaloga resi je lijep svijećnjak od 32 svijeća, koji visi u sredini.

Crkva je bez apside iznutra duga 13 m i 60 cm, (čemu treba nadodati duljinu apside od 325 cm), a široka je malo više od 5 m. Zakristija je na desnoj strani (sa strane epistole) uz kapelu glavnog oltara, u posebnoj maloj posvođenoj zgradici, sagrađenoj uz crkveni zid, a na dnu crkve poviše glavnih vrata podignuto je lijepo i ukusno pjevalište.

Crkva je posjedovala god. 1601. u Stonu jednu kuću i nešto baštine, što dijelom i danas posjeduje.[1]

Na posljetku ću naglasiti, da svi oni koji imadu vrtle oko crkve matice plaćaju još i danas župniku Koločepa za biskupsku mensu neki mali porez za tako zvani livel. Među tima je gosp. Alfred Svilokos mjesni učitelj, koji me je sam o tom izvijestio. A u knjizi računa crkovinarstva „B. M. V. Assumptionis Calamotae" čita se, da se je na 16. Augusta 1708. platilo za livel nadbiskupu u Dubrovniku dukata 7 i 10 groša. Ovo sve potvrđuje već prije navedenu vlasnost dubrovačkog nadbiskupa nad ovom crkvom.

Kako je u staro doba bio običaj po cijeloj Dalmaciji, da bude groblje u crkvi matici ili pred njom, tako nalazim grobove i u ovoj crkvi, ali ću se ob ovomu potanje osvrnuti u poglavlju „Groblja staroga Koločepa".

[1] Div. Not. svez. 130., str. 45.

Ova je crkva matica imala svoj zvonik za 3 zvona u obliku „alla romana", kako ga imade i sada. On strši povrh glavnih vrata to jest na vrhu pročelja. U već spomenutoj knjizi računa Crkovinarstva čita se slijedeća bilješka u talijanskom jeziku,[1] što u hrvatskom glasi doslovno: „1493. dneva 25. Septembra, zvonik je sv. Marije koločepske bio srušen od groma, te je kvar bio velik.

„Stanovništvo se je Koločepa sakupilo, da vijeća o popravku spomenutoga zvonika, te je zaključilo, da pozove majstore s kopna i s njima sklopi ugovor za potrebite radnje. Još je bilo zaključeno, da izabrani ljudi sakupljaju milostinju po otoku za popravak zvonika, i to Juraj Maravić i Maroje Mileković s drugovima.

„Dne 4. Oktobra (1493.) dođoše iz Dubrovnika majstori Lunardo i Rusko Zibranović sa svojim pomoćnicima, te sklopiše ugovor s koločepskim otočanima, da se zvonik obnovi, popravi i načini, da sve bude u redu *i u istom obliku, kako je bilo prije*".

Ovaj je popravak bio uistinu i izvršen, jer je u istoj knjizi zabilježeno, u koliko su navrata isplatili zidarima, koji su obavili radnju oko uspostave zvonika, dapače je spomenuto, da su crkovinari darovali majstorima 8 groša kao „dobru ruku", kada su dovršili zvonik: „Item avemo speso par dar bona man a li maistri *quando ano conpito lo campanelo* val tuto grossi 8".

Taj je zvonik bio nakon 295 godina zamjenut s novim, jer u drugoj knjizi računâ crkovinarstva crkve matice zabilježena je nova građevna pogodba od 22. Juna 1788., kojom je za župnikovanja Don Miha Sinice g. 1788. bio uklonjen stari već slabi zvonik na matici, a sagrađen novi, četiri prsta (quattro dita) viši od staroga i tvrđi i solidniji, a to za pogođenu cijenu

[1] „1493. a dì 25 setembre. Fo roto lo campanelo di Santa Maria de Calamota de lampo fo fato asai dano.

„La universita de Calamota feze lo capitolo general per bozar lo deto campanelo et ordeno chiamar li maistri de la tera et far accordio per deto campanelo.

„Ancora ano ordena li homeni domandar per la isula lemosina per dito campanelo Gurag marovich et maroe milechovich cum altri.

„A di 4. Ottubre. Vene li maistri de ragusa. Maistro lunardo et maistro ruscho Zibranovich cum sui compagni li quali maistri sopra dicti feze pato et acordio per dito capanelo cum isulani de calamota per conzarlo come le sta inprima tuto bene e pulito *a questa forma medema come fo in prima*".

od dubr. dukata 136 i 20 groša. Izgradili su ga korčulanski majstori Inje Fabris i Vido Peručić.

Za vrijeme prošlog svjetskog rata bila su odnesena dva glavna zvona sa zvonika, a ostavljeno samo jedno malo, što je sada na zvoniku kapele sv. Nikole. Dne 6. Novembra 1921. zvonik dobije tri milozvučna zvona.

Zid okolo matice bio je sagrađen g. 1520., jer je u blagajničkom dnevniku bratovštine sv. Mihajla i one sv. Antuna Opata zabilježeno, da je god. 1520. bilo nekog troška za dotični zid: „1520. Avemo speso per muro intorno de Santa Maria".

Sadašnja župnička kuća na Koločepu bila je sagrađena po svoj prilici god. 1663., jer je zabilježeno u već spomenutom Blagajničkom Dnevniku crkovinarstva, da se je god. 1663. potrošilo 32 dukata i 8 groša za župnu kuću.

Cijenim, da je i prije sagrađenja dotične kuće bio stan župnika u blizini crkve matice i to između crkve i kapele sv. Antuna Opata, o čem nas uvjerava spis u knjizi Diversa Notariae, na strani 168 v sveska 73 od 19. Aprila 1494., koji doslovno glasi: „prope ecclesiam sancte Marie de callamota *inxta domum* presbiteri callamote et ecclesiam sancti Antonii" — „blizu crkve sv. Marije Koločepa tik do kuće svećenika Koločepa i crkve sv. Antuna", koja je malo povrh crkve matice. Po svoj prilici bila je to ili malena primitivna ili posve trošna kuća, te su je župljani morali da razore i da sagrade veću i bolju kao pristojan stan za župnika i doličan namještaj za župski Ured. Nije isključeno, da je župnički stan bio u onoj malenoj kući, koja se još do danas nalazi sa sjeverne strane sadašnje župničke kuće, a u položaju baš između matice i kapele sv. Antuna, u kojoj je kasnije poučavao mjesni župnik školsku djecu sve do god. 1856., biva dok se je te godine na 12. Dećembra otvorila prva jednorazredna mješovita škola. Ta je kućica i danas vlasnost crkve matice. Pokraj nje su neke ruševine, možda kuhinje.

Sadašnja župnička kuća bila je popravljena god. 1771. Bilo se je skupilo te godine 200 dukata „per rifar la casa Parochiale" — za popravak župne kuće, kako je zabilježeno u Blagajničkom Dnevniku g. 1771. Zatim se je ista kuća popravljala g. 1859., dok nije bila radikalno popravljena g. 1923. izdašnjom pomoću gospara Paska Baburica.[1]

[1] Ljetopis svez. I., str. 121.

V.

KAPELE STAROGA KOLOČEPA.

Našavši u dubrovačkom državnom Arhivu priličan broj važnih podataka o crkvicama Koločepa smatrao sam potrebitim, da svaku od njih lično pohodim i da se na licu mjesta osvjedočim o navodima starih pergamena. Kako baš tada Koločep nije imao župnika, koji bi mi u tom poslu bio pri ruci, zamolio sam dobroga znanca i prijatelja gosp. Alfreda Svilokosa, učitelja na Koločepu, da mi on bude vodičem. Gospar se je Alfred najpripravnije odazvao, te mi se je pridružio na gatu koločepske luke sv. Križa, kamo jednog lijepog jutra bijah prispio poštarskim parobrodom sa Lopuda, sijela moje župe. I odmah se dadosmo na posao. Neka nas poštovani čitatelj izvoli duhom pratiti na tom obilaženju, da se tako i on upozna s onim starinskim spomenicima, od kojih neki potječu čak iz IX. vijeka. Vrijedno ih je upoznati ne samo u pogledu arheologije i arhitetonskog stila, nego i s povjesničke strane, jer bi historija Koločepa bila manjkava, kad bi se to zanemarilo. Nijesu to mrtve zgrade, premda neke od njih leže kao ruševine; one su naprotiv živi spomenici, jer su sačuvale svoj duh u spisima i tradiciji, te nam mnogo kazuju o živoj vjeri, žarkoj bogoljubnosti, o psihi starih Koločepljana, pak u velike začinjaju povijest ovoga našega otoka. Pohodimo dakle ove hramove toli svete starim Koločepljanima, gdje su se oni tijekom toliko stotina godina sakupljali, da zajedničkom molitvom prose od Svevišnjega, posredništvom božjih ugodnikâ, kojim su te crkvice bili posvetili, potrebite milosti za sebe, svoje mile nazočne i izočne po dubokom nepovjerljivom moru, a međutim će nam gospar Alfred kazivati, što veli domaća predaja o svakoj pojedinoj crkvici; zatim ćemo otvoriti stare knjige i dokumente, te razabrati, što nam vele o njima i ti najvjerodostojniji povjesnički podaci.

Ali prije nego počnemo pohađati dotična svetišta, spomenut ću, da im je gotovo svim pripadalo ne malo imanje

kućâ, vrtovâ, vinogradâ i maslinjakâ darovano tijekom vremena od raznih dobročinaca. Ta nadarija (beneficia) pripadala su kaptolu prvostolne dubrovačke crkve, a pravo vlasništva sticao je kaptol po pravu zakona dubrovačke Republike. Nezna se, kada je kaptol dobio dotično pravo, da li još onda, kada su kanonici bili reguralni.* Svakako su kanonici upravljali spomenutim kapelama i njihovim imanjem koncem XIII. vijeka, jer je to zabilježeno u najstarijim knjigama vlade Republike, koje se počimlju baš u to doba (1282.).

Nakon što je dubrovačka vlada ukinula kanonicima zajednički stan, odredi, da se kanonici biraju među vlastelom po redu rodbinske loze. Kaptol se je sastojao od 12 članova, od kojih je najstariji po časti bio arcidjakon, pak arhipresbiter — i primicerius. Svaki je od ovih kanonika imao svoju kongruu od kuća i zemalja u Dubrovniku, po otocima i po cijeloj Republici. Tako nailazim u knjigama dubrovačkog državnog Arhiva sve same dubrovačke kanonike, koji su bili upravitelji — rectores — raznih kapela u gradu, po otocima i čitavom teritoriju dubrovačke Republike, ako su te kapele posjedovale i malo imanja. Oni su za života to uživali, te nijesu mogli prodati; a po smrti kojega od njih, kaptol bi se sastao, da mu odabere nasljednika i to po redu iz koje druge plemićke porodice, koja do tada nije bila zastupana u kaptolu, a ujedno da odnosno beneficije dodijeli tom novom kanoniku. Događalo se je, da taj novi prebendar ne bi bio punoljetan, čak da bi bio još dijete; u tom bi mu slučaju dodijelili jednog svećenika, koji bi u njegovo ime upravljao nepokretninama dotične kapele. Svaki je kanonik mogao dogovorno s ostalim kanonicima (t. j. kaptolom) i Senatom dati odnosnu zemlju u najam ili obrađivanje za mnogo godina. Pravi je vlasnik bio kaptol; zato nijedan kanonik nije mogao da raspolaže sa zemljama i ku-

* U početku su kanonici bili regularni, koji su živjeli skupa s biskupom u jednoj kući poput samostana, tako da im je biskup bio kao opat (una mensa unoque domicilio — domus κατ' ἐξοχήν, monasterium —). To zajedničko življenje kanonikâ bilo je ustanovljeno u VIII. vijeku, a najviše to promakne sv. Krodegang, biskup Metense († 766). ali su neki biskupi bili ustanovili takovo zajedničko življenje svojih kanonika već u IV. stoljeću. To je trajalo do XI. vijeka (1059), kada su kanonici nekih biskupija počeli živjeti svaki po sebi, tako da je od tada bilo kanonika regularnih i sekularnih. Vidi: Compendium Historiae Ecclesiasticae od Dr. Franciscus Zeibert. Editio tertia. Brunae 1903., str. 221. i 305.

ćama bez izričite dozvole kaptola, a naravno i vlade Republike. Ponajviše su vlastela ostavljala imanja s kućama raznim kapelama u gradu i po otocima, a darivali su nešto i pučani, kao n. p. Miho Pracat. Zato vidimo na primjer na Lopudu, da, iako je Gospa od Šunja bila crkva matica u XV. vijeku, ipak je imala svojih rektora, koji su kao kanonici dubrovački uživali njezino biće. Naravno oni kao rektori morali su, da uzdržavaju dotične kapele i crkve.

Večina su od tih kapela bila priznata kako *opatske,* te je potom imao takav naslov i njezin rektor. Ove su kapele najstarijega vremena, te su nosile taj časni naslov bilo jer su imale opata kao starješinu (nadasve remetske crkve), bilo jer su one same stekle časno ime opatije. U staro doba, kako kaže i sveti Jeronim u svojim mnogobrojnim poslanicama, bilo je mnogo remeta [1] po dalmatinskim otocima, to jest ljudi, koji su živjeli kao pustinjaci — provodili pustinjački život, te su imali opata za svoga starješinu i kapelicu za sastanke na molitvu. Ovi remete - pustinjaci nijesu skupa živjeli, nego svaki po sebi, a bogoljubne bi im osobe davale hranu. Pustinjaci bi među sobom imenovali svoga starješinu, a biskup bi imao vlast, da ga odobri i bez dozvole pape. Njihov opat nije bio svećenik već prosti pustinjak poput njih. Tako nije bio svećenik ni sv. Pavao pustinjak (341.), kao ni sam sv. Antun pustinjak - opat, utemeljitelj pustinjačkog života i reda (251.—256.). Na otocima Šipanu, Lopudu i Koločepu bile su skoro sve opatske kapele sagrađene izvan skupina kuća, nešto podalje od naselja u samotnim mjestima, tako da se danas ne vide razvaline kuća oko tih kapela. Nije isključeno, da su u početku tu bile primitivne malene kapele sačinjene od šikarja i drveća sa smjesom zemlje i to baš na mjestu, gdje su kasnije sagrađene ove sadašnje crkve od kamena, te da je po jedan pustinjak kod svake kapele stanovao kao njezin čuvar, i da su tako po njemu one dobile naslov „opatske", koji su naslov naslijedile i ove sadašnje, buduć sagrađene na istom mjestu i posvećene istomu svecu.

Ali, pošto je bilo nekoliko takovih opatskih kapela i u gradu Dubrovniku, mislim, da bi mogli da budu pravi razlozi ovi:

---

[1] Ova riječ dolazi iz grčkoga ἔρημος (= pust, samotan) i ἐρημία (= pustinja, samoća).

ili što su upravitelji-rectores dotičnih kapela sami prisvajali ovakove časne naslove miješajuć naslov *rector* sa *abbas*. Kao upraviteljima i čuvarima crkava mnogi su smatrali, da im patri i naslov „abbas", iako to nijesu bili. Ovo svoje mnijenje potkrijepljujem sa činjenicom, da kanonik Don Savin pl. Bonda sebe nazivlje i kao takav se potpisuje na jednom spisu od 3. Decembra 1422. *rector seu abbas* ecclesiae sancti Johannis baptiste de insula medii" — *„upravitelj ili opat* crkve sv. Ivana Krstitelja otoka Lopuda" ; [1]

ili što ove kapele nijesu spadale u jurisdikciju župnika, jer je s njima direktno upravljao kaptol stolne crkve, pa nije isključeno, da je ta njihova neodvisnost bila označena počasnim naslovom „opatija", po kojemu se je i njihov rektor nazivao „opatom". A za potvrdu toga svoga mišljenja navađam, što J.-M. Besse piše u članku: *„Abbas",* u djelu: *Cabrol, Dictionnaire d' Archeologie chrétienne et de Liturgie.* Paris 1903., I., stupac 41-42 (pod riječju *Abbè):* „Kroz ovu periodu naslov opata nije se davao isključivo starješinama samostanâ ili monasima. Sveti Grgur iz Tour-a (umro g. 595.) upotrebljâva ga, da njim označi svjetovne svećenike, koji su bili postavljeni, da upravljaju kakvom crkvom, koja je vjerojatno bila služena od jednog skupa klerikâ". [2] A na spomenutim dubrovačkim otocima bilo je osim župnika još drugih svećenika koji su bili ili kao kapelani bratovštinâ ili pomoćnici župniku, kako ću kasnije dokazati u ovoj knjizi.

Za bolje razjašnjenje i čvršći dokaz iznašam, što piše drugi glasoviti francuski pisac: Du Cange (čitaj: Di Kanž) u svom znamenitom djelu: „Glossarium mediae et infimae latinitatis", Tomus I.. Niort L. Favre, imprimeur-editeur 1883., str. 12. u drugom stupcu. Smisao teksta je ovaj: „Svaka je župa imala tri svećenika. Najčasniji od njih zvao se je opat ili čuvar ili upravitelj, ali u stvari on nije vršio dušobrižničke dužnosti nego ona dva niža; a on je samo nadzirao cijelu župu i rad dvojice sebi potčinjenih svećenikâ". Dubrovački kanonik kao opat i upravitelj odnosne povjerene kapele nije doduše stanovao

---

[1] Div. Not. svez. 13. od god. 1413.—1423., str. 307.

[2] U istom djelu i stupcu slijedi: „Za merovinških vladara svećenik, koji je vršio službu Božju u dvorskoj kapeli, nosio je naslov opata *abbas palatinus,* a *abbas castrensis* zvao se je onaj, koji je obavljao službu Božju kod vojske".

na Koločepu, ali je vjerojatno, da bi ga Ordinarij ovlastio nadzirati župu i rad njemu nižeg svećenika — mjesnog župnika.

Upoznavši se dakle s ovim nazivima kapelâ na teritoriju dubrovačke Republike i saznavši način kako su one imale za svoje upravitelje-rectores dubrovačke kanonike, bit će nam sve jasno, kad se budemo namjerali na takove i na otoku Koločepu, koji ćemo sada u tu svrhu duhom da obađemo.

Već s gata pokazuje mi gospar Alfred Svilokos prama sjevero-zapadu rt Ratac, gdje se sada nalazi lijep zaselak, a okolo njega je novi park gospara Paska Baburice. „Ondje je, kako hoće stalna tradicija, bila kapelica sv. Vinčenca Fererskog, ali od nje više nema ni kamena, već je mjesto do danas zvano: „na Vičencovu“ ili „ispod sv. Vičenca“, — izvijesti me gospar Svilokos — „pa zato ne treba ni ići onamo, nego radije proslijedimo obalnim putem, da tamo na suprotnoj obali luke pohodimo onu kapelu presv. Trojstva, koju odavle vidimo“. Ali, prije nego krenemo, izvijestit ću čitatelje o kapeli sv. Vicenca, da je bila sagrađena po svoj prilici početkom XV. vijeka, te je pripadala OO. Dominikancima iz Dubrovnika, koji su imali pokraj kapele jednu svoju kuću i zemalja.[1] Pripovijeda se, da se je u ruševinama dotične kuće naišlo na debeli zid, u kojem je bilo svijećnjaka i drugih crkvenih predmeta. Možda je tu bilo tajno spremište dragocijenih stvari ove kapele radi čestih navala gusara.

I eto sad idemo duž obale čarobne luke jugozapadnim pravcem. Lagodan je taj put, ravan i gladak bez kamena, a uredan svojom pravilnošću i čistoćom, što je na čast gosparu Baburici, koji ga je dao napraviti, a na hvalu stanovnicima, koji shvaćaju vrijednost ljepote i urednosti svoga zavičaja, te znadu, da je to ogledalo njihovog obraza i karaktera. Nakon ne punih deset časaka hoda eto nas do kapele presvetog Trojstva. Čednost mojega vodiča nije dopuštala, da mi istinu reče, kako je tu crkvicu njegov brat gospar Pavo Svilokos radikalno popravio god. 1930. i kako je i on sam pomagao taj rad. Zasluga je mojega vodiča, što je jednu krasnu ploču veličine 74 cm po 63 cm spasio od očitoga kvara ili uništenja. Na njoj je divna trotračna hrvatska ornamentika sa likom psa i 16 srdaca, sa miješanim formama pleterne plastike, dakle radnja onog doba,

[1] O. Cerva, Metrop. III., str. 5.

kad je naša domaća skulptura bila u zadnjem stadiju prelaza k romantici XII. stoljeća. Ovu je dragocijenu ploču gosp. Alfred dignuo s gomile, te je uzidao na sjevernu stranu dotične kapele. (Vidi sliku na str. 21).

Kapela je presv. Trojstva jednobrodna crkvica s malom apsidom, običnog prostog rimskog stila, kakovih se vidi skoro svugdje po Dalmaciji. Na gornjem pragu vrata čita se uklesani natpis u latinskom jeziku, kako je ova crkva bila „iterum“ - „opet“ posvećena god. 1799. presvetoj Trojici, nakon što ju je popravio neki Thurek s pomoću naroda. Taj natpis dakle posvjedočuje, da je ova kapela prilično stara. I uistinu nalazim spomena ove kapele u jednoj oporuci od 16. Marta 1665.[1] Povrh vrata ima mali zvonik za jedno zvono. Iznutra je duga 5 m, a široka 286 cm. Bačvasto je posvođena, a apsida joj je valjkasta. Unutra je sva obnovljena sa starijom malom oltarnom slikom presv. Trojstva, naslikanom na platnu bez signature, te se u njoj još i sada služi sv. Misa.

Vrativši se istim putem, počesmo zatim uzlaziti uz umjereno strmu vijugavicu te nakon malo časaka stigosmo u naselje zvano „Kaštio“. Ovdje je jedna kapela posvećena sv. Antunu Opatu. U knjigama dubr. držav. Arhiva, kao i u onim župnog Arhiva Koločepa, većinom je označena „kapelom sv. Antuna“ „ecclesia s. Antonii“, a posve rijetko sa dodatkom „Opata“ — „Abbatis“.[2] Sada je ova kapela sa sjeverne strane skoro zatvorena jednom velikom kućom, koja je sagrađena nazad 60 godina, dok je prije ove zgrade bila posve izolirana, te je sve naokolo imala dovoljno slobodna prostora za procesije i ostale funkcije. Ova je crkvica malne jednaka onoj presv. Trojstva s tom razlikom, što je ova nešto veća i što ima izvana bačvastu apsidu. Nad vratima se uzdiže mali zvonik, na kojemu visi staro zvono s označenom godinom: „1412. di 22 zugnio“; potom je ovo prastaro i veoma rijetko. Kapela je iznutra duga 5 m i 80 cm, a široka 3 m i pô. Njezin je proteg unutra prikraćen, jer je prostor apside uzidan i to nazad malo godina, kako mi to posvjedoči starica Ane ud. Kavaleto, koja drži ključ crkvice. Taj su prostor zatvorili valjda s razloga, što sadašnja oltarna pala (slika) ne bi mogla svojom širinom da uljeze u

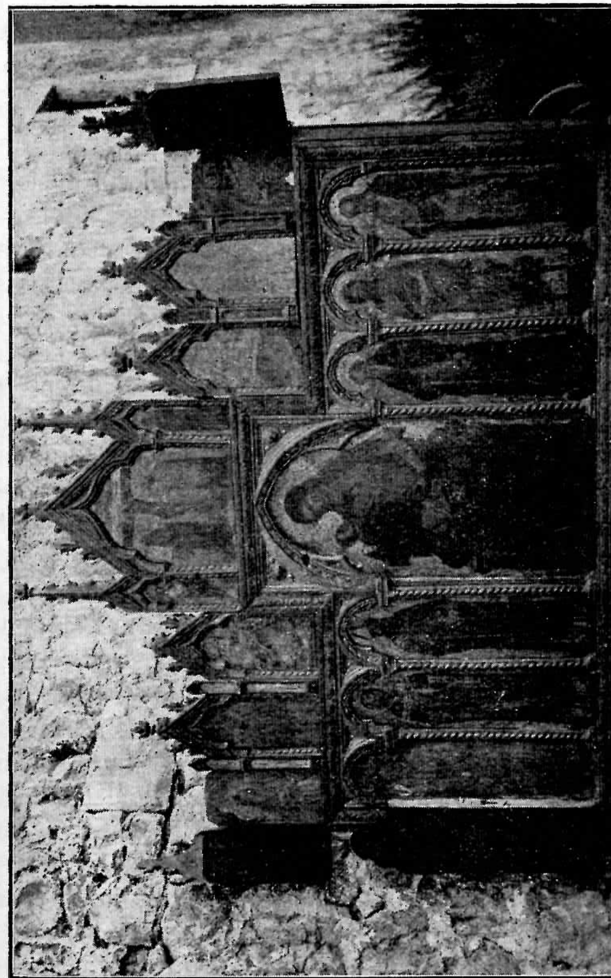
[1] T. N. svez. 67., 118 v.
[2] Div. Not. svez. 73., str. 168 v.

unutrašnjost apside, budući je ona jednako široka kao i apsida. Nastaje sad pitanje, zašto je onda bila sagrađena apsida i to bačvasta, te bačen uzalud trošak, kad to nije bilo potrebno? Radi osobitog stila ne, jer i da je crkva bez apside, ili sa kakovom malom četverouglastom apsidom, ne bi bio pokvaren arhitetonski stil, nego bi bila poput one presv. Trojstva. Ali, kad se malo razmisli, stvar postaje shvatljiva. Sadašnja je oltarna slika jedan poliptih sa glavnom slikom Bl. Dj. Marije, dakle ne sv. Antuna Opata, kojemu je posvećena kapela. Ovaj dakle poliptih ima biti bio ne za ovu crkvu, nego za crkvu maticu, pak su ga kasnije zamijenili s drugom slikom, a ovu prenijeli u ovu kapelu, što će biti onda dobro došlo kao zamjena istrošene slike ili kipa sv. Antuna, ali nije bila zgodna ni prikladna u ovom bačvastom prostoru apside. Ali kada je ovaj poliptih prenesen iz matice u ovu crkvu? Vjerojatno god. 1770., kad je novi glavni oltar crkve matice bio kupljen od korčulanskog kamena pod župnikovanjem Don Miha Sinice, kako sam već to spomenuo u prošlom poglavlju.

Zanimiljiv je ovaj poliptih. (Slika 12.). Sastoji se od 15 figura raznih svetaca, a šestnaesta je slika Blažene Gospe, koja je u sredini ovih figura, naime tri su joj figure s jedne strane, a tri s druge strane. Povrh njih dolazi opet šest manjih slika i to istim redom kako velike figure; svega je dakle dvanaest figura. Zatim su nad slikom Gospe tri slike: dvije manje pokrajne, a treća je u sredini šira i veća; na njoj je Isus raspet na križu, kojemu s desne stoji Bl. Gospa, a s lijeve druga ženska spodoba. Šest je velikih figura visoko po 74 cm, a drugo šest manjih po 40 cm, dočim je nad Gospom slika propetog Isusa visoka 36 cm, a široka 30. Slika je pak Bl. Gospe 80 po 40 cm.

Cijela je ankona široka 1 m i 80 cm, a visoka u sredini 1 m i 16 cm i na krajima 1 m i 14 cm. Jednu sliku od druge dijele maleni fino izrezbani pozlaćeni stupići. Prva velika i nad njom mala figura s lijeve strane gledaoca imadu poklopac, koji se mora otvoriti, ako se hoće vidjeti slika, pa tako ima poklopac i zadnja malena figura, dočim ispod nje velika nema poklopca. Sve slike imadu zlatnu pozadinu. Prva po redu velika figura prikazuje sv. Petra s kjučevima, zatim sv. Nikolu u orijentalnom ornatu s dugim palijem oko pleća i s knjigom u lijevoj ruci; treća je figura sv. Vlaha bez lika grada Dubrovnika

i bez palija, ali s mitrom na glavi i pastoralom u desnoj, a knjigom u lijevoj ruci. Mitra mu je rimskog kroja, a ornat, kao i onaj sv. Nikole, orijentalnog. Na drugoj pak strani Gospe počinje red sa slikom sv. Antuna Opata, koji u ruci ima zvono, zatim slijedi sv. Ivan Krstitelj, pak je zadnji sv. Pavao s mačem



Slika 12. Poliptih u kapeli sv. Antuna Opata.

u ruci. Sve su ove pojedine slike označene svojim imenom. Velike su posve dobro uzdržane, dočim su male prilično istrošene. U sredini je Bl. Gospa, koja sjedi na tronu sa crvenim jastukom. Desnom rukom drži malenog Isusa, te ga nagnutom glavom samilosno gleda. Isus joj stoji u sjedećem stavu; desna mu je

ruka pružena, a na njoj je ptica poput žutokljuna; sa dva prstića lijeve ruke drži jedno zrno i gleda Gospu, kao da je pita za dozvolu, da ga dade ptici, koja raskriljenih krila zijeva kljunom. Odijelo je Gospe modar plašt, što joj obavija i glavu. Plašt je iskićen malim zlatnim uresima. Ispod plašta ima crvenu haljinu. Isus je obučen u dugu crvenu haljinicu posutu zlatnim nakitima.

Ovo je dakle poliptih od 16 figura naslikanih na drvu. Radnja je posve slična, da ne rečem jednaka, onom poliptihu u crkvi matici Gospe od Šunja na Lopudu.

I jedan i drugi poliptih naslikani su na drvu, a slog im je slikâ jednak: u sredini je velika slika Gospe, njoj s desne strane dva reda, a s lijeve tako isto dva reda slikâ jedan nad drugim; u svakomu su redu po tri slike; u nižemu dosta veće, gotovo dvostruko nego u gornjem redu. Veličina je dolnjih slika u koločepskom poliptihu 74 cm, a u onomu na Lopudu 70 cm. Sliku od slike dijele tanani pozlaćeni spiralni stupići, koji se povrh slike ujedinjuju lukom da naprave bazu gornjemu redu slikâ. Tako je jednako na jednomu kao i na drugomu poliptihu. Obje se skupne radnje nalaze pred zlatnom pozadinom; Gospa poliptiha na Koločepu, kao i ona na Lopudu, sjedi skoro na jednakom drvenom tronu, na kojemu je postavljen crven jastuk sa postrance vidljivim okrajcima. Lice je jedne i druge Gospe skoro jednako; obje su ogrnute modrim plaštem, koji im obavija i glavu, a urešen je s malim zlatnim cvijetovima; ispod plašta je i jednoj i drugoj crvena haljina. Obje drže sjedeće Božansko Dijete šakom svoje desne ruke, dok se lijevom rukom dotiču njegovih golih nogu. Isus je i na jednom i na drugom poliptihu obučen u dugoj haljinici crvene boje. I figure se skoro istih svetaca nalaze na obim poliptisima; na obim su slike sv. Petra, Pavla, Nikole, Vlaha, Ivana Krstitelja, sv. Antuna Opata sa zvoncem i sv. Kate sa razlomljenim kolom; sve su ove slike skoro jednako naslikane sa gledišta slikara, kao i jednako obučene, u jednaku odijelu i kroju. Sv. Nikola i sv. Vlaho na jednomu i drugomu poliptihu jednaki su u boji štofe i kroju odijela: prvi s obavijenim dugim palijem oko pleća, da mu identičnim zavojem na lijevom ramenu pada do lijeve ruke, s kojim ga nešto podiže zajedno s knjigom, dočim je sv. Vlaho bez palijuma, ali s mitrom na glavi, držeći desnom rukom pastoral, a lijevom knjigu. Kroj je biskupske haljine orijentalni,

a mitra je rimskoga oblika. I jedan je i drugi poliptih velike umjetničke vrijednosti. Ispod onoga na Koločepu vjerojatno je bila jedna predela, duga kolik je on sav.

Onaj poliptih na Lopudu djelo je Mata Junčića, dubrovačkog slikara, koji ga je naslikao godine 1452., dakle u XV. vijeku, u doba, kad je u Dubrovniku cvalo slikarstvo, te bilo mnogo domaćih slikara sa najznamenitijim Nicolaus Ragusinus — Nikolom Božidarevićem, u čijim djelima ima u slogu figura svetaca, u licu Gospe i u obliku Gospina prijestolja reminiscencija kasnog Trecenta (XIV.), dok odijelo Marijino po uzorcima štofe pokazuje, da je djelo ipak iz XV. vijeka. A to je baš karakteristično za ondašnju domaću školu naših slikara, koji su sa stanovitim zakašnjenjem pratili razvoj nešto ranije perijode venecijanskog slikarstva.

Kojeg bi slikara bilo ovo djelo na Koločepu? — Kod dubrovačkog državnog Arhiva u knjizi „Diversa Notariae", svesku 18., na strani 169 v našao sam i pročitao, kako je ondašnji dušobrižnik Koločepa Don Đivko (capellanus Civechus) sklopio dne 7. Januara 1434. pogodbu sa slikarom Ivanom Ugrinovićem, da naslika jednu oltarnu sliku — onakove vrsti, oblika, boje, radnje i pozlate, kakova je u samostanu sv. Klare (razumije se u Dubrovniku, gdje je i sklopljena pogodba) — „facere et completam dare... unam Anconam illius qualitatis, forme, picture, auro et laborerio et auratura... qualis est... ancona parva nova, que est in monasterio s. Clare". Ova je narudžba bila uistinu i izvršena, i to nakon četiri mjeseca, kako je bilo utanačeno u spomenutoj pogodbi „dare completam promisit usque ad quatuor menses", jer na okrajku već spomenute stranice odnosne pogodbe izjavljuje slikar Ivan Ugrinović, da je naručenu oltarnu sliku (anchonu) izradio dneva 20. Aprila 1434., a odmah niže slijedi priznanje kapelana Đivka i crkovinara Sematovića, da su ankonu primili tačno polag pogodbe. Dapače se čitaju na istoj stranici na dnu dvije umetnute priznanice: jedna pod datumom od 24. Septembra 1434., a druga od 16. Februara 1435., kojima spomenuti slikar priznaje, da je primio od kapelana D. Đivka i Sematovića ostatak pogođene novčane svote za dovršenu radnju. Ovaj je poliptih dakle izrađen 18 godina prije od onoga na Lopudu.

Ona slika samostana sv. Klare, po kojoj je izradena oltarna pala za Koločep, ne nalazi se sada u Dubrovniku, da bi se

mogla prispodobiti s ovom na Koločepu. Slika u kapeli sv. Antuna mogla bi da bude djelo kojeg drugog slikara; nastaje zato pitanje, da li je ovaj poliptih uistinu djelo gorespomenute narudžbe? Konkretno ne mogu doduše da odgovorim, ali svakako je stalno i nepobitno, da je i ova radnja iz XV. vijeka, dakle baš iz vremena spomenute narudžbe, iz doba, kad je u Dubrovniku cvala umjetnost slikarstva od raznih domaćih umjetnika sa glasovitim Nikolom Božidarević — Nicolaus Ragusinus.[1]

I „antipendije", što je pred mensom oltara sv. Antuna u istoj kapeli, divno je umjetno djelo. Izrađeno je na koži. U njegovoj je sredini slika sv. Antuna u dominikanskom ruhu, a u pozadini se vidi kao neka štalica ili špilja, oznaka njegovog pustinjačkog života. U „Ljetopisu" piše D. Vice Medini na str. 18. pod datumom od 17. Januara 1913.: „Na trošak Centralne komisije za sačuvanje spomenikâ u Beču bi popravljen stari „ikonostas" i „antipendij", što pripada kapeli sv. Antuna Opata na „Kašćelu". Popravio ga je prof. Ritschel.

U istoj se kapeli nalazi stara slika Uznesenja Bl. Gospe, koja je prije bila na glavnomu oltaru matice. Ova je slika kopija jednake slike, što se je onda nalazila u crkvici sv. Lazara na Pločama u Dubrovniku, a potječe od znamenitog slikara Matei. Kopiju je izradio slikar Andrea Pogliese g. 1775. (Vidi bilješku u starim crkovnim računima od g. 1775. Župni Arhiv Koločepa). Slika je visoka 2 m i 30 cm, a široka 150 cm; naslikana je na platnu. Kompozicija je divna. Pretstavlja, kako anđeli nose Gospu u nebo, a dolje apostoli oko groba, u kojemu je doončas ležalo Gospino tijelo, skupljeni gledaju gore Gospu, koja sva ushićena, raširenim rukama, gleda prama otvorenom nebu. Slika je dobro sačuvana, umjetničke vrijednosti, bez signature slikara.

Ne razumijem, što je potaklo upravu crkve matice, da ovu divnu sliku skine s oltara i prenese je u ovu kapelu kao u kakovo skladište. Po mome mnijenju ova je slika kudikamo bolja i ljepša u svakom pogledu od sadašnje.

Na zidu ove kapele visi druga poveća slika, koja prikazuje sv. Mihajla Arhanđela; visoka je 156 cm, a široka 120 cm; naslikana je na drvu. Sv. Mihajlo stoji slavodobitno na spodobi

[1] O Nikoli Božidareviću (Nicolaus Ragusinus) govorit ću na svršetku ove knjige, u poglavlju: Prilozi.

đavla, koji je bačen u oganj; u desnoj mu je ruci mač, a u lijevoj drži tezulju, s kojom mjeri duše. U desnoj je zdjelici tezulje jedna gola osoba sa sklopljenim rukama prama sv. Mihajlu, a iz lijeve se zdjelice druga gola osoba sunovraće dolje u oganj, gdje leži đavao. Povrh tezulje kleči naprama sv. Mihajlu djakon prvomučenik sv. Stjepan, koji u desnoj ruci drži kitu pome, znak mučeništva, a u lijevoj molitvenik, na kojemu su dva kamena, te gleda uzgor put neba, gdje mu se prikazuje Bog Otac i Isus, koji drži velik križ. Slika je veoma stara, a umjetničke vrijednosti — bez signature slikara.

„Ova je slika bila donesena iz kapele sv. Mihajla", razjasni mi starica Ane ud. Kavaleto. „Kad je Don Ivo Svilokos, ondašnji parok, bio otstranio trošni krov kapele sv. Mihajla, sliku je ovamo prenio. Ja se toga spominjem vrlo dobro; to je bilo, ako se ne varam, oko 1868". I doista D. Ivan Svilokos župnikovao je na Koločepu od 1867. do 1872. „A ova slika Velike Gospe, ta je prenesena nazad kakovih trideset godina iz crkve matice, kad su nabavili drugu, koja je i sada". Uz ovu sliku visi i treća slika, koja pretstavlja sv. Nikolu. Visoka je 160 cm, a široka 1 m, ali je vjerojatno bila veća, te su je suzili za novi okvir. Naslikana je na platnu. Od starog okvira sačuvan je gornji dio, dakako i on sada preudešen ovomu novomu. To je jedna pošira daska, koja uz druge uresne nacrte nosi u sredini kabao, iz kojega izlaze tri dječaka. Motiv iz čuda sv. Nikole. Na platnu su tri slike: sv. Agata s palmom u ruci, sv. Nikola i sv. Vid, također s palmom u ruci — simbolom mučeništva. Sv. Nikola je u biskupskom ornatu orijentalnog kroja s palijem. Desnom rukom blagoslivlja, a u lijevoj drži otvorenu knjigu, na kojoj se čita: „Pax vobis, nolite timere; pro salute enim vestra misit me Dominus ante vos" — („Mir vami, nemojte se bojati, jer me za vaš spas posla Gospod pred vas"), a na drugoj stranici stoji: „Sum Nicolaus ego vobiscum qui modo dego ut me verum experiamini" — („Ja sam Nikola s vami, koji sada boravim, da me po istini iskusite"). Ispod nogu svakog pojedinog sveca čita se: „Effigies sanctae Agate V. M." („Slika sv. Agate Djevice Mučenice"), „Effigies sancti Nicolai Magni extracta ab ecclesia Barensi" — (Slika sv. Nikole Velikoga, izrađena po onoj u crkvi Barija"), „Effigies Viti M." („Slika sv. Vida mučenika"). Radnja je cjelokupne slike umjetnička, ali dosta pokvarena.

Uslužna starica, koja je i dalje tu bila, opazivši mene, gdje promatram ovu sliku, razjasni : „I ova je slika donesena nazad nekoliko godina iz „grčke kapele“ svetog Nikole, što se nalazi u grobištu“.

U ovoj kapeli sv. Antuna Opata visi na zidu jedno malo zvono (12 cm po 12 cm), koje je možda bilo saliveno u početku uporabe zvona; nema nikakva natpisa ni godine već sudim, da je puno staro po valjkastoj formi.

Stari nas zidovi uvjeravaju, da je ova kapela odavna sagrađena; i uistinu je ona postojala već godine 1371., kad je neki Mikojević bio sastavio na 20. Maja spomenute godine svoju oporuku, u kojoj je odredio, da njegovi baštinici dadu sedam dukata upravi ove crkvice. Od te godine unaprijed nalazim više dobročinitelja, koji su darivali ovu crkvu raznim doprinosima u novcu ili vosku — svijećama („duplier“), u različitim srebrnim i zlatnim predmetima udešenim ponajviše za ženski nakit (naušnice, prstenje i t. d.) ili su ostavljali novčanih svota za fundacije sv. Misa (legati), koje će se u crkvi morati da otčitaju.[1] Ona je bila u porabi bogoslužja koncem XVII. vijeka, jer joj godine 1680. neka udova Obuljac ostavlja u svojoj oporuci jednu novčanu svotu.[2]

Ova je kapela sv. Antuna tijekom XVIII. i XIX. vijeka bila više puta radikalno popravljena, a osobito nazad ne vele godina od gospara Paska Baburice, a zauzetnošću gospođe Katice udove pok. Vicka Baburice, te je još i sada uporabljiva za bogoslužje, tako da u njoj bude kroz godinu više puta otslužena sv. Misa, osobito na blagdan sv. Antuna Opata, kojemu je posvećena.

Moj vodič vodi me dalje, te silazimo do glavne ceste, što vodi od Dolnjega ka Gornjemu Čelu. Idemo istočnim pravcem, mimoilazimo crkvu maticu, koja nam je s desne strane dolje na niže, te zatim prolazimo mimo kulu „toretu“, što nam ostaje na lijevu. Zatim kroz Ljubanovu ulicu, da nakon ne punih osam časaka stignemo pred dvije ruševine, što ostaju s lijeve strane puta jedna pokraj druge. „Ovo Vam je kapela sv. Mihajla“, razjasni mi gosp. Svilokos, „a pokraj nje je bilo malo grobište sa četiri groba, kako i sami vidite, pa ih je toliko bilo i u kapeli. Stariji se ljudi sjećaju, kad je ova kapela

[1] T. N. svez. 7, str. 12.; svez. 25, str. 74 i–90; svez. 39, str. 232.

[2] T. N. svez. 70, str. 63 v.

bila još pokrivena, a i ovo maleno groblje imalo je svoj krov, te je u zadnje vrijeme služilo za mrtvačko spremište, gdje su se držali mrtvački odri, dok nijesu obje zgrade nazad 63 godine bile otkrivene, jer su im krovovi prijetili da će se srušiti. Nije se nažalost marilo, da se krovovi obnove, nego su ih potpuno razorili, da tim materijalom sagrade trijem, što je pred kapelom sv. Nikole u novomu sadašnjemu groblju. Crkva je sv. Mihajla bila posvođena i imala je povrh vrata malen zvonik za jedno zvono. Mnogi se stariji ljudi toga sijećaju“. Ovako mi rastumači moj vrijedni vodič.

I uistinu se vidi, da je kapela mogla još da prkosi zubu vremena, jer je bila solidno građena; pa i okolo ono preostataka ne nalazi se nijedan porušeni ili obaljeni kamen. Novi put, koji prolazi od Dolnjega ka Gornjem Čelu, po kojem smo i mi došli, prelazi preko temelja duljine ove kapele, te je tako prikraćena ova ruševina. Sadašnja je duljina bez apsida 530 cm, a unutrašnja je širina 250 cm, dočim je okrugla apsida široka 185 cm, a duboka ili duga 140 cm. Kapela je bila jednobrodna. Još je netaknut zid, na kojemu je stala mensa oltara, te tako dijelila brod od apside. U crkvici se nalaze još i sada četiri groba posve dobro sačuvana. Četiri velike grobne ploče pokrivaju skoro cijelu površinu broda. Na jednoj od tih velikih ploča posve je čitljiv starinski uklesani naslov sa priprostim slovima: „Francesco di M cum omnibus sepultura.“ A zatim se na drugoj velikoj ploči čita natpis: „S. dela Fratrinita de San Michael di Chalamota“ — „Grob bratovštine sv. Mihajla Koločepa“. Druge su dvije ploče bez natpisa, samo je na jednoj grb. Uz ovu kapelu, niz cijelu njezinu duljinu sa zapadne strane nalazi se do danas malo groblje — ograđeni prostor sa četiri groba.

Prava duljina kapele, kako ćemo se kasnije o tom uvjeriti, bila je 560 cm; dakle joj je sadašnji put oduzeo 30 cm — po svoj prilici samo temelj njezinog pročelja, gdje su joj bila jedina vrata. Bila je posvođena, a svod je bio naslonjen na polupilove.[1] Apsida je bila bačvasta, što nam dokazuju još posve dobro sačuvane njezine ruševine. Nad vratima je bio malen zvonik za jedno zvono, kako mi je već spomenuo moj cijenjeni vodič, a to su mi potvrdili mnogi starci, koji su sve gledali svojim očima.

Pred ovom kapelom i mrtvačnicom bio je velik prostor

[1] Div. Not. svez. 41., str. 177 v.

opkoljen međom, koja i sada postoji. Na ovomu prostoru leži jedna velika, debela nadgrobna ploča s isklesanom kosom. Ona me uvjerava, da je tu negdje bio još jedan grob.

Kapela je postojala još početkom XIV. vijeka, a imala je g. 1317. svoga posjeda, te je po svoj prilici bila sagrađena dosta prije toga; bratovština ju je sv. Mihajla upotrebljavala za svoje svrhe.[1] I ovoj su kapeli ostavljale mnoge osobe darove u novcima, vosku, srebru, zlatu i naravi (n. p. ulja).[2] U knjigama dubrovačkog Arhiva nalazim, da je bila uporabljiva za bogoslužje do uključivo XVII. vijeka,[3] ali eto starije se žive osobe nje sjećaju vrlo dobro, dakle je trajala do poprilici god. 1870.

Premda se je bratovština sv. Mihajla služila ovom kapelom, ona je ipak imala svoga rektora — upravitelja (rector ecclesie s. Michaelis de Calamota), koji je upravljao kapelom i njezinim imanjem, buduć imala svojih nekretnina: kuća, polja i vinograda, što su joj darivali razni dobročinci. U početku je taj upravitelj bio jedan niži svećenik iz Dubrovnika, a kasnije, buduć po statutu Republike pripadala sa svojim imanjem dubrovačkom stolnom kaptolu, jedan kanonik. Tako neki „subdiaconus petrus de Cortea abbas et hereditarius ecclesie sancti Michaelis de Calamota" — „subdjakon Petar de Cortea, opat i baštinik crkve sv. Mihajla u Koločepu" unajmljuje dneva 27. Oktobra 1392. vinograde i zemlje (vineas et terras ecclesie sancti Michaelis de calamota).[4] Zatim je godine 1370. bio za upravitelja i opata neki svećenik — „presbiter Andreas de Vissa abbas ecclesie sancti Michaelis de calamota",[5] a na 14. Januara 1390. unajmljuje drugi njezin upravitelj i opat Marin de Glavato vinograde vlasnosti sv. Mihajla Bratoslavu Bogojeviću iz Koločepa.[6] Tako i opet jedan kanonik njom upravlja od 1468. do 1474., a u godini 1474. nalazim za rektora Don Mata pl. Ranjina, kanonika prvostolne crkve u Dubrovniku. Ovi su svi unajmljivali polja i vinograde vlasnosti ove kapele raznim koločepljanima „na polovnike" (ad pollovizam) za nekoliko godina, kao i njezine kuće, te su pobirali godišnji najam, koji se

---

1 Div. Not. svez. 2, str. 123, T. N. svez. 6, str. 41 i 70; svez. 7, str. 12.
2 T. N. svez. 25, str. 74; svez. 26, str. 16 v, 27 v.
3 T. N. svez. 70, str. 205.
4 Div. Not. svez. 5 od g. 1324—1329.
5 Div. Not. svez. 9, str. 18.
6 Div. Not. svez. 10, str. 93.

je sastojao u novcima i u naravi.[1] Kako smo već vidjeli, njezin je upravitelj — rector imao naslov opata — abbas; tako i već spomenuti Don Mato Ranjina („abbas et rector ecclesie sancti Michaelis de Calamota)." [2]

Proslijedivši istim putem, nakon samih 70 do 80 koraka moj me požrtvovni vodič upravi drugim pokrajnim putem, koji vodi u sjevernom pravcu mimo vrtove, maslinjake i vinograde, jer je trebalo da pohodimo dvije kapele, koje se nalaze s one strane. To je, kako mi reče, „Lanprićev put", koji vodi u prijašnje naselje Lanprićevo. I nakon pet minuta ugodna hoda sjeveroistočnim pravcem prispjesmo do kapele sv. Vlaha. I ova je crkvica razrušena, ali su njezine razvaline još dobro sačuvane, nadasve bačvasta joj apsida. Veličina kapele mora da bude bila jednaka onoj sv. Mihajla, jer se čita u jednom spisu dubrovačkog Arhiva, kako je Don Marin pl. Ranjina, kanonik u Dubrovniku, bio sklopio pogodbu dneva 23. Aprila 1467. sa građevnim poduzetnikom Ratkom Radinovićem sa Šipana, da mu sagradi jednu kapelu i jednu kuću u Gornjem Čelu (ad caput superius), koja kapela neka bude jednake veličine, dakle duljine, širine i visine kao ona sv. Mihajla. I uistinu, nakon što smo je izmjerili, uvjerili smo se, da je posve jednaka onoj sv. Mihajla, dapače za ovu potonju opredijelismo tačnu duljinu, jer je nađosmo na onoj sv. Vlaha, koja je duga tačno bez apside 560 cm, dakle polag spomenute pogodbe morala je te dimensije da ima i kapela sv. Mihajla. Radnjom ove kapele morao je poduzetnik Ratko odmah da započne i ne sustane građom, dok potpuno ne dovrši, i to najkasnije do tri mjeseca. I doista, kapela je bila dovršena do urečenog roka, dakle bi sagrađena godine 1467. po narudžbi dubrovačkog kanonika Don Marina pl. Ranjina. Posvođena apsida kapele sv. Vlaha nalazi se u priličnom stanju.

Ovaj je don Marin u istoj pogodbi bio obvezao spomenutog Ratka Radinovića, da mu u blizini kapele sagradi jednu kuću dugu 30 lakata, široku 12, a visoku 6 lakata nad temeljem, sa šest prozora i jednim vratima. Kada znamo, da je dubrovački lakat mjerio 51 cm, lako je pretvoriti dotične lakte u metre, te izmjeriti ruševine spomenute kuće. A, kako sam u kasnijim spisima našao, kuća je bila dovršena istodobno kad i kapela. Za

---

1 Div. Not. svez. 51, str. 143; svez. 52, str. 99; svez. 57, str. 70 i 178.
2 Div. Not. svez. 70, str. 84.

6 prozora i za vrata na kući bio je Don Marin naručio kamenje iz Korčule, a iz Kupara četiri hiljade kupa, s kojim se je imala da pokrije kuća i crkvica sv. Vlaha. A poslije ove dovršene radnje, bio se je Don Marin pogodio s istim poduzetnikom, da mu kapelu, kuću i njezino dvorište, u kojemu je i perivoj, opkoli zidom visokim četiri lakta nad temeljem. Premda se u blizini okolo kapele nalaze mnoge druge ruševine, po kojim se jasno razabire, da su dotične kuće tijekom vjekova bile preinačene, ipak smo bili sretni, da na svoje veliko veselje nađemo ruševinu spomenute kuće. Ne samo što smo našli tačnu duljinu i širinu, nego i visinu, jer se je njezino pročelje sačuvalo u svojoj potpunoj visini, dapače još postoji i zid, koji opkoljuje do danas ruševine ovih prijašnjih zgrada.[1]

Od ove kapele krenuli smo k istočnoj strani, te smo se uspeli na malen vrhunac bližnjeg brežuljka danas zvanog Ivanjebrdo. „Ovdje, na ovomu brežuljku, naći ćemo ruševine kapele sv. Ivana", reče mi gospar Alfred. I doista, nakon malo časaka stali smo pred ruševinama ove kapele, koja je iznutra duga 480 cm, buduć joj je cijeli zid sa sjeverne strane posve dobro sačuvan, kao i apsida, koja je široka 150 cm, a duboka 75 cm. Po širini smo apside mogli tačno da ustanovimo i širinu crkvice, koja je morala da bude 250 cm. Kao kapela sv. Vlaha, tako je i ova bila posve dobro, čvrsto, solidno i majstorski sagrađena. — Obe ove kapele nalaze se u području Gornjeg Čela. Put do kapele sv. Ivana vodio je od starine sa glavnog puta otoka, a počimao se sa uzidanim ulazom, od kojega se je do danas još sačuvao jedan stup. Po tim „vratima" zovu do danas Koločepljani to mjesto „Vratine". Toga puta više nema, jer je isprekidan raznim međama i docima.

Ova je kapela postojala već godine 1326., jer se u petom svesku Diversa Notariae od g. 1324–26. spominje, kako njezin upravitelj i opat — „rector et abbas ecclesie sancti Johannis de Calamota" — daje u najam jedno zemljište ove crkve, a opet na 16. Januara 1420. drugi upravitelj Dominik de Ribica, dubrovački kanonik, unajmljuje jednu česticu zemlje i vinograda vlasnosti ove kapele nekomu Koločepljaninu.[2] Zatim nalazim, kako neki Đivo Đivković u svojoj oporuci sastavljenoj na 11. Marta 1426. ostavlja pet perpera za Mise, koje će se

[1] Div. Div. svez. 51., str. 30 v, 33, 39 v, 113 v.
[2] Div. Not. svez. 13, str. 36 v.

morati da otpjevaju u crkvi sv. Ivana i jednu svijeću u vrijednosti od jednog perpera, da gori u istoj crkvi.[1] Poslije toga nalazim mnogo drugih dobročinitelja, koji su darivali ovu crkvu sa raznim predmetima: u novcu, srebru, zlatu, vosku i naravi (= ulje); ostavljali su joj vrtova, vinograda i kuća.[2] Radi svoga imanja u nekretninama pripadala je i ona dubrovačkom kaptolu, te imala jednog kanonika kao svoga upravitelja, koji je imao i počasni naslov opata crkve sv. Ivana na Koločepu. Tako nalazim poznatog nam Don Marina pl. Ranjina, sagraditelja kapele sv. Vlaha, da kao „abbas et rector ecclesie sancti Johannis de Calamota" — kao opat i upravitelj crkve sv. Ivana Koločepa unajmljuje na 29. Januara 1467. jedno zemljište u mjestu zvanom Dolina vlasnosti ove crkve nekomu svećeniku Koločepljaninu Don Marinu Elijiću, pak zatim opet neko drugo zemljište iste kapele drugomu. Godine 1485. bio je opatom i upraviteljem ove crkve D. Nikola pl. Menčetić, kanonik prvostolne dubrovačke crkve, te je na 27. Maja iste godine unajmio kuću i neke čestice zemalja „ad polovitiam" Ivanu Iliću Marasoviću.[3] Već je davno ova kapela u ruševinama, pa se niti najstariji stanovnici ne spominju, kada je bila pod krovom. Svakako je nalazim a crkvenoj porabi bogoslužja početkom XVII. stoljeća.[4]

U knjizi župnog Arhiva: „Reliquiae librorum Defunctorum od 1661." jasno je označeno, da je ova kapela bila posvećena sv. Ivanu *Krstitelju*: „Ecclesia s. Joannis *Baptistae*".

„Sada nam treba silaziti niz ovo malo međa dolje do glavnoga puta, da onda proslijedimo k Gornjemu Čelu, gdje se nalazi prastara kapela sv. Antuna Padovanskoga", opomene me brižni vodič. I nakon male gimnastike u skakanju eto nas u kratko vrijeme na glavnoj cesti, koju smo bili ostavili kod sv. Mihajla, kad smo zakrenuli, da pohodimo kapelu sv. Vlaha. Idemo lijepim, ravnim, ugodnim putem, među ogradama sijanica, vinograda i maslinjaka, što marljivo obrađivaju revni stanovnici otoka. Prolazimo mimo velike osovljene ploče, na kojoj je urezan raspeti Isus; s jedne Mu je strane uklesano sunce, a s druge mjesec. (Slika 13). „Ovdje je bio ubijen knez Koločepa, kako

[1] T. N. svez. 11, str. 138.
[2] T. N. svez. 25, str. 74; svez. 26, str. 23 v; svez. 31, str. 28 v; svez. 33, str. 137; svez. 39, str. 232; svez. 43, str. 140, svez. 48, str. 48 v.
[3] Div. Not. svez. 49, str. 117 v; svez. 51, str. 2; svez. 66, str. 39 v.
[4] T. N. svez. 52, str. 230.

hoće priča i tradicija", rastumači mi gospar Alfred, pak zatim počne govoriti, kako Koločepljani od davnina zovu kapelu koju idemo da razgledamo, „grčkom kapelom". „Naš narod zove „grčkim" sve ono što ne zna da protumači odakle je i kako je nastalo",

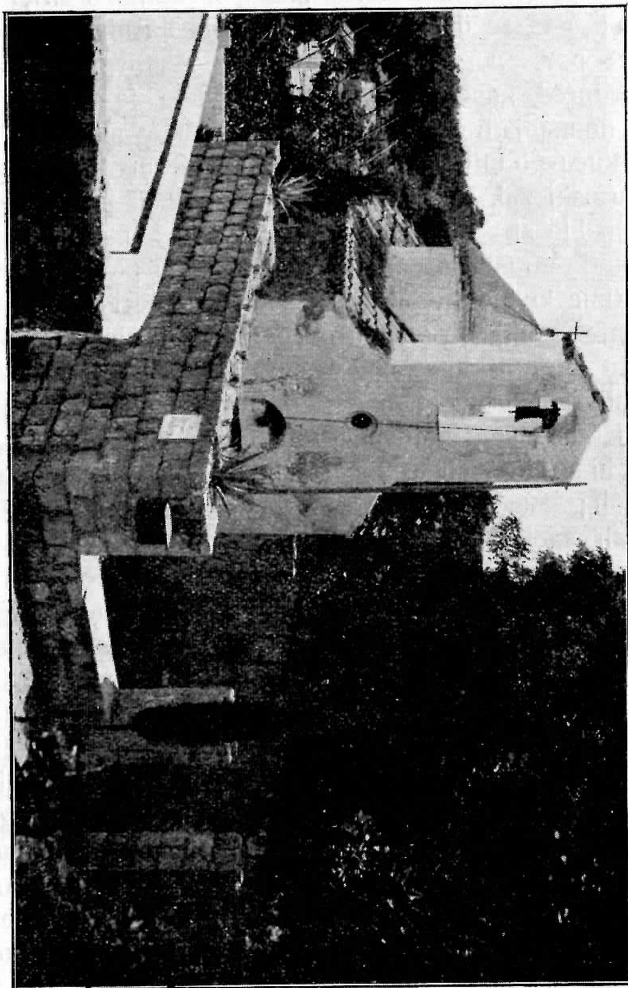


Slika 13. Osovljena ploča s Propećem.

nadometnuh; „jednako i na Lopudu zove narod *grčkom* kapelom jednu od one četiri crkvice, koje imadu posebni građevni stil, poput ostalih prastarih kapela po Dalmaciji, koje su se gradile za vrijeme domaćih hrvatskih kraljeva od IX. do uključivo XI. vijeka". „I doista", potvrdi gospar Svilokos, „ta kapela

ima svoj posebni arhitektonski stil i malu kupolicu, što druge kapele nemaju. K tomu tradicija tvrdi, da su ova i ona sv. Nikole, koju ćemo kasnije vidjeti, dvije najstarije crkvice". U takovom razgovoru siđosmo skoro do mora u malenu luku Ratac, gdje se nalazi dotična kapela. Ona ima prostrano dvorište opkoljeno visokim starim zidom u duljini i širini po 6 m i 65 cm; u to se dvorište, što je dosta kasnije sagrađeno od kapele, s povišenog puta silazi niz 3—4 stepenice. Tlo je ovog prostora pred kapelom betonirano, dakle je dignut s njega svaki i najmanji trag starine. Dok je poštovani vodić otišao u bližnju kuću po ključ kapele, koja je bila zatvorena, promatrao sam starinski zid, te pri tom mi pade pogled na stepenice, niz koje sam bio sišao. Stepenice nijesu od jednoga komada kamena, već od mnogo manjih, pa i od tankih pločastih komadića. „Ovdje ima lovine", pomislih u sebi, te čisteći jednu stepenicu od nasute zemlje, pročitah na očišćenoj ploči godinu 1380. isklesanu u rimskim znakovima: MCCCLXXX, dok gornji natpis nijesam nažalost mogao da pročitam. Razabrah odmah, da su ti komadi od koje nadgrobno ploče, te zaključih, da ima biti bio ili u crkvi ili u tom sada betoniranom dvorištu koji stari grob; a možda je i više grobova bilo i izvana i unutra. Još bijah zaokupljen tim mislima, a eto gospara Svilokosa s ključem crkvice. Za njim opazih jednu dobroćudnu staricu, koja me usrdno pozdravi i nagovori: „Došli ste, gosparu, da pregledate ovu našu staru kapelu. To Vam je, gosparu moj, bila *grčka* kapela. Svak ko dođe na Koločep, gleda je i promatra". „Jesu li bili ovdje grobovi?" Zapitah ovu čestitu staricu, Pavlu ud. Toma Šoletić". „Kako ne, ovdje u dvorištvu bila su dva stara groba do nazad devet ili deset godina, dok nijesmo ovo betonirali, a prije toga njihove ploče digli", odgovori starica. „Od njih smo napravili ovu skalinatu, jer su prije bila dva ili tri skalina". Sada mi je bilo jasno. „I u kapeli ima jedan veliki grob, ali ne može da se otvori, jer je na njegovoj ploči sagradio Don. Ivo Svilokos, naš nekadašnji župnik i domorodac, oltar, koji se nalazi i sada". Uđosmo u kapelu, te provjerismo navode dobre starice. — Mensa glavnog i jedinog oltara leži na debeloj ploči staroga groba, te tako nijesam mogao da pročitam ni nadgrobni natpis, koji će stalno biti bio. Bolje i tako, nego da su je izvadili vani, te je upotrebili za kakav građevni materijal. Susretljiva

starica potvrdi mi moj upit, da se ona sjeća vrlo dobro, kad je kapelica sv. Mihajla bila pod krovom, pod kojim je bio „volat“ (svod) i kad su pokraj nje imali svoju mrtvačnicu, te nadometne, da su sagradili trijem za kapelu sv. Nikole sa razorenim kamenjem od kapele sv. Mihajla. „Kako se ne bih sjećala,



Slika 14. Kapela sv. Antuna Padovanskoga u Gornjem Čelu.

kad je to bilo za moga zreloga djetinjstva — nazad 63 godine?“ — bolje potvrdi starica.

Ova kapela (slika 14.) sa svojom duljinom i širinom, četverouglastom kupolom, i već spomenutim unutrašnjim karakteristikama posve je jednaka onim, koje su se gradile u ranije

srednje doba, počamši od IX. do XII. stoljeća, za vrijeme vladanja hrvatskih vladara. Radi svoje možebitne trošnosti, buduć su se ondašnje kapele gradile priprosto, sa neoklesanim, grubim kamenima, bila je valjda radikalno popravljena, osobito s vanjske strane, a to je bilo obavljeno po svoj prilici koncem XVII. ili početkom XVIII. vijeka, što potvrđuju i kameni zidova s vanjske strane kapele, koji nijesu nipošto stari više od dva do tri vijeka. Kapela je s tim izgubila dosta od svojih motiva, od svoga stila, ali su ipak glavne karakteristike tu. Ona je jednobrodna, iznutra duga 450 cm, a široka 260 cm. Krov crkvice je presvođen bačvastim krovom. Valjkasta zaokružena apsida široka je 220 cm, a duboka 110 cm; nju dijeli od broda mensa oltara. Ima po tri niše (= zidne izdubine) na jednoj i na drugoj (suprotnoj) strani, i po dva polupila, koji se produžuju u svođene pasove, na kojim leži mala kupola, koja je iznutra okruglasta, ali izvana četverouglasta. Ova se kupola podiže nad bačvastim svodom baš povrh sredine crkve. Na vanjštini nema nikakovih osebina. Nad vratima se uzdiže malen zvonik za jedno zvono, a taj nosi godinu 1586., dok na njemu ima pet lijepo izrađenih svetačkih slika.

Posvećena je sv. Antunu Padovanskomu; ali ako se ima na umu, da je Antun Padovanski proglašen svecem g. 1233. dvije godine poslije svoje smrti, potom u XIII. vijeku, — mogu kategorički ustvrditi, da ona nije mogla da bude u početku posvećena tomu svecu, nego kojemu drugomu, buduć sagrađena po mojemu mnijenju u vrijeme od IX. do XI. vijeka, dakle dosta prije proglašenja Antuna Padovanskoga svecem. I doista crkva sv. Antuna Padovanskoga ne spominje se u nijednom svesku knjige dubrovačkog državnog Arhiva od XIII. do uključivo XVII. stoljeća, pa nije naznačena niti u onim knjigama župskog Arhiva na Koločepu, nego stoprv u matici mrtvih XVIII. vijeka sa *„ecclesia s. Antonii Patavini in Gorgne Celo“* ili *ecclesia s. Antonii Pataviensis in superiori parte“* — „crkva sv. Antuna Padovanskoga u Gornjem Čelu ili u Gornjoj strani“.

Opazit ću također i to, da bogoljubnost prama sv. Antunu Padovanskom nije bila tako odmah raširena barem po elafitskim otocima, nego samo prama sv. Antunu Opatu-pustinjaku. Tako se i danas nalazi kapela u Šipanskoj Luci, koja je bila posvećena sv. Antunu Opatu, a stoprv dosta kasnije, t. j. od danas nakon kakovih četrdeset ili pedeset godina, sv. Antunu Pado-

vanskomu. Nalazimo i na Lopudu među mnogobrojnim kapelama samo onu sv. Antunu Opatu, pa tako i na istomu Koločepu. Da na Koločepu nije bilo posvećene kapele sv. Antunu Padovanskom prije XVIII. vijeka, uvjerava nas i to, da se je kapela sv. Antuna Opata u XIV. do uključivo XVII. vijeka u knjigama dubrovačkog Arhiva i onog na Koločepu nazivala naprosto „Ecclesia s. Antonii“ — „crkva sv. Antuna“ a sasvim rijetko *„Abbatis“* — *„Opata“;* ali da je na otoku bila i druga kapela, naime sv. Antuna Padovanskoga, bila bi zaista bila prijeka potreba, da se označi nazivom *Abbatis* — *Opata,* da se tako ne bi zamijenila jedna s drugom. Tek u XVIII. vijeku, kad je u Gornjem Čelu u luci Racu spomenuta prastara kapela radikalno bila popravljena i posvećena sv. Antunu Padovanskomu, naglasujem, tek od toga doba nalazim, da je ona uvijek označena potpunim nazivom: „ecclesia s. Antonii Patavini in Gorgne Čelo“ ili ecclesia s. Antonii Pataviensis in superiori parte“ — „crkva sv. Antuna Padovanskoga u Gornjem Čelu ili u Gornjoj strani“, a i ona druga sv. Antuna Opata uvijek oznakom *„Abbatis — Opata“.*

Nastaje sad pitanje, kojemu je dakle svecu bila ova kapela u početku posvećena? U knjigama dubr. Arhiva nalazim dvije kapele na Koločepu, o kojima nije sačuvan na cijelom otoku Koločepu nikakav arhitektonski trag, a niti predaja ne zna ništa o njima. To su crkve sv. Đurđa i sv. Vida. Odmah ističem, da ova kapela nije nipošto mogla da bude posvećena sv. Vidu, jer je pokraj nje (ili svakako u njezinoj blizini) bila u XV. vijeku sagrađena kuća, gdje su stanovale dumne (pizoche ili reclusae) koje se zaista ne bi bile nastanile u takovoj blizini mora, da budu izložene na milost i ne milost domaćih i stranih gusara, kojih je premnogo bilo u tom vijeku.

U prvom svesku Diversa Cancellariae od g. 1282.-1284., čita se na strani 136.; da je već g. 1283. bila na Koločepu kapela posvećena sv. Đurđu. Ona se je nalazila taman u Gornjem Čelu (ad Caput Superius).[1] Buduć je imala nekretnina, pripadala je sa svojim imanjem kaptolu dubrovačke Stolne crkve kao „beneficium“ — „nadarje“, te je imala za svoga opata i upravitelja jednog njezinog kanonika. Tako je g. 1491. D. Mato pl. Ranjina, dubrovački kanonik i arcidjakon bio „tamquam

[1] Div. Not. svez. 8., str. 159.

Rector et Abbas Ecclesiae sancti Georgii de Calamota“ — „kao rektor i opat crkve sv. Đurđa na Koločepu“. Ovaj je na 26. Oktobra g. 1491. bio prodao sav plod vinograda i ostale baštine vlasnosti rečene kapele, što je imala na Koločepu.[1] Ob ovom svetištu nema više nikakova spomena u nijednoj knjizi niti dubrovačkog niti koločepskog Arhiva.

Prama svetomu Đurđu bila je raširena velika bogoljubnost u ranijem i kasnijem srednjem vijeku u Dalmaciji, a osobito u dubrovačkoj okolici, tako da do danas postoje mnoge kapele posvećene ovomu svecu kao u samom gradu Dubrovniku, tako u Gružu i skoro u svakom povećem selu. Dapače, na otoku je Šipanu od davnina jedno primorsko selo sa starinskom kapelom sv. Đurđa, po kojoj je i mjesto prozvato Suđurađ.

Ova je kapela sv. Đurđa na Koločepu imala naslov Opatije. Kad se zna, da su skoro sve prastare kapele u Dubrovniku, pa i na Lopudu i na Šipanu, imale ovaj časni naslov, a ponajpače one hrvatskog stila, onda se može i po tome da ustvrdi nekom stalnošću, da je crkvica sv. Đurđa na Koločepu uprav današnja kapela sv. Antuna Padovanskoga.

Moja se tvrdnja podudara i sa položajem; jer, kako malo prije istaknuh, kapela se je sv. Đurđa nalazila u Gornjem Čelu, na kojemu je dijelu otoka i kapela sv. Antuna Padovanskoga.

Sasvim je razumljivo i logično, da je narod prestao kapelu da nazivlje imenom sv. Đurđa, netom je bila ponovno posvećena drugom svecu — Antunu Padovanskomu. Kroz dva stoljeća moralo je prvašnje ime i naziv posve da iščezne pred novim današnjim. Takovih sličnih slučajeva bilo je i u gradu Dubrovniku. Na primjer kapela posvećena sv. Josipu, koja se nalazi u ulici „Bačvara“ ili sada nazvanoj „Kraljice Marije“, bila je do katastrofalnog potresa (1667.) posvećena sv. Jakobu (o čemu sam se osvjedočio u Diversa Notariae XV. vijeka), a stoprv kasnije, u XVII. vijeku, bila je posvećena sv. Josipu. Kad ova promjena imena ne bi bila spomenuta u državnom Arhivu, tradicija nam ništa ne bi znala o tome da kaže.

Od kapele sv. Antuna Padovanskoga krenuli smo prama istoku, zatim uzbrdo k naselju zvanom Dinkovo selo, te nakon deset časaka hoda eto nas pred ruševinama kapele Gospe od Navještenja ili, kako je narod nazivlje, „Gospe Nuncijate“.

[1] Div. Not. svez. 71., str. 57.

Sačuvane ruševine pokazuju, da crkva nije bila velika, a niti da potječe od davnina. Ja uistinu nijesam našao spomena od ove kapele već stoprv godine 1606., kad se je jedan Koločepljanin nje sjetio, te joj ostavio jednu svijeću od pô škuda.[1] A u Matici mrtvih „Reliquiae librorum defunctorum" od g. 1663-1789. nalazim, da je spomenuta u godinama 1663. i 1666.

„Istim putem, kojim smo došli, vratit ćemo se do onog križa, gdje su, kako sam vam rekao, ubili kneza", uputi me gospar Alfred. Diveći se velebnom vidiku položaja Gruža, Vrbice, Zatona i Orašca, nijesmo ni osjetili, da smo prevalili put od kakovih 20 časaka, te došli do označenog mjesta, gdje je osovljena ploča sa Propećem. Za ovu ploču neki kažu, da je donesena iz prijašnje kapele sv. Petra. Nije isključeno; jer je ova kapela morala da bude negdje gore u blizini, kamo vodi jedan prastari put. Relijef na ploči svakako je davna radnja, posve primitivno uklesana. „Sad ćemo krenuti ovim drevnim putem gore k južnoj strani zvanoj „ispod sv. Petra", gdje je nekoć bila kapela posvećena sv. Petru, te zato narod zove taj predijel istim imenom, a i stalna predaja hoće, da je u tom predijelu bila kapela sv. Petra, ali nažalost nema o njoj ni kamena", izvijesti me vodič. I uzlazili smo k jugu, dok nakon par časaka nijesmo došli na veliku ravnicu zasađenu vinovom lozom, maslinama i drugim stablima. Ovo mjesto „Petrovo" nalazi se na podnožju brda, koje žitelji drugčije ne zovu nego samim nazivom „Brdo", a sa zapada zatvara ga Spasovo brdo i sa sjevero-zapada Kameno brdo. Dok smo hodili po tom „Petrovom" mjestu, gdje je nekada bila kapela posvećena prvomu poglavaru Kristove Crkve, o čemu sam našao u dubr. drž. Arhivu toliko podataka već iz XIII. vijeka pa sve dalje, pomišljao sam na onaj silni broj hodočasnika, koji su kroz toliko stoljeća pohađali onu kapelu i obasipali je raznim darovima, pa mi se je pričinilo kao da je onaj veliki prostor jedna velika crkva, te kao da vidim ono mnoštvo vjernika dugih vjekova, gdje uskrsnuti onuda prolaze, a nas nekako čudno motre, kao da hoće da prosvjeduju, što smo došli da rušimo njihov mir i bunimo njihovu bogoljubnost. I nehotice skinuh šešir, da skoro kleknem na ono tlo natopljeno suzama žalosnih, a opet radosnih zavjetnika-hodočasnika, i uskliknem: „Nemojmo tražiti kamenitu kapelu, jer je ovo cijelo mjesto jedna duhovna crkva na čast

[1] T. N. svez. 52., str. 230.

sv. Petru. Ovo je tlo posvećeno stopama i koljenima onih bezbrojnih bogoljubnika, koji su amo dolazili, da uzdasima, suzama i molitvama dadu oduška čuvstvima svoje velike i žive vjere!"

Spomen na kapelu sv. Petra na Koločepu nalazim u prvom svesku najstarije knjige u dubrovačkom Arhivu i to godine 1283., dakle u XIII. vijeku, gdje se spominje neki svećenik Pankracije de Cina kao „opat crkve sv. Petra na Koločepu" (Cum voluntate presb. Pancratii filii povergeni de cina abbatis eccle sci petri de calamota). U istom svesku dalje se spominje, da je te iste godine (1283.) ova kapela posjedovala vinograde (vinea eccle sci petri de calamota).[1] Po ovomu mogu da stalno zaključim, da je kapela postojala dosta prije spomenute godine. Moje je mnijenje, da je ona bila sagrađena kroz vrijeme od IX. do XII. vijeka i jednakim stilom kao ona sv. Antuna, o kojoj sam malo prije izvijestio, i kao kapela sv. Srđa i sv. Nikole, kojim ću se doskora baviti. Bogoljubnost prama sv. Petru bila je uvriježena kod naših pradjedova, pa se starinskih kapela njemu posvećenih nalazi u cijeloj okolici dubrovačkoj i u samom gradu Dubrovniku; a i selo povrh Mokošice u Rijeci Dubrovačkoj nazvano je od pamtivijeka „Petrovoselo". Suviše opazio sam u mnogim stvarima, da su stari Koločepljani i Lopuđani, živući kao pravi susjedi i braća, radili zajednički, te i nazivali na Lopudu i na Koločepu razna mjesta zajedničkim nazivima, kao na primjer: Bige, Pilače, Ploče i t. d., a jednako i posvećivali kapele istima svecima. Na Lopudu se još nalaze ruševine prastare crkvice sv. Petra s našim posebnim nacijonalnim slogom, pak tako valjda u isto doba sagradiše i Koločepljani kapelu istomu svecu jednake veličine, jednakog građevnog stila i istih osebina; k tomu se nalazi prastara crkva sv. Ivana na obim otocima, pa su oba otoka posjedovala kapele presv. Trojstva, sv. Spasa, Gospe Nuncijate, sv. Vida, sv. Vincenca, sv. Antuna Opata; a napokon i starinska župna crkva kako na Lopudu tako i na Koločepu bila je posvećena Uznesenju Bl. Gospe na nebesa ili Velikoj Gospi. I na trećem elafitskom otoku, Šipanu, nalazim kapele posvećene skoro istim svecima, a osobito onu prastaru kapelu sv. Petra, skoro jednake veličine i posve jednakog građevinskog stila, kakovim je sagrađena kapela sv. Nikole na Koločepu i

[1] Diversa Cancellariae svez. 1., str. 115 v, 146.

one četiri prastare kapele na Lopudu. Konačno moram da istaknem, da su skoro sve ove spomenute kapele bile građene na ovim otocima ne samo u istom vijeku, već i godini, pak cijenim, da neću pretjerati, ako naglasim kao vrlo vjerojatno, da, kako su kapele sv. Petra na Lopudu i Šipanu bile sagrađene u posebnom našem hrvatskom nacijonalnom stilu, tako je u istom vijeku bila sagrađena i kapela sv. Petra na Koločepu priprostom zidarskom tehnikom, primitivnom konstrukcijom svodovnih oblika i rustičnom izradbom svih detalja, dakle jednakih karakteristika, kakove su imale i sve one druge. Spomenuta me analogija sasvim pouzdano vodi do takova zaključka. (Na molbu moju zauzeo se je g. Niko Čavka, da traži po starim međama i gomilama ostatke ove kapele. Tijekom štampavanja ovog djela izvješćen sam, da je spomenuti naišao na ruševine neke prastare zgrade. Pošto je to zastrto zemljom i kamenjem, to se mora pomnjivo iskopati, da vidimo, da li pripada ostacima nekadašnje kapele).

Kako sam već spomenuo, upravitelj je kapele sv. Petra imao naslov opata (abbas), a upravljao je njezinim nekretninama, koje je unajmljivao pojedinim Koločepljanima za određeno vrijeme i uz godišnju platu u novcima i u naravi. Tako je g. 1326. na 10. Oktobra neki svećenik Nikola de Valcasuca, opat crkve sv. Petra na Koločepu („abbas ecclesie sancti Petri de Calamoda“) unajmio vinograde i zemlje rečene crkve nekomu Koločepljaninu.[1] Zatim Don Marin de Maxi, opat i upravitelj iste crkve, („Abbas et rector ecclesie sancti Petri de Calamota“) unajmljuje na 17. Februara 1420. neke vinograde vlasnosti ove crkve nekomu Petru Oserkoviću.[2] Isti Don Marin kao njezin opat i upravitelj unajmljuje g. 1435. Iliji Povrskoviću jedan vinograd.[3] Zatim Don Mato pl. Đorđić, dubrov. kanonik, i don Nikola Zine, obojica upravitelji crkve sv. Petra na Koločepu, unajmljuju g. 1436. Tomku Cvijetkoviću zemlju u Sijekanju.[4] Ta dva ista upravitelja unajmljuju Alegretu Stojsaliću jednu zemlju vlasnosti crkve, kojom upravljaju. (Nos d. Matheus de Georgio Canonicus Ecclesiae cathedralis ragusinus, ac tamquam Abbas et Rector Ecclesie sancti Petri de Calamota. Et dom

---

[1] Diversa Not. sv. 5., god. 1324-1329.
[2] D. N. sv. 13., str. 47 v.
[3] D. N. sv. 20., str. 107 v.
[4] D. N. sv. 20., str. 262 v.

Nicola Zive de Nicola socius et collega eiusdem d. Mathei in dicta Abbatia et Rectoria Ecclesie predicte sancti Petri per nos et successores nostros in dicta Abbatia et Rectoria per meliori utilitate et augmento eiusdem Abbatie seu ecclesie damus et locamus et affictamus Allegreto Stoysalić de Calamota soldum unum terrarum dicte ecclesie in insula praedicta calamote in loco vocato Sechagn).[1]

Osim mnogobrojnih čestih darova i doprinosa u raznim skupocijenim predmetima, kao i u velikom posjedu vrtova i vinograda, kapeli je pripadalo osam kuća.[2]

Na početku XVI. vijeka bio je klerik Andrija Nikole pl. Držić upraviteljem i opatom kapele sv. Petra. (D. Andreas Nicolai de Dersa clericus Ragusinus tamquam Rector et Abbas ecclesiae sancti Petri de Calamota,[3] pak zatim u istom svojstvu Don Marin pl. Držić (rector et abbas ecclesie sancti Petri de Calamota) glasoviti dubrovački pjesnik, koji je skoro sav svoj obilni književni rad posvetio dramskoj književnosti,[4] a živio, je kako je poznato,od 1508. do 1567. i umro u Veneciji.

Nijesam našao nikojih podataka za ovu kapelu iz XVII. vijeka, pak tako više ne znam ništa da o njoj kažem. Nastavljam dakle s prikazom onoga, što sam još vidio u pratnji svojega ljubeznoga i uslužnoga vodiča. Nakon četvrt sata hoda prama jugo-zapadnoj strani „Brda“ prispjesmo do ruševina male kapele sv. Srđa, koja se nalazi između „Brda“ i Spasova brda u mjestu zvanom Bige. Netom sam ugledao ovu kapelu, bio sam na čistu, da se nalazim pred građevinom starohrvatskog stila. Proteže se istočno-zapadnim smjerom, te su joj pročelje i ulaz bili na zapadnoj strani. Malena je to jednobrodna kapela, ali još dobro sačuvana. Apsida joj je netaknuta, izvana četverouglasta, a iznutra valjkasta oblika s unutrašnjom svojom širinom od 130 cm i izdubinom od jednog metra. Paralelne strane crkve također prkose zubu vremena, pa je južni zid skoro netaknut, samo na zapadnom kraju nešto malo porušen, dok joj je sjeverna

---

[1] D. N. svez. 23., str. 9 v.
[2] D. N. svez. 25., str. 152.
[3] D. N. svez. 88., str. 163 v.
[4] Div. Cancellariae sv. 38., str. 213; svez. 37., str. 163.; sv. 65., str. 64 v; Knjiga: Stari pisci hrvatski. VII. — Djela Marina Držića. Drugo izdanje. Priredio Milan Rešetar. Na svijet izdala Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1930. Str. XLVIII. Uvoda.

zidna strana u svojoj visini na pola porušena. Ne uračunavajuć dimensije spomenute apside, kapela je bila duga 4 m, široka 250 cm iznutra, a visoka 350 cm, skoro jednako velika kao ona već spomenuta sv. Antuna Padovanskoga. Gore na kraju zida južne paralelne strane vide se ostaci podnožja bačvastog svoda, kojim je crkvica bila presvođena; a pošto se unutra još nalaze na svakoj zidnoj strani po dva polupila, što se dižu u vis, bez sumnje su oni obavijali svod kapele baš u sredini zgrade, po čemu se dade sa stalnošću zaključiti, da je i ova kapela imala svoju malu četverouglastu kupolicu, koja je ležala na onim polupilovima, jednako kao u kapeli sv. Antuna, i kako se i danas može opaziti na kapeli sv. Ivana i na onoj sv. Nikole na Lopudu. Na jednoj i drugoj strani unutrašnjih zidova protežu se po tri izdubine (niše) 110 cm široke. U apsidi su tragovi izdubine, gdje su bile uzidane dvije velike zemljaste položene žare, što su zijevale prama nutrini crkve, kao one dvije u kapeli sv. Nikole i one manje u crkvi sv. Ivana na Lopudu, možda radi akustike, da se glas pjevača jače razliježe, te budu jasnije riječi pjesme skupljenom narodu pred kapelom. Ova kapela nije imala nijedan prozor, već se samo vidi u apsidi jednak otvor, kako što je na kapelama sv. Ivana i sv. Ilije na Lopudu. S vanjske su strane zidovi posve jednostavni, bez ikakovih obilježja. Pred kapelom po svoj prilici nije bilo trijema, jer mu nema nikakva traga.

Ruševine su ove kapele skoro sakrivene od gustog visokog grmlja, drače i stabala, te je ulaz skoro nepristupačan. Vidi se ipak na zemlji razvaljeno kamenje od srušenog svoda, te sam više nego stalan, da bi se i u ovoj gomili kamenja moglo naći uklesanih dekoracija i trotračne pleterne ornamentike, kaošto je Don Vice Medini bio svojedobno našao u kapeli sv. Nikole na ovomu otoku (odnosne sam snimke već iznio u ovoj knjizi) i kaošto sam ja našao u kapelama sv. Ilije, sv. Ivana i sv. Nikole na Lopudu. Da me ne biju financijske neprilike, ne bih bio žalio, da na svoj trošak iskopam gomile kamenja u ovoj kapeli, te da kamen po kamen potanko pregledam. Nu to se ipak ne smije ponipošto tako ostaviti, da nemarno leži u zaboravi i da propada, jer se bez sumnje i tu nalaze fragmenti trotračnog pletenca sa rakovicama, zabatima, zavijačama i ukutnicama, dakle spomenici starohrvatske arhitekture i umjetnosti, što je veliko narodno blago, koje vrijedi ne manje nego narodne pjesme i koje nam je najbolje jamstvo, da je tu već u davno doba postojala izgrađena hrvatska narodna kultura, te potom, da je živio hrvatski narod.

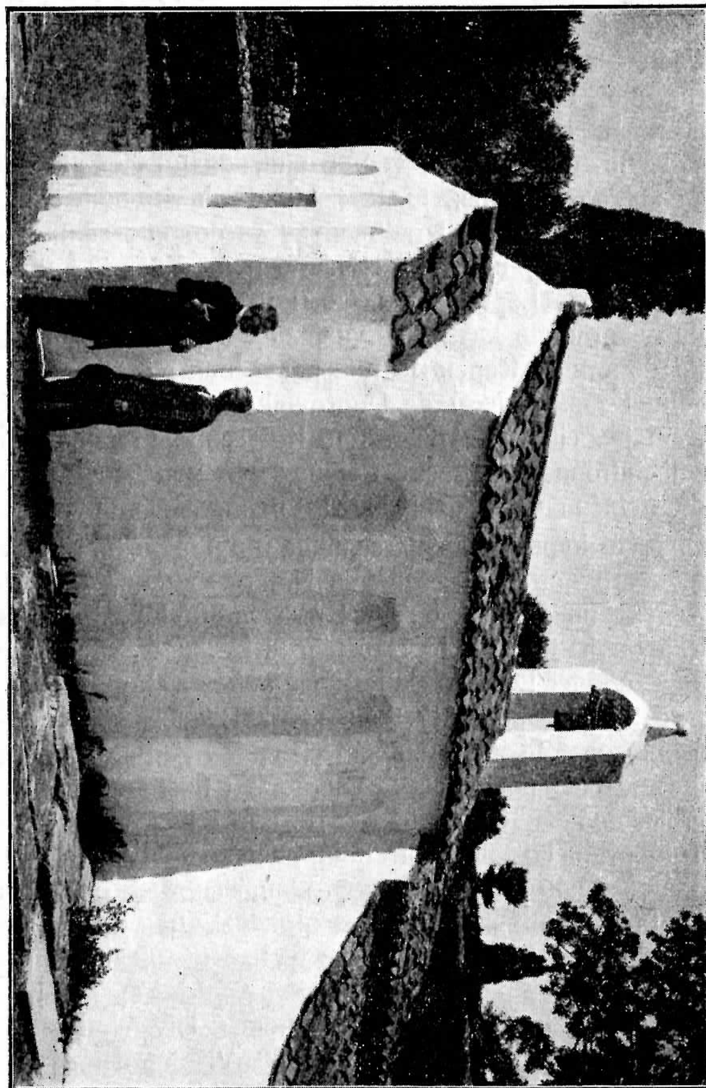
Moram opaziti, da ova kapela nije sagrađena poput onih na Lopudu i one sv. Petra na Šipanu priprostom, primitivnom i rustičnom izradbom, jer iako se tu ne vidi isklesanih zidnih kamena, ipak strane nijesu sazidane kao od kakove nabačene smjese vapna i kojegmudrago kamenja, kako su uzidane one druge spomenute kapele, već se vidi, da je vještiji zidar to gradio, ulagao neku pažnju, te nastojao, da što bolje i solidnije izvrši radnju. I po ovoj izradbi može se donekle zaključiti, da ovo zidarsko djelo nije bilo izvršeno u isto doba, kad i one četiri crkvice na Lopudu i ona sv. Petra na Šipanu, već da je ovo bilo sagrađeno kasnije, kad je naše zidarstvo bilo profinjeno i dotjerano. Kapela je bila posvećena sv. Srđu, prvomu branitelju i zaštitniku grada Dubrovnika i patronu cijele Republike, što je očit dokaz, da su stari Koločepljani ovom gradnjom počastili patrona dubrovačke Republike nakon što su potpali pod dubrovačku vlast, dakle u XI. vijeku.

Ob ovoj kapeli nalazim spomena u dubrovačkom državnom Arhivu u drugom svesku Diversa Notariae od g. 1313-1318., gdje se čita na strani 3., da svećenik Ivan de Laxa, opat kapele sv. Srđa unajmljuje na 13. Dećembra 1313. jedan vinograd vlasnosti ove crkvice; zatim dalje u istom svesku na strani 123., da je na 20. Oktobra 1317. neki klerik Edecije, sin Valerija de Nenki, bio opatom i baštinikom crkve sv. Srđa u Koločepu, koja je već tada posjedovala vinograda i toliko zemalja u predjelu Pilačama na Koločepu. Ako je ova crkva sv. Srđa imala svojih vinograda i ostalih nekretnina početkom XIV. vijeka (1313) može se po tomu ustvrditi nekom stalnošću, da je postojala već u XIII. Iz ovoga spisa također proizlazi, da je ova kapela imala i svoj časni naslov opatije, jer se je njezin upravitelj zvao opatom.

Dalje nalazim spomena ove kapele u Div. Notariae svez. 13. od god. 1419. do 1423., na str. 288. Više ne nalazim nigdje ništa o njoj, te se dade zaključiti, da je bila zapuštena ranije od drugih kapela na Koločepu.

Krenusmo zatim sjevernim pravcem k mjestu zvanom „Dumnino“ na Kamenom brdu, te siđosmo na glavnu cestu gdje je sada novo groblje, usred kojega je starodrevna kapela

sv. Nikole (slika 15). Po mojemu je mnijenju ovo najvjerniji tip starohrvatskih kapela. Posve je jednaka onim prastarim kapelama sv. Ivana, sv. Nikole, sv. Petra i sv. Ilije na Lopudu,



Slika 15. Starohrvatska kapela sv. Nikole.

o kojima sam pisao u svojoj monografiji „Lopud", a i onoj sv. Petra na Šipanu, sv. Mihajla u Stonu, o kojoj je opširnije pisao naš znameniti historičar narodne umjetnosti Dr. Ljubo Karaman. To je jednobrodna malena kapela, čija je osnova

dugoljast pravokutnik, kašto joj je i apsida izvana pravokutna. Na prvi pogled mora svak, pa bio to i lajik u građi, da opazi, da je ova crkvica nešto osobita, jer se odveć odvaja od običnih kapela romanskog stila. A i stanovnici na Koločepu nazivlju je *grčkom*. Na svakoj vanjskoj zidnoj plohi crkvice rese, svud uokolo, uzane i dugačke a plitko naskočene uresne lezene, koje se ispod strehe spajaju u lukove. Tih dekorativnih arkadica je po četiri na južnom i sjevernom uzdužnom zidu, a tri na istočnom, začeljnom zidu — svega dakle uokolo jedanaest.

Kako nema kupolice, pade mi na pamet, da se je tijekom stoljeća možda i srušila, a da drugu nijesu sagradili na obnovljenom krovu. Zapitah zato svoga vodiča, da li se on spominje ili je barem od koga čuo, da je ova kapela imala kupolu. „Niti se sjećam, niti sam od koga čuo, da je imala kupolu", slijedio je niječni odgovor. „Ali je ona morala da ima svoju kupolu, jer sve kapele ovakovog našeg narodnog stila imale su kupolu, kako je na primjer još do danas imaju kapele sv. Ivana i ona sv. Nikole na Lopudu, a obe su posve jednake svojom veličinom, svojim zidnim udubinama (nišama), svojim arkadicama, svojim građevnim stilom i svim ostalim karakteristikama ovoj kapeli", primjetih. „To moramo bolje da pregledamo iznutra", zaključih.

Uljegosmo u kapelu, koja je iznutra duga 4 m, a široka 230 cm, dočim joj je valjkasta zaokružena apsida široka 150 cm, a duboka 1 m, dakle je skoro jednake veličine kao ona već spomenuta sv. Srđa i ona sv. Antuna Padovanskoga (recte sv. Đurđa). Jednobrodna je bačvastim svodom presvođena kapela. U nutarnje zidove pak duboko zadiru dugačke polukružne izdubine ili niše, po tri na svakoj strani crkvice i po dva polupila, koji se produžuju u svođene pasove, koji dijele svođeni krov crkvice u tri polja, ali svako polje presvođeno je bačvastim svodom. „Eto gledajte, dòn Vicko, da se ne pozna niti iznutra nigdje na svodu, da je bio otvor kupole", opazi moj poštovani vodič. „Kupola se je ipak morala dizati nad sredinom svoda, odnosno krova", zaintačih ja, „pak je zato morao otvor da bude ovdje gore između ova dva središnja polupila, gdje se obavijaju lukom po svodu". I razgledali smo obojica gore po svodu, osobito na označenom mjestu, ali ne mogosmo ništa da opazimo. „Izvolite mi dati onaj štap od križa", zamolih uslužnog gospara Alfreda, te stadoh s njim da kucam po svodu kapele. I gle,

baš u sredini svoda, na označenom mjestu, zatutnji drvo, što je bilo pokrečeno, da se svojim oblikom i bojom nije razlikovalo od drugih dijelova kamenitog svoda. „Bogme ste našli", vas začuđen usklikne vodič. „Heureka", uskliknuh od veselja i zadovoljstva. „Eto vidite", dragi gosparu Alfredo, „kako se je, porušivši ovu kupolu, dosta oduzelo od stila i karaktera ovog našeg narodnog spomenika, koji sa drugim spomenicima govori jasnije od svih pisanih dokumenata, da je i ovdje, na ovomu otoku, već davno postojala izgrađena hrvatska narodna kultura. Kapela ovakovih dimenzija i ovakovog izvanrednog osobitog stila morala je da ima i četverouglastu kupolu, koju, ako nažalost nijesmo sretni da više vidimo, ostao je ipak na svodu njezin otvor, najbolji dokaz i svjedočanstvo tog toli važnog obilježja onih kapela, koje su se gradile u vrijeme vladanja naših narodnih kraljeva. Ovaj sveti amanet morate vi, Koločepljani, da čuvate kao najdragocijeniji spomenik prošlosti ovog vašeg čarobnog i toli slavnog otoka. Zato je moj prijateljski savjet, da vi, Koločepljani, svijesni svoje prošlosti, uznastojite što prije dignuti ovu masku sa svoda, što pokriva prijašnji otvor stare nekadašnje kupole, te neka bar iznutra bude ovo obilježje, da posjetioc ovog otoka vidi barem iz unutrašnjosti trag prijašnje kupole. I ovu grdesiju od trijema, kao i onu mrtvačnicu uz nju, što se je nedavno sagradilo uz ovaj drevni spomenik, razvalite, da tako ovaj rijetki tip starohrvatskog graditeljstva otskoči u čitavoj svojoj punoći arhitektonskog stila i ljepote".

Prostim okom raspoznaje se, da je trijem otrag ne vele godina sagrađen, a o tom me je već bio izvijestio gospar Svilokos, kad mi je govorio o kapeli sv. Mihajla. Istu mi je stvar kasnije potvrdila čestita starica Šoletić, koja je neovisno od mojega vodiča naglasila, da je onaj potrijem nazad 63 godina sagrađen kamenjem, što su ga dizali sa trošne crkve sv. Mihajla, to za župnikovanja Don Ivana Svilokosa. Istodobno se je sagradila tik kapele i mrtvačnica.

U ovoj kapeli kao i okolo nje bio je našao sada blagopokojni Don Vice Medini četiri komada plohorezbe sa trotračnom pletenicom i ornamentikom, kako smo već vidjeli na slikama broj 8. i 10.

Sudeći po građevinskoj konstrukciji i stilu ove prastare kapele, kao i po činjenici, da nema spomena o kakvoj crkvi ili kapeli sv. Nikole na Koločepu niti u knjigama dubrovačkog

državnog Arhiva niti u onim starijim župskog ureda Koločepa, mogao bi kogod posumnjati, da je ova kapela bila zapuštena prije nego je vlada dubrovačke Republike počela pisati knjige, što se sada nalaze u Arhivu, to jest prije konca XIII. v., te da kapela nije bila upotrebljavana za bogoslužje kroz sve to vrijeme, dok nijesu Koločepljani ogradili oko nje prostor za svoje novo grobište god. 1808., i tom prigodom popravili kapelu uslijed čega se stoprv tada počinje spominjati u knjigama župskog Arhiva. Ali je isključeno, da bi stari Koločepljani bili od davnina zapustili ovu kapelu, kada okolo nje nalazimo osim novog grobišta jedno drugo prastaro sa jednostavnim grobovima, možda iz ranijeg srednjeg doba, od kojih je pet grobova još do danas sačuvano duž kapele sa sjeverne strane. Isključeno je, da bi oni stari Koločepljani, koji su bili tako zadojeni vjerskim čustvima, te gradili toliko kapela, bili napustili baš ovu, koja se je nalazila u jednom groblju. A još manje mi je vjerojatno, kad znamo za starinski običaj, da su mrtvaca prije ukopa — kako što se čini do danas polag obrednika — nosili u kapelu groblja i tu se molile zadnje molitve za pokojnika, te kad znamo, da je od apoštolskih vremena kršćanski običaj hoditi na Mrtvi (Dušni) dan na groblje, gdje se čita sv. Misa za mir i pokoj dušama mrtvih. Po svemu ovomu više sam dakle nego stalan, da kapela nije bila zapuštena. Uzrok pak, što ova kapela sv. Nikole nije spomenuta u nikakvim knjigama već stoprv početkom XIX. stoljeća, isti je, koji vrijedi i za kapelu sv. Antuna Padovanskoga, da naime nije u početku bila posvećena sv. Nikoli, već drugomu jednomu svecu. Kojemu pak svecu? A priori odgovaram, da je bila posvećena sv. Vidu, a to iz slijedećih razloga:

1. Kapelu sv. Vida na Koločepu spominju najstarije knjige dubrovačkog državnog Arhiva, i to od XIII. vijeka, a o njoj se ne nalaze nikakvi arhitektonski ostaci na čitavom otoku, pa niti predaja što zna o njoj da kaže. I uistinu, poslije statuta, u najstarijoj knjizi dubr. držav. Arhiva, naime u prvom svesku „Diversa Cancellariae" od g. 1282.-1284., na strani 123. čita se, kako je neki subdjakon Matej de Roncino bio god. 1283. baštinikom kapele sv. Vida i njezinih nepokretnina na Koločepu. — Dalje kapituo kanonika dubrovačke stolne crkve odluči u svojoj sjednici od 22. Juna 1414., da unajmi nekoju česticu zemlje crkve sv. Vida u Koločepu nekomu Stojkoviću;[1] a don Mato

[1] Div. Not. svez. 12., str. 91 v.

pl. Ranjina, dubrovački kanonik, sa pristajanjem drugih kanonika dubrovačke stolne crkve sv. Marije, unajmljuje g. 1438. vinograde i zemlje crkve sv. Vida na Koločepu Matku Antuna Barčića.[1] Mnogi su dobročinitelji ostavljali darova u novcima i u drugim predmetima, kao i vinograda i sijanica ovoj kapeli.[2]

2. Kapela je sv. Vida postojala i u XVI. vijeku, te je imala dumanjski samostan, o čemu ću govoriti na drugom mjestu pod naslovom „Dumne na Koločepu" ; a sada hoću samo da ustvrdim, da usprkos tomu, što su na Koločepu bile dumne sv. Vida u XV. i XVI. vijeku, a sa samostanom naravno i kapela istoga sveca, tradicija o tom ništa ne zna, niti se nalazi na cijelom otoku kakvog arhitektonskog traga ove kapele. A ipak za jednu drugu iščezlu kapelu, to jest za onu sv. Petra na Koločepu, od koje se bar dosada nije našao niti jedan građevni kamen, znade predaja kazati čak i mjesto, gdje je ona bila, tako da se do danas nazivlje taj predio „Pod sv. Petrom". Stalno je, da dumana sv. Vida na Koločepu nije bilo u XVII. vijeku, jer od godine 1532. nijesu više spomenute u nikakovim knjigama župnog Arhiva na Koločepu, pa niti u onim državnog Arhiva, a svakako je isključeno, da su živjele u XVIII. vijeku, jer bi bio barem historijograf O. S. Cerva jamačno spomenuo, kako uistinu spominje u svom djelu god. 1744. one na Šipanu i Lopudu.[3] Sve kad bi se prepostavilo, da je kapela sv. Vida bila posve srušena kao ona sv. Petra, isključena je mogućnost, da o prvoj od njih ne bi predaja ništa znala, dok je spomen na drugu ovjekovječila nazivom mjesta „Pod sv. Petrom" ;

3. Kapela se sv. Nikole nikad i nigdje ne spominje prije XIX. vijeka, premda je to prastara zgrada sa stilom, kakvim su gradili samo od IX. do XI. vijeka ;

4. Stil i građa kapele (sv. Nikole) po prilici su jednako stari, kako bi mogli da budu oni sv. Vida ;

5. Od kakve druge kapele sv. Vida nema ostataka nigdje na cijelom otoku ;

6. U ovoj je kapeli sv. Nikole bila do nedavna slika sv. Vida, prije nego su je zamijenili s ovom novom, a ovu staru

---

[1] Div. Not. svez. 22., str. 24.

[2] Diversa Cancellariae svez. 1., str. 123. ; Tomus IV. Zagrabiae 1896., str. 55 ; T. N. svez. 19., str. 95. ; svez. 20., str. 44 v ; D. N. svez. 52., str. 99. ; svez. 82., str. 21 v.

[3] Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam. Ragusii 1744., str. 231.

prinijeli u kapelu sv. Antuna Opata, gdje se i sada nalazi. Na ovoj otstranjenoj oltarnoj pali naslikana je uz sliku sv. Nikole ona sv. Vida. (Ovu sam sliku već opisao na str. 87. ove knjige). Što je u ovoj kapeli bila uz sliku sv. Nikole i ona sv. Vida, tumačim ovako : Kapela je prije ove slike imala samo oltarnu sliku sv. Vida, kojemu je ona bila i posvećena. Pošto se je prohtjelo Koločepljanima, da ovu kapelu posvete sv. Nikoli, a bilo je još bogoljubnosti u narodu prama sv. Vidu, naručili su oltarnu palu sa slikom sv. Nikole u sredini a sv. Vida postrance, dok napokon ova oltarna slika nije bila nazad malo godina zamijenjena sa samom slikom sv. Nikole ;

7. Ruševine se dumanjskog samostana sv. Vida nalaze u blizini kapele sada posvećene sv. Nikoli. Predaja pokazuje ruševine jedne velike zgrade malo podalje od ove kapele u južnom pravcu. Pred kućom je bilo veliko dvorište, a iza kuće velik vrt, što je sve to još opkoljeno visokim zidom. U kući su bila dva duboka bunara, koja još sadrže vodu. Tradicija zove ovu ruševinu : „Dumnino". U ovoj su dakle kući stanovale dumne sv. Vida, te jedine dumne, što ih je Koločep ikad imao ; i napokon

8. crkva se sv. Vida više nikada ne spominje od kada se je počela spominjati crkva sv. Nikole.

Prije nego se odalečimo od ove kapele, nekadašnje sv. Vida, a sada posvećene sv. Nikoli, izrazit ću svoje duboko žaljenje, što je Uprava Crkovinarstva ovu prastaru crkvu — neprocijenjivo arheološko blago — povjerila nevještu majstoru, da je popravi. On ju je uistinu iznakazio, a debelom je naslagom vapna pokrio njezinu priprostu i primitivnu konstrukciju, što je jedna od glavnijih karakteristika naših domaćih kapelica IX. vijeka.

„Još nam preostaje jedna jedina kapela na brdu Spasovu, koja nosi njezino ime. Sagrađena je na čast sv. Spasu, ali narod uopće ne zna, da se je u njoj ikada čitala sv. Misa", zaključi moj vodič. I malo po malo stadosmo se penjati na ovaj brežuljak visok 97 m ; a pošto smo već bili nekoliko metara nad morskom površinom, nijesmo trebali više od deset časaka da prevalimo jednu vijugavicu, koja nas je bez napora dovela do vrha, gdje je dotična kapela. Ne mogu da odolim svojemu čuvstvu, a da mimogred ne istaknem, da nam puče s vrhunca divan pogled na cijelu velebnu okolinu, počam od Cavtata na istoku do Stonskog zaljeva na zapadu.

Građa kapele sv. Spasa djelo je po svoj prilici XVIII. stoljeća. Zidovi nas uvjeravaju, da nije ranije sagrađena. To su samo tri zida — dva pokrajna: istočni i zapadni, i treći sjeverni, dok četvrti južni, na kojemu su valjda imala da budu vrata, nije bio započet ni u temelju. A raspoznaje se jasno, da ni ova tri zida nijesu bila dovršena gradnjom, te potom nema ni izgleda, da je ova građa mogla da bude ikada pod krovom. Ja bih ustvrdio, da se odmah u početku gradnje nije ni mislilo, da se sagradi kakva zgrada odnosno kapela, jer po građevinskoj tehnici morali su se postepeno graditi, počimljujuć s ugaonima kamenima, zajedno sva četiri zida radi međusobnog veza svih zidova. Možda se je bilo odlučilo sagraditi jednu trozidnu ogradu, što se je uistinu i obavilo, da svećenik pri molitvi i blagoslovu polja s toga vrha bude zaštićen od vjetra. A ta, nazovimo je, kapela i s njom čitav brežuljak nosi ime „sv. Spas“, jer se je običavalo u staro doba vršiti ophod do vrhunca te uzvisine taman na blagdan sv. Spasa ili, po narodnu rečeno, na Spasovdan. A ovaj je blagdan četvrti dan triju prosnih dana, kroz koje se dane svake godine obavljaju procesije sa blagoslovom polja, stabala i mora na raznim mjestima otoka. — Na zidu sa sjeverne strane postavljen je otrag malo godina kamenit križ, koji se i s mora jasno razabire.

I tako smo dovršili pohađanje vrlo znamenitih kapela staroga Koločepa, koje kako smo vidjeli, u velike zasijecaju u historiju ovoga otoka.

* * *

Već prije spomenuta starica Kavaleto ponudi mi se sama, da će me odvesti u malu luku Ploče, sa sjeverne strane otoka prama Orašcu, gdje se nalaze razvaline još jedne kapele. Kad prispjesmo na dotično mjesto, baš blizu morskih grebena, uslužna mi starica pokaza prstom na jedan položaj vas obrašten visokom crnogoricom i reče: „Tu se kriju zidovi jedne kapele“. Uvukavši se nekako u to gusto grmlje, nađoh doista ostatke jedne malene crkvice. Još su posve dobro sačuvana nad temeljem dva-tri reda kamena od cijele kapele s malom apsidom. Pričinilo mi se je, da su zidni kameni, inače majstorski isklesani, silom izvađeni, dok na zemlju nije nijedan odvaljen. Izgleda, da je građa XVII. ili XVIII. vijeka. Dobra starica sa svojom svježom pameću i dobrim sjećanjem razjasni mi stvar: „Čini mi se, da je to bilo kao lanjske godine, a ipak je prošlo više od 60 godina, kad sam kao siromašna djevojčica radila na nadnicu i tu dolje do mora, gdje je bila gajeta, nosila kamene, što su skidali sa zidova ove kapele i jedne velike zgrade, čiji se temelji kriju pod gustim grmljem ovamo put zapadne strane kapele. Kuća i kapela bile su sagrađene lijepim isklesanim kamenima, pak su neki rušili zidove, da taj materijal upotrebe za gradnju nove kuće“. Ovo mi pričanje nije bilo nimalo začudno, jer su sa kamenima mnogih zapuštenih kuća i crkava staroga Lopuda i Koločepa bile sagrađene u novije doba sadašnje kuće i to ne samo na ovim otocima, nego i u bližnjim suprotnim mjestima Trstenomu, Orašcu, pa čak i u Gružu i Dubrovniku. A da i ne spominjem, da su skoro sve porušene kuće u gradu Dubrovniku poslije one po nj katastrofalne trešnje bile ponovno sagrađene kamenima zapuštenih kuća Lopuda i Koločepa. „Ova je kapela“, nastavi dobra starica „i do nje velika kuća bila svojina jednog dubrovačkog plemića, koji je — kako i sami vidite — imao ne samo svoju palaču i kapelicu, već i nuzgredne kućice za svoju služinčad“. I doista, tu je nedaleko jedna manja kućica, koja je bila do nazad kakovih četrdeset godina još pod krovom i osim toga vide se ruševine jedne manje, u kojoj je bila i krušna peć. Vas ovaj kompleks zgrada s velikim, prostranim dvorištem pred glavnom kućom i iza nje bio je opkoljen visokim debelim zidom, a osobito sa sjeverne morske strane. Zid je bio sagrađen na morskim grebenima. Još je na ovom dijelu zida nekoliko otvora poput balkona, odakle su ukućani uživali pogled na more. Ovi su se balkoni zatvarali drvenom ogradom, a da to bude čvršće, straga se je stavljala debela prijećka, koja je uljezala u udubine sredine paralelnih okomitih strana balkona. Sve se to sada posve dobro razabire. Pošto je ova kapela bila obiteljska bogomolja, kakovih se vidi još i danas po cijeloj okolici dubrovačkoj, gdjegod su bili vlasteoski dvori, suvišno je isticati, da ona ne zasijeca u historiju Koločepa i da o njoj nijesam ništa našao zabilježeno.

VI.

DUMNE NA KOLOČEPU.

Kao što je bilo trećoretkinja po drugim mjestima dubrovačke Republike, tako ih nalazim i na našemu Koločepu. Dubrovački historičar dominikanac O. Cerva spominje dumne na Lopudu kao trećoretkinje sv. Franje, pak nije isključeno, da su bile i one na Koločepu tog istog reda. On u svojemu djelu ne spominje ove s Koločepa, pak se dade zaključiti, da ih tada (u XVIII. v.) na otoku više nije bilo.[1] To su bile djevojke ili udovice, koje su držale za svoju svrhu, da povučene od svijeta vrše savjesno onu kršćansku lozinku „moli i radi“ — „ora et labora“. Imale su za stanovanje jednostavnu običnu kuću, u kojoj su živjele po tri ili više njih zajedno. Uz svoju kuću, koju ću nazvati samostanom, imale su vlastitu crkvicu, te su se zvale po onomu svecu, kojemu je ta crkvica bila posvećena.

Ako su ove pobožne žene bile siromašne, te ne imale pri osnivanju svoga samostana dovoljno sretstava da sagrade uz svoj stan i kapelu, tada su po mogućnosti gradile kuću pokraj koje kapele ili barem u njezinoj blizini. Bi li dotična kapela posjedovala zemalja — polja i vinograda, njezin je upravitelj unajmljivao odnosne posjede radije ovim dumnama nego li drugomu, tako da su imale dobiti osim od zarade svojim rukama, — buduć tkale sukno i obavljale druge ženske radnje, — također od prihoda unajmljenih vrtala, sijanica i vinograda. Nema sumnje, da je upravitelj odnosne kapele i njezinih dobara još k tomu nagrađivao te dumne bilo uživanjem kakvog posjeda, bilo inače u predmetima ili novcu zato, što bi redile i uzdržavale kapelu. Nazivale su se raznim imenima, kao „Pizzoca, pizocara, monaca, soror i reclusa“.

Na Koločepu je bio samo jedan samostan ovakovih dumana, i to sv. Vida. Kapela sv. Vida postojala je već godine 1283.,

[1] O. S. Cerva: Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam. Ragusii 1744., str. 231.

kako smo to već vidjeli u prošlom poglavlju, i, pošto je posjedovala nekretnina, pripadala je po zakonu Republike kaptolu dubrovačke stolne crkve. Tada nije bilo koludričkog samostana, nego stoprv u XV. vijeku, kad se nalazi podataka o njima kao što u dubrovačkom tako i u župskom Arhivu Koločepa. Koludrica Vuhna ili Vohna sastavlja oporuku na 7. Augusta god. 1467., u kojoj ostavlja nešto robe kapeli, odnosno samostanu sv. Vida na Koločepu. Kancelarija Notarije u Dubrovniku nazivlje ovu dumnu Vohnu oznakom „reclusa“, a ona se označuje u svojoj oporuci „slugom sv. Vida na Koločepu“ (Serva de Santo Vido di Calamota.[1] Te iste godine ostavlja neka Ruža Živka Petraro u svojoj oporuci jedan iperper crkvi ili samostanu sv. Vida,[2] dok Simko Jakobović iz Koločepa određuje god. 1487. u svojoj oporuci, da se dadu dva dukata *dumnama* sv. Vida na Koločepu (alle *monage* de san Vido in Calamota),[3] po čemu se može ustvrditi, da nije spomenuta Vohna bila jedina dumna, nego da je već tada postojao koludrički samostan sa više dumana. Zatim se čita u knjizi računa bratovštine sv. Antuna opata od g. 1499.-1522., kako je na 17. Januara 1514. neka Ane ili Anukla, dumna sv. Vida na Koločepu, platila sedam grošeta kao upisninu u bratovštinu sv. Antuna.

Koludrički samostan sv. Vida postojao je i u XVI. vijeku, jer uprava crkve matice sv. Marije na Koločepu dariva dne 29. Marta 1532. dva grošeta dumnama dotičnoga samostana (a le monache de san Vido).[4]

Do koje je godine postojao ovaj dumanjski samostan, to ne znam, jer od g. 1532. više ne nalazim nijednog spomena.

Po već navedenom jasno je, da spomenute dumne nijesu pri osnutku ove svoje zajednice sagradile svoju vlastitu crkvu, već da su uzele za svoju porabu jednu kapelu, koja je već postojala. Nije zato nimalo čudno, što se ne nalazi ovaj samostan pokraj kapele ili obratno kapela uz samostan, tim manje, kad znamo, da su bili grobovi oko ove kapele po svoj prilici dosta prije osnutka samostana. Ne imajuć dakle mjesta u

[1] T. N. svez. 20, str. 71.

[2] T. N. svez. 20, str. 44 v.

[3] T. N. svez. 26, str. 27 v.

[4] Vidi u žup. Arhivu Koločepa knjigu računa prihoda i rashoda crkve matice od g. 1516-1541.

neposrednoj blizini kapele, gdje su imale da sagrade svoj samostan, bile su prisiljene, da osnuju svoj stan nekoliko koraka dalje od kapele sv. Vida, na južnoj strani pokraj puta, koji vodi u predijel Bige. A možda je već tu bila očinska kuća jedne od utemeljiteljicâ samostana, pak je ona u svoju kuću primila ostale drugarice, koje su se onda služile najbližom crkvom sv. Vida i po njoj prozvale svoju zajednicu.

Ruševine ovog njihovog samostana još su posve dobro sačuvane. Pred kućom je veliko prostrano dvorište ograđeno visokim, debelim zidom, a kuća je bila priličné veličine na jedan kat sa dvije gustijerne, iz kojih još i danas neki crpaju vodu za polijevanje svoga bližnjega vinograda. Iza kuće bilo je također veliko dvorište sa dva vrtla, a sve opkoljeno visokim zidom. Predaja do danas zove ovu ruševinu kuće: *Dumnino*.

* * *

U knjigama dubr. držav. Arhiva nailazi se na nekretnine: vrtle, sijanice i vinograde, što su koludrički samostani sv. Petra i sv. Šimuna imali na Koločepu. Ti su samostani bili u Dubrovniku, a imali su svoj posjed na Koločepu, dapače jedan od tih samostana imao je — kako hoće predaja — i svoju kuću pokraj puta, koji vodi s Dolnjeg Čela ka grobištu, baš u dijelu puta, što se zove „Ljubanova ulica" i to sa sjeverne strane. Na toj se strani uistinu nalaze još dobro sačuvane ruševine jedne poveće zgrade, gdje su možda dumne ljetovale pri berbi svojih vinograda ili slale svoje slabunjave članice, da se oporave na ovom divnom položaju.

VII.

BRATOVŠTINE STAROGA KOLOČEPA.

Nalazim dvije bratovštine na Koločepu: sv. Mihajla i sv. Antuna Opata.

Pošto one u velike zasijecaju u vjerski i moralni život staroga Koločepa, istaknut ću najvažnije o vjerskim, crkvenim i socijalnim ustanovama.

Najprije ću se općenito pozabaviti sa starinskim crkvenim bratovštinama na teritoriju dubrovačke Republike, kako sam to već pisao u povjesničkoj studiji „Lopud", a zatim posebno s onim na Koločepu.

Bratovštine su bile udruženja prožeta kršćanskim duhom, a odobrena od Crkve i od dubrovačke Republike. One su djelovale po svojim statutima, a imale su svrhu, da odrasle muškarce i ženske sakupljaju, ujedinjuju i organizuju za ćudoredno i vjersko življenje; da im u privatnom i javnom životu jačaju kršćanski moral, a ujedno ih drže daleko od svake moralne zaraze i pokvarenosti. Svrha je dakle bila, da od svojih članova stvara uvjerene kršćane na svim područjima javnoga života, pa da se i pojedinac obnovi i da živi bujnim unutarnjim duhovnim životom. Osim toga, da ih upućuje, da pomažu i moralno i materijalno svakoga člana, brata svoga, koji bi upao u kakovu nevolju i bijedu.

Svaka je bratovština imala svoga duhovnoga vođu tako-zvanog kapelana, koji je obavljao njihova posebna bogoslužja. A da to mogu nesmetano vršiti, bila im je dodijeljena jedna crkva, s kojom su oni također i upravljali. U njoj su se braća duševno krijepila molitvom, slušala zgodne savremene propovijedi, češće pristupala sv. Sakramentima Ispovijedi i Pričesti, slušala sv. Mise za mir i pokoj dušâ svoje pokojne braće, a to sve pod vodstvom svojih starješina. Iz svoje bi se crkve uputila bratovština na određene dane i blagdane u crkvene ophode predvođena svojim crkvenim barjakom i križem, da tako

javno iskazuje i ispovijeda svoju vjeru i očituje privrženost i ljubav prama svomu Bogu.

Svaka je bratovština imala i svoju bratimsku kuću, gdje su se braća sakupljala na sastanke i dogovore, da međusobno izmijene svoje misli, da se posavjetuju sa svojim drugovima za ono, što bi imali, da poduzmu u svomu javnomu i privatnomu životu. Na tim sastancima prisustvovao bi njihov kapelan, koji ne bi nikad propustio prigodu, a da ih duševno ne okrijepi s kakovom poukom, savjetom ili opomenom za kršćanski život; te, ako bi bilo među njima kakovo nesporazumijenje, prepirka ili svađa, posredovao bi i našao načina odstranjenju napetosti, zamijenjujuć mržnju kšćanskom snošljivošću i ljubavlju. Ako to ne bi njemu uspjelo, onda bi sudili suci bratovštine.

U toj bratimskoj kući imali bi bar jedan put na godinu po starokršćanskom običaju agape — zajedničku gozbu. To bi obično bilo na dan njihovog pokrovitelja ili glavnog blagdana njihove kapele, da tako i tom prigodom osjete međusobnu bratsku ljubav i slogu.

Na koncu svake godine imala bi braća svoju glavnu skupštinu, tako zvani kapituo, kad bi starješinstvo podastiralo račune o svome upravljanju kroz prošlu godinu, a nadasve ako bi bratovština ili njihova crkva posjedovala kakovo imanje, bilo kuću ili poljski posjed ili novac uložen na dobit. Tada bi se biralo novo starješinstvo, a za to bi imao svaki brat jednako pravo glasa, i to sve polag statuta. Članovi uprave bratovštine bili su: gestald ili komornik, suci i dekan.

Svaki je brat bio dužan, da plaća određenu godišnju novčanu svotu, koja bi se ulagala u bratimsku blagajnu. Sabranim bi se novcem kupovale potrepštine za uzdržanje crkve, i ako bi koji brat pao u kakovu nevolju i nesreću, bratstvo je bilo dužno, da mu priskoči u pomoć novčanim milodarom. Ako bi umro koji brat, a za sobom ostavio siromašnu porodicu, ne samo što bi bratovština besplatno priredila dostojan pogreb i primila smrtne ostanke u zajednički grob, nego bi i njegovu porodicu potpomogla izdašnom novčanom svotom. Svaka je bratovština imala svoje vlastite grobove.

U kapitulu bi odlučivali većinom glasova, da li će kojega najavljenoga primiti u bratovštinu, pak, ako bi se njegov život ili kojega člana njegove obitelji kosio sa ćudoređem i moralom, ili bi ga privremeno odbili, dok se ne popravi, ili bi mu posvema

uskratili primitak u bratstvo. Ujedno se je pretresalo na glavnoj skupštini i o pojedinim članovima, koje bi starješina po statutu mogao opomenuti, da se okani zla, ili bi ga javno ukorio; a, ako bi bilo što teško, mogao bi tuženi član biti i odstranjen iz bratovštine. Ali se je ovo rijetko događalo, jer se je svak čuvao od te teške kazne, koja bi ga javno žigosala s nevaljanštine, nemorala ili uopće kakove krupnije nepodopštine.

Tako je moralo da bude i sa bratovštinama Koločepa. Ob ovim sam bratovštinama našao prilično gradiva, ponajviše u pojedinim sveskama „Testamenta Notariae" dubrovačkog državnog Arhiva i nekoliko napisanih knjiga u župničkom Arhivu u Koločepu, što ću ovdje iznijeti pred čitatelje. Pozabavimo se najprije s najstarijom bratovštinom sv. Mihajla.

Vrijeme utemeljenja bratovštine sv. Mihajla nije mi poznato, ali je stalno, da je postojala već u XIV. vijeku, jer nalazim, kako je neki Đivko Miković ostavio u svojoj oporuci od 28. Marta 1369. dva perpera, da joj se dadu (volo quod dentur fratilie sancti Michaelis de Chalamota perperi 2.)[1] Njezino se je starješinstvo sastojalo od jednog gestalda i tri suca, koji su se birali svake godine na 29. Septembra, t. j. na blagdan sv. Mihajla.[2] Bila je nazivana: fraternitas, fratilla, fratiglia, confraternità i scola.[3] Imala je svoju vlastitu crkvu posvećenu sv. Mihajlu. Ova je bratovština bila čisto crkvena, a imala je glavnu zadaću, da što svečanije obavlja mrtvačke sprovode i pogrebe svojim članovima i onim njihove porodice.[4] Zato je imala četiri vlastita groba sa zapadne strane svoje crkve sv. Mihajla, što je i danas sačuvano. I u samoj su crkvi bila četiri groba, a na jednoj je od njihovih ploča sačuvan čitljiv natpis, što sam ga pročitao: „S. dela Fratrinita de San Michael di Chalamota" — „Grob bratovštine sv. Mihajla Koločepa". Iz raznih se oporuka saznaje, da su pojedinca prvo ukapali u grob pokraj crkve, a kasnije, nakon stanovita vremena, prenašali su mu smrtne ostanke u jedan od onih grobova, što su se nalazili u dotičnoj crkvi.[5] Baš radi toga prenosa svojih smrtnih ostanaka mnogi su ostavljali u oporuci određenu svotu novaca ili kakav srebrni ili zlatni

---

[1] T. N. svez. 6., str. 41., 70.
[2] Div. Not. svež. 11, str. 132.
[3] T. N. svez. 7, str. 12, 196; svez. 9, str. 56.
[4] T. N. svez. 13, str. 126 v; svez. 27, str. 63; svez. 46, str. 3.
[5] T. N. svez. 19, str. 95, 170; svez. 34, str. 143 v.

predmet, ili kuću, ili zemljište, da se proda, a novac da se na dan prenosa njihovih kostiju porazdijeli siromasima ili njim nahrane siromasi jednim objedom.[1] Osim toga mnogi su se sjećali za pokoj svoje duše, pak su ostavljali novaca za tako zvane Gregorijanske Mise, da se otčitaju za njihovu dušu i onu njihovih mrtvih; opredijeljivali su zadužbinu za sv. Mise na godišnjicu smrti, pak je za izvršivanje svega ovoga bilo nužno, da imadu svoga kapelana;[2] spomenut ću pak u poglavlju pod naslovom: „Dušobrižnici Koločepa", da je bratovština uistinu imala svoga vlastitoga kapelana.

Ova je bratovština imala prihoda ne samo od godišnje članarine svojih članova ili bratima, već je također dobivala izdašne pomoći od raznih dobročinaca, koji su joj na samrti ostavljali novaca i nekretnina — kuća i zemalja.[3]

U župnom Arhivu Koločepa sačuvane su dvije knjige ove bratovštine. Obe nose naslov: „Confraternitas S. Michaelis Arc." Prva se počinje godinom 1650., a druga 1777. U obim su zabilježena braća i sestre bratovštine sv. Mihajla i njihove godišnje članarine. Zadnja je godina isplaćivanja 1833. Mjesta je bilo dovoljno i za daljnje bilježenje, ali kasnijih godina nema, po čemu bi se moglo zaključiti, da je tada bratovština prestala. Na svršetku se prve knjige od g. 1650. čita interesantna bilješka, koja glasi u prijevodu: „Ovi, koji su zapisani u ovoj i drugoj knjizi plaćaju na dan Sveca (t. j. sv. Mihajla — 29. Septembra) dva karantana. Ako bi koji zanemario platiti dužnu svotu kroz tri godine, smatrat će se kao da je prestao biti članom. Umre li jedan od upisanih mora se dati otčitati jedna sv. Misa za pokoj njegovoj duši; ako bi pak koji od ovih umro izvan mjesta (otoka), imaju se upaliti debele voštanice tijekom Mise za njegovu dušu". Iz ove bilješke jasno proizlazi, koja je bila obveza braće prama bratovštini, kao i dužnost ove prama svojim članovima.

Važne su ove knjige i zbog toga, što po njima znamo približno trajanje ove bratovštine, to jest, kako gore naznačih, do god. 1833. A ovo se podudara i sa trajanjem kapele sv. Mihajla, koju je bratovština upotrebljavala za svoje bogoslužje. Trošni krov dotične crkve bio je otkriven, a iz nje slika glavnog

[1] T. N. svez. 18., str. 11 v.; svez. 19., str. 95., 170.; svez. 32., str. 198 v.
[2] T. N. svez. 12., str. 76.; svez. 48., str. 48 v.
[3] T. N. svez. 26., str. 27 v, 124.; svez. 30, str. 76. D. N, svez. 11, str. 132.

oltara skinuta i prenesena u kapelu sv. Antuna Opata, gdje se još danas nalazi već 63 godine. To je bilo za župnikovanja D. Ivana Svilokosa, koji je bio župnikom od g. 1869. do 1873. Toga se otkrivanja crkvice i prijenosa slike sjećaju svi stariji Koločepljani, kako su mi mnogi potvrdili.

Druga je po redu vremena svoga osnutka bratovština sv. Antuna Opata, za koju ima podataka, da je postojala u početku XV. vijeka. U svesku 9. Testamenta Notariae na strani 132. v. neki Pavao Mikojević spominje u svojoj oporuci od 15. Oktobra 1409.: „li frari di Santo Antonio de Callamotta" — „braću sv. Antuna Koločepa". Bratovština se je zvala imenom sv. Antuna, jer je njezina crkva bila posvećena sv. Antunu Opatu.

Ali cijenim, da ova bratovština nije postojala u XIV. vijeku, jer neki Klinče Mihojević s Koločepa ne bi bio naredio u svojoj oporuci od g. 1371., da njegova žena bude ukopana u crkvi sv. Antuna, jer bi bilo dosta za taj ukop, da ona bude članom dotične bratovštine, koju on niti spominje u oporuci. (Test. not. svez. 6., str. 70.)

U župničkom Arhivu Koločepa sačuvana je matrikula (statut) ove bratovštine. Čudno mi je, kako blagop. Kosto Vojnović nije objelodanio dotični statut, dok je one drugih bratovština u dubrovačkoj Republici tiskao u svom djelu: „Bratovštine i obrtne korporacije u Republici dubrovačkoj", koje je godine 1899. izdala „Jugoslavenska Akademija umjetnosti i znanosti" u Zagrebu. Toj manjkavosti nadoknađujem ja iznašajuć tačan prepis matrikule u cijelosti (ne popravljajuć njezine stilističke i gramatičke pogreške), što će čitatelji naći na svršetku ove knjige u poglavlju: „Prilozi".

Ovaj je statut sastavljen stoprv god. 1497., dakle koncem XV. vijeka, punih 100 godina nakon osnutka bratovštine. Iz ovoga statuta jasno proizlazi, da je ona imala svoga gestalda, kojega su braća morala svake godine da izaberu u punom kapitulu, kaka su naime bila sva braća na okupu, i to na 17. Januara — na blagdan sv. Antuna Opata. Istodobno je bratovština birala dva suca i jednog dekana. Statut je naređivao, da svijetiljka (kanđela) gori po danu i po noći u crkvi sv. Antuna i da se pjeva sv. Misa svake sedmice za duše živih i mrtvih, sve dok bude trajala bratovština. Kad bi umro koji brat ili sestra, morala bi ga otpratiti sva braća i sve sestre do groba sa gorućim voštenim svijećama i dijelila bi se milostinja. Bi li

koji brat izostao, te ne prisustvovao sprovodu, morao je kao kaznu da plati bratovštini tri grošeta.

Ako gestald ne bi htio da se primi službe, morao bi za kaznu da plati 5 perpera, a sudac također jednu globu, kao i dekan, i uza sve to morali su ostati u svojoj službi za cijelu godinu.

Ako bi koji brat obolio ili umro izvan otoka u daljini od 100 milja prama istoku ili prama zapadu, te o tom bili obavješteni gestald i braća, gestald je morao da tamo pođe sa svojim časnicima ili je barem morao da pošalje nekoliko braće s naoružanom lađom, da dotičnog bolesnika ili mrtvaca donesu na otok. Ako bi dotični brat bio siromašan, da se ne bi imalo čime da priredi sprovod, tada je bratovština bila dužna da priskoči u pomoć od svoga prihoda i dobara.

U statutu je bila predviđena kazna za onoga brata, koji bi pogrdio svoga gestalda, suca i dekana. Ako pak ne bi koji brat htio poslušati svoga gestalda, morao je kao kaznu da plati bratovštini svaki put dvije librice čistog voska; a, ako bi koji brat pogrdio drugoga brata, bio je dužan da plati također dvije librice čistoga voska.

Ko bi imao da što prigovori statutu, nije smio drugomu da se tuži, već samo gestaldu i sucima bratovštine; a, ako bi se o to ogriješio, morao bi da plati svaki put nekoliko grošeta.

Kao upisnina u bratstvo plaćala se je svota od sedam grošeta, a za ulje kanđele, vosak i Mise, koje će se pjevati svake godine za njegovu dušu i za duše njegovih mrtvih, morao je da plati dva perpera.

Svaki brat ili sestra morao je da prisustvuje, kad bi se dijelila milostinja; ako bi koji izostao, a bio tada na otoku, morao je kao kaznu da plati bratovštini tri grošeta.

Gestald je bio dužan da primi od svakoga brata i sestre za Mise, svijeće i ulje po jedan grošet.

Ova je matrikula bila sastavljena god. 1497., kako se može iako teškom mukom pomoću sitnozora pročitati izblijeđele brojeve na prvoj stranici. Navodi su potvrđeni u jednoj napisanoj knjižici ove bratovštine sv. Antuna, što se nalazi u župnom Arhivu. U toj se knjižici čita imovnik — inventar od 1. Januara 1499., dakle dvije godine iza kako je bio sastavljen statut, gdje se nabraja među ostalim predmetima i stvarima „una matricola“ — „jedna mâtrikula“.

Vrijedno je, da se spomene, da su u istoj knjižici zabilježeni i zapisnici glavnih godišnjih skupština, što su se svake godine držale na dan pokrovitelja bratovštine sv. Antuna Opata. Braća bi se skupila na glas zvona „cum campana sonata“, te kad bi svi bili na okupu („essendo lo capitulo ad plenum), tad bi se birao novi gestald, dva suca i dekan (decano ili advocato), kojima bi se tada predali svi predmeti i stvari crkve, te novci i dugovi, što bi neki članovi bili dužni, budući je bratovština posuđivala novaca potrebnoj braći ili sestrama.

Kako je bilo određeno u spomenutoj matrikuli, tako se čita i u ovoj knjižici, da se je plaćala upisnina u bratovštinu sedam grošeta.

Po već navedenoj matrikuli i bilješkama gorispomenute knjižice proizlazi, da je statut ove bratovštine bio posve sličan, skoro jednak onomu bratovštine sv. Marije od Šunja na Lopudu, koji sam zabilježio u svomu djelu „Lopud“, kao i ostalima u dubrovačkoj Republici od XIII. do konca XVIII. vijeka, o kojima je potanje pisao K. Vojnović u već gorispomenutoj knjizi.

I ova je bratovština imala svoga duhovnoga vođu — svoga kapelana, a to se razabire iz slijedećeg spisa: „Bratovština na Koločepu sijeća dne 12. Septembra g. 1538. dubrovački Senat, kako su njezini pretšasnici bili nametnuli neki namet Koločepljanima, e da time uzdrže *svoga kapelana* i crkvu, što je bezuvjetno potrebito, da se i dalje vrši služba božja. Ali pošto se mnogi stanovnici otoka nećkaju davati dužno, bratovština moli, da bi Senat izvolio potvrditi odnosne odredbe, po kojim će bratovština moći da prisili nemarne članove na vršenje obveza. Zato predlaže, da svaki domaćin stalno mora da plaća svake godine šest, a udovice tri groša. Zatim svaka lađa, koja prevaža čeljad, neka plaća na godinu jedan groš. Svaki pak mornar, koji plovi na velikim brodovima, neka plati za svako putovanje po jedan škud, a onaj mornar, koji krstari na manjim brodovima, neka plati za svako putovanje po 15 parvola (ondašnji sitni novac). Ribari koralja neka budu dužni dati po jednu grančicu (ramo) koralja svaki put kad ribaju, dok svaki težak neka plaća godišnje po jedan groš“. I Senat je preko Maloga Vijeća (Minus Consilium) potvrdio ove odredbe bratovštine. Ovo sam tačno prepisao na talijanskom jeziku iz knjige dubr. drž. Arhiva „Minus Consilium“ od godine 1536.-1540., svezak 38, na strani 176. Iz ovoga se jasno vidi, da je bratovština i prije imala svoga

kapelana, a željela je da ga i dalje ima, pa se je zato poslužila spomenutim sretstvima.

Osim navedene matrikule ili statuta i spomenute knjižice od g. 1499.-1522., što je pripadalo ovoj bratovštini, a u kojoj su uz inventar i zapisnik glavnih skupština zabilježeni i svi prihodi i rashodi odnosne bratovštine kao i godišnje članarine braće i sestara, što su ih plaćali od 1504.-1527., nalazi se u župnom Arhivu još jedna druga, nešto starija knjižica, u kojoj su zabilježene ponajviše godišnje članarine braće i sestara iste bratovštine počam od godine 1493. do 1504. Župni Arhiv još posjeduje druge tri knjige računa odnosne bratovštine. Prva od tih nosi naslov: „Conti di Confraternita s. Antonii Abbatis A. D. 1616.-1770“, dočim ostale dvije imadu naslov jednak: „Liber Confraternitatis S. Antonii Abbatis“; ali jedna datira od 1770-1791, a druga od 1791-1832.

Prama ovim trima knjigama članovi bratovštine sv. Antuna Opata bili su braća i sestre. U njima su zabilježeni svi zapisnici skupština ove bratovštine, koje su se održavale redovito svake godine na 17. Januara, to jest na blagdan sv. Antuna Opata, kad su braća birala svoga starješinu gestalda i ostale članove uprave; a tada su se polagali i računi od prihoda i rashoda, te su se primale najamnine vrtova i vinograda vlasnosti crkve sv. Antuna. Toga se je dana davalo braći i sestrama novaca na vjeresiju ili su se od dužnika naplaćivali dugovi.

U gorenaznačenoj knjizi od god. 1770. zapisao je ondašnji župnik jednu zanimljivu napomenu budućim župnicima, što prevedena u hrvatski jezik znači doslovce: „Bratovština se sv. Antuna Opata sastoji od braće i sestara, a kao upisnina u bratstvo plaća se osam grošeta, dok godišnja članarina za svakog brata iznosi po jedan grošet. Ovo se naplaćiva na blagdan Sveca (t. j. svetoga Antuna Opata na 17. Januara). Kad umre koji brat ili sestra, moraju da ga otprate sva braća i sve sestre do groba sa križem bratovštine i sa dvije debele voštanice. Uostalom je običaj (costume) na blagdan Sveca, što dolazi na 17. mjeseca Januara, da se poravnaju računi sa starim gestaldom („aggiustare i conti col gestaldo vechio“) i da se predadu novomu, koji će biti imenovan i izabran od staroga gestalda, ali će se novci položiti u blagajnu crkve matice, jer su sigurniji u blagajni, nego li u rukama gestalda, kako je prije bio vrlo loš običaj („come per il passato malissimamente si costumava“).

Nakon pregledbe računa i pošto se sve pomnjivo zapiše u knjigu ide se ophodom iz župne crkve u kapelu Sveca, gdje se pjeva Misa na odluku braće; a toga dana župnik prima od gestalda za spomenutu službu 24 grošeta. Suviše, kroz vrijeme dok se služi sv. Misa, dužna je bratovština dati jednu voštenu svijeću od dvije unče svakomu bratu i sestri, da je gori preko Mise, a gestald je dužan da po Misi pokupi ostatke svijeća i da ih položi u jedan sanduk, te ih opet razdijeli na Večernji i preko Mise na Mrtvidan. Ali neka znadu moji nasljednici“, — piše ondašnji župnik u ime napomene budućim župnicima — „da nijesam nikako mogao da se saglasim s uobičajenom uporabom svijeća, o čemu će se i oni sami kasnije uvjeriti; te sam ljubezno i razborito nastojao da braću i sestre odvratim od toga običaja, koji nema nikakve zasluge. Razjasnio im da je trošak za svijeće potpuno izgubljen, bez ikakve koristi za duše, te da bi sasvim dobro uradili, kad umre koji brat ili sestra, da im dadu izreći jednu Misu, što bi bilo vrlo veliko oblakšanje za dotičnu dušu, ako se nalazi u mukama Čistilišta. A taj je moj savjet bio dobrovoljno usvojen, te ja sada ovako vršim tu uredbu u slučaju smrti kojega brata: u prvi blagdan iza njegove smrti, pošto se sav narod sakupi u župnu crkvu, izmoli se krunica pred oltarom bl. Gospe od Rozarija, što se namijeni za dušu preminuloga brata; zatim se otčita sv. Misa s istom namjenom, a nakon sv. Mise priređe se zadušnice. Župnik pak primi od gestalda za svoj trud pri vršenju spomenutih svetih čina 12 grošeta. Ovakav se jednak red drži i kod Bratovštine sv. Mihajla; toplo dakle molim svoje nasljednike, da pripaze, da se ispunja ova lijepa naredba na korist i probitak dušâ pokojnika“.

Prispodobimo li tačke ove napomene iz XVIII. vijeka s odredbama u statutu od XV. vijeka naći ćemo nekoliko preinaka, dok je u glavnom sačuvano isto. Iz ove napomene svakako se razabire, da tada (g. 1770) nije imala bratovština svoga kapelana, već da je župnik vršio duhovnu službu i da je novog gestalda birao stari gestald; ali je po svoj prilici to pogriješeno, jer u istoj knjizi, sedam godina nakon toga, čita se zapisnik glavne skupštine, da su braća izabirala novog gestalda. „Dana 17. Januara 1777. U ime Boga, *pošto su se sakupila sva braća* sv. Antuna Opata otoka Koločepa, *izabraše* novoga gestalda Frana Nikolu Svilokosa“. U istoj su se knjizi vodili računi sve do uključivo god. 1832.; potom dakle može

da se sa stalnošću zaključi, da je i bratovština postojala do te godine.

* * *

Kad je dneva 25. Septembra 1493. grom bio srušio zvonik crkve matice sv. Marije, bilo je njezino crkovinarstvo pozajmilo svotu novaca kod ovih bratovština. Tom je prigodom bratovština sv. Antuna bila dala u zajam dva dukata, a isto tako i druga bratovština sv. Mihajla. (Vidi knjižicu u župnom Arhivu od g. 1493.-1503.).

VIII.

GROBLJA STAROGA KOLOČEPA.

U srednjem vijeku nijesu na Koločepu bila samo dva sela, kako što su danas: Dolnje i Gornje Čelo. U XIV. i XV. stoljeću, kad je bilo naraslo pučanstvo na više od dvije hiljade duša, bio je gotovo cijeli otok napučen. Tu nam činjenicu ne dokazuju nikakvi spisi, ali nam je potvrđuju mnogobrojne razvaline kuća razasute po čitavom otoku. Svako je naselje, što je bilo sastavljeno od nekoliko kuća sakupljenih u blizini, imalo svoju kapelicu, a pred njom i u njoj je bilo toliko grobova, koliko je naselju bilo potrebno. Zato se nalazi do danas grobova skoro u svakoj kapeli; a ako su ovi razvaljeni radi kasnijeg radikalnoga popravka dotične kapele, uvjeravaju nas o tome stari spisi i predaja. Tako je naselje Mačuš imalo svoje grobove u kapeli presv. Trojstva, gdje je jedan grob još sačuvan, ali od god. 1930. pokriven betonskom pločom. Gosp. Vicko Svilokos Nikov, umirovljeni učitelj, kao i g. Alfred Svilokos pokazaše mi mjesto u kapeli dotičnog groba. Predaja pak hoće, da je bilo grobova i pred ovom kapelom, što su s vremenom odstranjeni, pa je zato sada i snižen teren pred dotičnom crkvicom, u koju se ulazi preko dvije ili tri stepenice Najstariji čovjek na Koločepu gosp. Niko Svilokos (r. 1835.) sjeća se, da je u ovoj kapeli i pred njom bilo grobova. Kad se je nazad nekoliko godina kopalo u velikom Racu, gdje je bila kapela sv. Vinčenca, naišlo se je na mnogo ljudskih kosti, po čemu se dade zaključiti, da je i tu bilo groblje za onaj prijašnji skup kuća. I tako je naselje na „Kašćelu" imalo svoje grobove pred kapelom sv. Antuna Opata, kao i u njoj. Sada doduše nema od toga nikakav ostatak, jer se je crkva više puta popravljala, a nadasve njezina okolina, kako se to vrlo dobro raspoznaje. Tradicija ipak tvrdi, da je i tu bilo grobova, a i ja sam našao podataka u dubr. držav. Arhivu, da se je tu ukapalo. Neki Klimče Mihojević s Koločepa naređuje god. 1371.

u svojoj oporuci, da njegova žena bude ukopana u crkvi sv. Antuna.[1] Dapače se nalazi u knjizi-matici mrtvih „Reliquiae librorum defunctorum 1661-1789., kako se je ukopalo u grobu ove crkve dne 10. Juna 1711., zatim na 5. Juna 1716., pak na 11. Juna 1726., na 22. Februara 1733. i na 6. Maja 1734. („corpus sepultum est in ecclesia s. Antonii"). I u drugoj knjizi „Liber defunctorum" od g. 1770. čita se na str. 2. pod rednim brojem 18., da se je ukopalo u grobu ove crkve dneva 16. Februara 1776.: „Corpus fuit tumulatum in Ecclesia sancti Antonii Abbatis huius Insulae". Bilo je grobova također pred i pokraj ove kapele, kako se razabire iz iste Matice Mrtvih na str. 15.: „Corpus sepultum fuit in *Coemeterio* Ecclesiae (dakle ne kako u gornjim slučajevima „in Ecclesia") s. Antonii". U kapeli sv. Antuna Opata bilo je više grobova, što nam posvjedočuju česti ukopi u razmaku od malo dana. Na primjer, jedan je ukop bio na 22. Jula 1806., a drugi na 29. istoga mjeseca i godine, dakle u razmaku od samih sedam dana, i to oba u crkvi (ne pred crkvom) „in Ecclesia S. Antonii". Doduše nije ime sv. Antun — s. Antonius označen nazivom: *„Opat-Abbas"*, ali je bez sumnje i očito, da su ukopi uslijedili u crkvi sv. Antuna Opata, jer su i prije i poslije ovih slučajeva bili drugi neki ukopi baš u crkvi sv. Antuna Padovanskoga u Gornjem Čelu, te je tu crkva tačno označena za razliku od prve sa *„ecclesia s. Antonii Patavini ili Pataviensi in Gorgne Celo"*.[2] U ovoj kapeli sv. Antuna Opata bio je i grob za tjelesa male djece.[3] Spomenuti je ukop bio zadnji, dakle prestalo se je ukapati u kapeli sv. Antuna Opata godine 1806. Buduć da se ova kapela nalazi između kuća i novog puta, koji s glavnoga vodi do naselja, mnogi su grobovi vjerojatno bili zatrpani radi gradnje tih kuća i dotičnog puta. I naselje „Lanprićevo" imalo je svoje grobove u svojoj starodrevnoj kapeli sv. Ivana. Ova je sada razrušena, te od nje nema nego samo temelj apside i sjeverni zid ondašnje crkvice, a na mjestu, gdje se je prostirao njezin brod, sada je jedan vrt, pa se razumije samo po sebi, da su obijetelica i motika iskopale ne samo temelje kapele, več i kamenje grobova; ali tradicija uporno uvjerava, da su bila dva-tri groba u crkvi, a isto tako pred njom i pokraj nje.

[1] Test. Not. svez. 6. str. 70.

[2] Liber Defunctorum A. D. 1770., str. 15., pod rednim brojem 150. i 151.

[3] „ „ „ str. 15., „ „ „ 153.

To mi je potvrdio i najstariji Koločepljanin gosp. Niko Svilokos p. Vicka, starac od 97 godina, slab tijelom, nu još dobro svjež duhom. Ali nam to potvrđuju i slučajevi ukopa zabilježeni u knjizi „Reliquiae librorum defunctorum 1663-1789.", gdje je naznačeno, kako je bilo ukopano u ovoj crkvi na 29. Marta 1662., zatim na 23. Novembra 1666., na 23. Januara 1670., pak godine 1678. i na 13. Dećembra 1679. Svi su ovi slučajevi pogreba označeni „in ecclesia s. Johannis Baptiste", dakle u crkvi sv. Ivana. U kapeli je bilo više grobova, a to zakjučujem po tome, što je jedan ukop u crkvi „in Ecclesia" bio na 23. Novembra 1666., a na 26. istoga mjeseca i godine — dakle nakon tri dana — uslijedio je drugi i to uprav u crkvi — in Ecclesia. I pred ovom je kapelom bilo grobova, kao i pokraj nje, a ti ukopi nijesu zabilježeni mjestom *„in Ecclesia" — u crkvi"*, nego *„in Coemeterio* sancti Joannis Baptiste insulae Calamotae" — *„u groblju* sv. Ivana Krstitelja otoka Koločepa". Tako je bio jedan ukop u groblju — in Coemeterio na 16. Juna 1672., zatim na 5. Januara 1677., pak na 27. Dećembra 1678. Također i naselje „Dinkovo selo" na istočnoj strani otoka imalo je svoje grobove u kapeli Gospina Naviještenja. Još do danas sačuvana su u ruševinama kapele dva groba. A u već spomenutoj knjizi mrtvih od 1663. nalazi se slučaj ukopa na 24. Oktobra 1663. „in ecclesia B. M. V. Annuntiationis", pak zatim na 17. Aprila 1666. „in ecclesia s. Mariae Annuntiationis".

Grobištem sv. Mihajla bavio sam se u pređašnjem poglavlju pod naslovom „Bratovštine staroga Koločepa", pak ću zato spomenuti samo to, da je zadnji ukop u crkvi sv. Mihajla bio na 15. Jula 1794. („sepulta est in Ecclesia Sancti Michaelis".)[1] Drugo je groblje bilo u crkvi matici sv. Marije, kaošto i okolo nje. Danas se nažalost više ne nalaze grobovi sa svojim pločama u crkvi, jer su — kako piše D. Vice Medini u „Ljetopisu" — one bile dignute god. 1874., a grobovi nasuti i crkva pokaldrmana novim pločama. Šteta, što se nije spasio barem floris, kad su se ploče počele otstranjivati sa grobova, jer se je tim za vazda uništio dobar dio gradiva za historiju Koločepa, te sada nemamo natpisa ni godina ondašnjih porodica, a fale nam i grbovi i drugi uresi, što su se onda običavali klesati na nagrobnim pločama. U ovoj je crkvi moglo stati dosta grobova,

[1] Liber Defunctorum A. D. 1770., str. 9., pod rednim brojem 72.

jer je ona duga iznutra 13 m i 60 cm, a široka više od 5 m. Šteta, što ne nalazim starijih spisa, po kojim bih mogao ustvrditi početak ukapanja u ovoj crkvi. Najstariji spomen ukapanja, što sam ga našao, datira godinom 1527.,[1] pak dalje do početka XIX. vijeka, kad je zadnji ukop bio na 10. Februara 1808. *„in ecclesia Parochiali“* — *„u župnoj crkvi“*, naznačen u knjizi već malo prije spomenutoj (matici mrtvih), na strani 165., rednim brojem 168.

Ukopi su se u crkvi označivali *in Ecclesia Parochiali“* — *„u župnoj crkvi“* ili *„in Ecclesia Parochiali* sub titulo Assumptionis B. M. Virginis“ — *„u župnoj crkvi* pod naslovom Uznesenje Blažene Marije Djevice“.

Ali nijesu grobovi bili samo u crkvi, nego i pred crkvom ili oko nje, gdje imade dovoljno mjesta. Na ovomu se prostoru nalaze još i danas grobovi sa svojim pločama, na kojim su od zuba vremena i od stopa ljudskih izbrisani natpisi, te se tu sada vidi nešto nerazumljiva, nečitljiva. Razabiru se na nekim samo obrisi oruđa radnika, kako, na primjer, sjekira starinskog oblika, ribarski alat i slično. Mjesto se je označivalo u spomenutoj matici mrtvih *„in Coemeterio* Ecclesiae Parochialis“ — *„u groblju* župničke crkve“. Zadnji je slučaj ukopa pred crkvom bio 1825. na 21. Oktobra pod brojem 294. već spomenute matice mrtvih.

Treće je glavno groblje bilo pokraj kapele sv. Nikole. Tu je još do danas sačuvano pet prastarih grobova sa starim pločama sa sjeverne strane duž kapele. A mnogi su mi stariji ljudi rekli, da je nekoliko starih grobova bilo zatrpano već onda, kad su g. 1869. gradili uz ovu kapelu mrtvačnicu i potrijemak. A i bez ovoga iskaza i onako se vidi do danas, kako sjeveroistočna strana mrtvačnice leži na dva prastara zatrpana groba i kako je namještena jedna nadgrobna prastara ploča u blizini spomenutih grobova. Ovo je grobište po svoj prilici jedno od najstarijih na Koločepu, a to se pozna po obliku i debljini kao i veličini nadgrobnih ploča, koje su bez ikakvog natpisa i posve primitivne.

Kako je ovo staro groblje skoro u sredini puta između Dolnjega i Gornjega Čela, a ima okolo sebe i okolo kapele sv. Nikole ogromni veliki prostor zemljišta, izabraše otočani baš ovo mjesto staroga groblja kao najpodesnije i najzgodnije

---

[1] Test. Not. svez. 34., str. 145 v i 146.

za novo zajedničko za cijeli otok; te zato tu počeše ponovno ukapati u mjesecu Junu 1808.

Zanimljiva je opaska ondašnjeg župnika Koločepa, koji prigodom prvog slučaja ukopa u starom groblju sv. Nikole naznačuje u spomenutoj knjizi mrtvih pod slijedećim brojem 169.: „Anno D.ni 1808, die 9. Junii Maria filia de Bartholomaeo Jurovich post quattuor vitae suae dies mortua est, cuius corpus sepultum est in Coemeterio prope aedem S. Nicolai *recenter extructo ex mandato Superiorum* et ex more benedicto per me Stephanum Marinasci V. P.“ — „Godine Gospodinove 1808., dana 9. Juna Marija kći Bartula Jurovića umre poslije četiri dana svoga života, čije tijelo bi ukopano u groblju blizu crkve sv. Nikole *nedavno sagrađenom po naredbi Starješina* i po običaju blagoslovljenomu od mene Stjepana Marinaša podžupnika“.

Kako se razabire iz ove primjedbe iz god. 1808., ono prijašnje staro groblje bilo je prestalo da bude uporabljivo možda već u XVI. ili XVII. vijeku, kad više nije bilo bližnjeg naselja u nedalekim Bigama i na Kamenom brdu; a sasvim je jasno po riječima: „groblje blizu sv. Nikole nedavno sagrađeno po naredbi Starješina“, da je novo grobište od god. 1808. sagrađeno po naredbi starije crkvene Vlasti — biskupskog Ordinarijata. I uistinu je te godine 1808. već u mjesecu Martu biskupski Ordinarijat bio zabranio radi higijenskih razloga za cijelu dubrovačku biskupiju ukapanje u svim crkvama, a osobito u Maticama. Ovu sam zabranu naveo i u svojoj knjizi „Lopud“ na str. 64.

Nema sumnje, da je godinom 1808. otstranjeno mnogo starih grobova, da ustupe mjesto modernim grobovima novog grobišta, osobito s južne i istočne strane, iza prastare kapele sv. Nikole. Nešto dakle radi gradnje novih grobova, nešto opet gradnjom potrijemka i nove mrtvačnice uništeno je nažalost mnogo grobova staroga groblja, u koje se je ukapalo i u ranijem srednjem vijeku! S ovim bitnim promjenama okolo one kapele, koja pretstavlja divan tip sredovječnog graditeljstva iz doba naših hrvatskih vladara, poremećen je onaj sklad, što ga sačinjavaše ona tipična kapela opkoljena starim grobovima; a još većma je skupna slika iznakažena, kad su se nazad 60 godina sagradila uz kapelu, a među starim grobovima, dva neukusna dodatka: mrtvačnica i potrijemak. Kad se je imalo

sagraditi novo grobište, morali su se ostaviti netaknuti stari grobovi oko izrazite drevne kapele, a novo grobište sagraditi okolo staroga. Po mojemu mišljenju to bi bilo od velikog značenja za svakoga stranca, a na ponos Koločepljanima. Staro groblje sa sredovječnom kapelom u sredini novoga bilo bi prava oznaka starog historičkog Koločepa, a novo bi sa svojim grobovima okolo staroga označivalo savremeni Koločep. Uništenjem mnogih starih grobova stvar je gotova — factum infectum fieri nequit; ali neka se sada barem otstrane one grdesije potrijemka i mrtvačnice, što zatvaraju onu historičnu, za nas Hrvate i uopće Slavene toli milu i svetu kapelu. Ima još naokolo postrance mjesta, gdje se može sagraditi nova mrtvačnica.

U ovom novom grobištu podignut je na sjevernoj strani kapele jedan kameniti starinski križ, onakog oblika, kakav se vidi na štitu vranskih vitezova Paližne, Lackovića, Horvata i ostalih. Ovaj je križ bio otprije na privatnom kojem grobu staroga grobišta, što se razabire iz njegovog uklesanog natpisa, koji je od zuba vremena skoro istrošen, te nečitljiv: „Sepultura Give Rilio Me (?) Derco cum omnibus suis" — „Grob Đive Rilio Me (?) Derko sa svim svojim".

Četvrto zajedničko groblje, barem za istočni dio otoka, bilo je u kapeli sv. Antuna Padovanskoga i u njezinom dvorištu. Govoreć o kapelama spomenuo sam, da je u toj kapeli sačuvan jedan veliki grob, a da su nedavno bila raskopana dva groba u dvorištu crkvice, od kojih je na ploči jednog od njih sačuvana godina 1380., isklesana u rimskim brojevima: MCCCLXXX. Mjesto ukopa u kapeli označivalo se je oznakom: *„in Ecclesia* s. Antonii Pataviensis in Gorgne Celo" — *„u crkvi* sv. Antuna Padovanskoga u Gornjem Čelu", dočim groblje pred kapelom u dvorištu spominje se *„in Coemeterio* s. Antonii Pataviensis in Gorgne Celo ili *„in Coemeterio* Divi Antonii Patavini in Gorgne Celo" — *„u groblju* sv. Antuna Padovanskog u Gornjem Čelu". Da je u kapeli sv. Antuna Padovanskoga bilo još grobova osim onoga, koji se i danas nalazi, svjedoče nam česti slučajevi ukopavanja u toj crkvi. Tako je na 8. Oktobra 1790. bio ukop *u crkvi — in Ecclesia,* zatim iste godine i istog mjeseca, poslije sama dva dana, uslijedio je i drugi ukop, to jest na 10. Oktobra 1790., a nakon niti jednog mjeseca, to jest na 8. Novembra 1790., ukopao se je i treći mrtvac također *in Ecclesia* u crkvi. (Liber Defunct. od 1770, str. 8, broj 65, 66 i 67).

Najzadnji ukop u unutrašnjosti crkve sv. Antuna Padovanskoga „in Ecclesia s. Antonii de Padua in Gorgne Celo" bio je god. 1805. na 31. Jula pod rednim brojem 138.; ali u njezinom dvorištu *(„in Coemeterio Ecclesiae divi Antonii Patavini in Superiori parte")* ukapalo se je i dalje; tako dneva 27. Septembra 1807., zabilježeni su ukopi u spomenutoj matici pod br. 165. i pod br. 167. od 2. Januara 1808, pa i unaprijed do dana 25. Augusta 1825. pod brojem 291.

I tako se je s godinom 1825. prestalo ukapati i u dvorištima bilo crkve matice ili kapelâ, te se je od tada ukapalo samo u grobištu sv. Nikole (in Coemeterio s. Nicolai).

IX.

KRŠĆANSKI ŽIVOT NA KOLOČEPU.

Kao alem-kamen među draguljima, kao divna ruža među mirisavim cvijećem, otskače među raznim pohvalnim vrlinama starih Koločepljana najljepša i najodličnija krepost: duboka religijoznost i pravo istinsko oduševljenje za duhovnim, trajnim i neprolaznim tečevinama, „koje moljac ne izgriza i rđa ne uništava". Duboko uvjereni, da je sve, što se ne oslanja na božjoj vrhunaravnoj pomoći, krhko i raspadljivo, temelje oni svaku ozbiljnu osnovu i laćaju se svakog zamašitog pothvata samo u ime Onoga, koji je stvorio nebo i zemlju, koji vlada i upravlja svemirom i svim stvorovima: „In Christi nomine, Amen; In nomine Jesu; In nomine di Nostro Signor Giessù Christo et in nomine di S.ta Maria madre di N. Salvatore Giesu Christo",[1] i t. d. — Iako imućni usred obilja stečenog znojem i žuljevima u stranom svijetu, nijesu utopili svoje srce u zemaljskim dobrima, nijesu ogrezli u materijalnim uživanjima, niti su puštali, da ih lasti i slasti okuju svojim lancima, nego su uvijek davali prednost boljoj i uzvišenoj strani svojega bića, onoj nebeskoj iskri, koja je svemoćnim uplivom Vječne Riječi pri postanku svakoga od njih počela da bitiše, i koja ima po slobodnoj volji, uz neumrli život, da steče i zasluži ili neprestanu nagradu ili beskrajnu kaznu; ne misle oni toliko za umrlo tijelo, koje će do kratka vremena postati hranom crvî, koliko za neumrlu dušu, koja je od prvog trenutka njezina bića određena da vijekom živi ili uz Boga sretna i blažena ili bez Boga prokleta i odbačena; pa se zato i ispoljuje svuda njihov vapaj za božjim milosrđem i neodoljiva čežnja za vječnom nagradom, kao „Lascio l' anima mia al Nostro Signore Jesu Christo et alla sua madre Maria" [2] i t. d.

[1] T. N. svez. 26., str. 16 v; svez. 41., str. 45.
[2] T. N. sv. 53., str. 128 v.

Neumrlost je duše i njezina blažena ili nesretna vječnost njima uvijek lebdila pred očima, kako se to lijepo razabire iz ovih izjava: „Lasso una peza de tela per messe per anima mia; lasso uno doplier di uno iperpero... per anima de mei morti... per anima di mio marito".[1] Nijesu oni hladnokrvno i bezobzirno prelazili preko ove duboke i sudbonosne istine, nego su svim silama nastojali, da svoj život tako urede, kako će sve što rade biti na veću slavu božju, a na vlastitu im vječnu sreću. Shvaćali su sasvim ispravno i za sebe korisno Jobove riječi „Militia est hominis vita super terram" („Čovječji je život na zemlji borba)", pa su se ustrajno i neustrašivo borili proti zlu, proti strastima i niskim nagonima, proti svemu, što čovjeka ponizuje i vodi ga u propast, a spremno preuzimali odricanja, samoprijegor i patnje kao jedina sretstva, da u vječnosti dopru do Boga i s njim za uvijek ostanu združeni. Kao trijezni ljudi i ozbiljni mislioci nijesu ipak sasvim zabacivali zemaljski život, te su iskorišćivali i zemaljska dobra; ali im je prva briga bila, da ih svjetovne lagodnosti ne odaleče od Boga i od glavne svrhe, to jest od spasenja duše, pa su zato posizali za najuspješnijim sretstvom kršćanskoga života, za osnivanjem i poduptiranjem vjerskih i crkvenih bratovština, koje svojim strogim pravilima u duhu božjih i socijalno-moralnih zakonâ predvode svoje članove spasonosnim stazama kreposti, čovječnosti i nesebičnih vrlina, e da bi tako jednom doprli, neokaljani zemaljskim blatom, do vječne nebeske domovine. A znali su kao dobri kršćani i da štuju i podupiru sve one, koji su se odrekli svjetovnog života, da tako postignu nebeski, kako to čitamo u mnogim oporukama raznih posjednika, n. p. „Lasso alle monage de san Vido in Calamota ducato duo" [2] — ostavljam dumnama sv. Vida na Koločepu dva dukata"; „lasso alle Monache di S.to Pietro perperi 5. Item di S.to Simeone perperi 5, che pregano Dio per l' anima mia" [3] — „ostavljam dumnama sv. Petra perpera 5. Također onima sv. Šimuna perpera 5, da mole Boga za moju dušu", i t. d. — Smatrali su ipak glavnom i osobitom svojom dužnošću, da pravu počast, najveću slavu i živu zahvalnost odadu Najuzvišenijemu Biću, Bogu, od kojega im je sve dobro i duševno i tjelesno, koji je stvorio i uzdržava i njih i sve

[1] T. N. sv. 25., str. 74.; svez. 26., 27., 28. i t. d. do 53.
[2] T. N. svez. 26., str. 27.
[3] T. N, svez. 38., str. 119., svez. 46. str. 3.

stvorove žive i bez života, te su gradili, resili i uređivali crkve i svetišta kao mjesta određena za stalno prinašanje nekrvnih žrtava, žarkih molba i neprestanih hvala začetniku i gospodaru svijeta i vjekovâ. — Vršenje i opsluživanje glavnih zakona božjih, na kojim se temelji sva uzvišena zgrada kršćanskog života, nije kod njih bilo jednostrano: ljubili su oni i štovali su Svemogućega Boga, ali nijesu zanemarivali ni ljubav prama bližnjemu, o čemu nam svjedoče ne samo brojne njihove karitativne ustanove, nego i mnoštvo ostavština na korist siromahâ i potrebnih u Dubrovniku i u Koločepu.[1]

Ovakovo življenje treba ne samo pohvaliti, nego i svakomu kao uzor predložiti. „Porro unum est necessarium“ [2] — „Samo je jedna stvar potrebna“ —, rekao je Spasitelj; pa koja bi korist bila, kad bi čovjek u svim svojim pothvatima uspio, sve vremenite potrebe za sebe i svoju porodicu namirio, te postigao svestrano svjetovno blagostanje, a dušu svoju, taj dragulj među svim stvorenjima Vječne Mudrosti, zanemario, osudio i za na vijeke upropastio? Stari su pak Koločepljani zrelo shvatili, što im je glavna svrha i glavno nastojanje; jer iako nijesu zapuštali vremenite poslove, pretpostavljali su im ono, što je kud i kamo vrijednije: kršćansko djelovanje po vjerskim načelima u svrhu postignuća vječnih dobarâ. Plemenitost je njihovu uvijek pratio i na ovoj zemlji blagoslov Onoga, koji je rekao: „Quaerite ergo primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adicientur vobis!“ [3] — „Tražite najprije kraljevstvo Božje i pravdu njegovu, a sve će vam se ostalo nadodati!“

---

[1] T. N. svez. 43., str. 140; svez. 52., str. 230.; svez. 53., str. 128 v.
[2] Evanđelje sv. Luke, X, 42.
[3] Evanđelje sv. Mateja, VI, 33.

X.

DUŠOBRIŽNICI KOLOČEPA.

Nakon što smo se uvjerili, da je ovaj otok bio od vajkada ne malo naseljen, a osobito od XIII. vijeka pa sve do danas, pozabavit ćemo se sada sa njegovim dušobrižnicima počam od XIV. vijeka, tim prije, što se za njih ne zna, pa će nam tako i oni nuzgredno dokazati moju tvrdnju o davnoj napučenosti Koločepa.

U župnom Uredu na Koločepu nema spomena o dušobrižnicima starijega doba. U „Ljetopisu“, koji se nalazi u župnom Uredu Koločepa, a napisao ga je Don Vicko Medini, zauzetni i učeni župnik Koločepa (1908-1919), zabilježeni su župnici od god. 1641. počimljuć s O. Markom, franjevcem s Dakse, pak dalje.

Pošto se je posve malo ili ništa pisalo o Koločepu, mislilo se je na podlozi nekih netačnih spisa, da je ovaj otok bio tako slabo napučen i u XV., XVI. i početkom XVII. vijeka, da nije imao niti dušobrižnikâ, nego da je crkvena vlast bila prepustila Franjevcima s Dakse dušobrižništvo njegovog pučanstva.

U šematizmu dubrovačke biskupije od godine 1916. nalazi se, da je Koločep postao župom god. 1641., a franjevac O. Andrijašević († 1688) u „Nekrologiji“, gdje se bilježe životopisi svih pokojnih franjevaca, piše u biografiji O. Marka s Dakse, „da je ovaj franjevac bio prvi parok na Koločepu; da su prije njega fratri s Dakse zalazili na Koločep, da pružaju duševnu pomoć puku, što je tu bio“.

Poznato je i meni iz knjige: „Monumenta historica provinciae Rhacusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci a P. F. Sebastiano Rhacusio“, da je papa Urban VIII. podigao Koločep na čast župe, i da je bio g. 1641. imenovan prvim župnikom Koločepa O. Marko franjevac s Dakse, a rodom Koločepljanin. Iz toga ipak ne može logički da se zaključi, da prije spomenute godine nije bilo dušobrižnikâ na Koločepu, jer, i prije nego je bio

uzdignut na župu, mogao je Koločep da bude neodvisnom kapelanijom, kakovih imamo i danas, n. p. Maranovići i Goveđari na Mljetu, Zaton kod Gruža i mnogo drugih.

Meni je dapače bilo poznato po mnogim spisima, što sam nalazio u dubrovačkom državnom Arhivu, gdje sam radio za svoju historičku studiju „Lopud", da je Koločep uistinu imao svoje dušobrižnike i u XIV., XV., XVI. i XVII. vijeku, sve dok je god. 1641. primio naslov župe. Smatrao sam zato najzgodnijim, da potražim sve sveske „Testamenta Notariae", svega na broju 92 knjige, koje se počinju s godinom 1282., dakle sa trinaestim vijekom, stalan, da ću naći imena mjesnih dušobrižnika u oporukama Koločepljana spomenuta kao svjedoke ili kao sastavljače, ovršitelje (epitrope) ili predavatelje oporukâ u kancelariji Notarije, odnosno Senata dubrovačke Republike. I doista bio sam sretan, da nađem željeno, što je do sada, barem široj javnosti, bilo nepoznato.

S ovim će se iznašašćem još nesumnjivo i stalno uvidjeti, da tvrdnja gorespomenutog franjevca O. Andrijaševića u „Nekrologiji" nije tačna, kad on tvrdi *„da su prije O. Marka, dakle prije godine 1641., fratri s Dakse zalazili na Koločep, da pružaju duševnu pomoć puku, koji je tu bio"*, što bi značilo, da nije bilo na Koločepu dušobrižnika do samih franjevaca s Dakse; jer osim jednog dušobrižnika na početku druge polovine XV. vijeka, ne nalazim, da je bio dušobrižnikom na Koločepu nijedan *fratar* niti u XIV., XV., niti u XVI. vijeku sve dalje do godine 1641. Je li i taj fratar bio franjevac s Dakse ili s drugoga mjesta, nigdje ne nalazim zabilježeno, pa niti se može sa stalnošću ustvrditi, da je taj uistinu bio fratar, jer se čita, kako su ga neki nazivali *„fra"*, a neki bez fratarske oznake „fra", *„dominus* Basilius", dapače u istim spisima označen je „dominus" i *„fra"*.[1] A nije isključeno, da je i taj fra Basilije zamjenjivao otsutnog dušobrižnika Koločepa, jer ovoga Basilija kao *„capellanum* in Calamota" nalazim spomenuta u istom spisu, u kojemu se spominje kao tadašnji kapelan Koločepa neki pop Jurica.[2] Dopustit ću zato, da su franjevci s Dakse prije O. Marka obavljali kakovu dušobrižničku službu na Koločepu, ali samo privremeno, u pojedinim vanrednim slučajevima,

[1] T. N. svez., 19., str. 95 v; svez. 20. str: 44 v.
[2] T. N. svez. 19., str. 94.

na primjer, kad ne bi Ordinarij mogao da odmah imenuje novoga dušobrižnika na ispražnjeno mjesto, ili kad bi stalni dušobrižnik bio slučajno, privremeno otsutan, pa pri odlasku ovlastio fratre na Daksi, gdje je bilo Koločepu najbliže sijelo svećenikâ, za kratku zamjenu u dušobrižništvu, ili kad bi ih pozvao, da mu pri kakovoj crkvenoj funkciji dođu u pomoć. Navesti ću baš ovdje takav slučaj, što sam ga našao u T. N. svesku 53., str. 128 v.: Vicko Bugliacci iz Koločepa određuje u svojoj oporuci, da župnik Koločepa pjeva jednu sv. Misu, a za to neka mu dođu u pomoć franjevci s Dakse, kojim za tu službu određuje 60 groša: „Voglio che li fratri venghino Dassa, aiutino cantar la messa grande al nostro Reverendo Parrocchiano", koji je tada bio „Thomas de Stephanis Curatus Insulae Calamottae", „alli quali di lemosina grossi sessanta, al Reverendo nostro Parrocchiano ducati tre". — „Hoću da redovnici dođu s Dakse, te da našemu poštovanomu župniku pomognu pjevati veliku misu; njima (određujem) 60 groša milostinje, a poštovanomu našemu župniku tri dukata". — Osim ovoga zadnjega slučaja nijesam doduše nigdje našao, da bi fratar s Dakse došao na Koločep; ali, ponavljam, ne isključujem ipak mogućnost gorespomenutih slučajeva.

Ističem i to, da sam našao u XV. i u XVI. vijeku više popova, koji su istovremeno živjeli na Koločepu. Jedan je bio u dušobrižničkoj službi, drugi kapelanom bratovštine sv. Mihajla, treći kapelanom bratovštine sv. Antuna, a ostali su valjda kao umirovljenici sprovađali svoje zadnje godine života na svom rodnom otoku. Neka Radoje Radišić iz Koločepa ostavlja u svojoj oporuci od god. 1442. deset perpera *„popovima"* Koločepa: D. Đivku i D. Ivanu Ugrinu (*„alli preti* di Callamota a don Giucho et don Zuan Ugrin".[2] Don Đivko je bio tada dušobrižnikom Koločepa, don Ivan Ugrin kapelanom bratovštine sv. Mihajla „capelanus dela fraternitade di s. Michel de Calamota",[3] a u isto vrijeme nalazim trećega popa Don Đivka, koji je označen „starim popom" („prete vechio"),[4] pa i četvrtoga Don Nikolu Đurova kao upravitelja dobara kapele sv. Petra na Koločepu.[5]

[1] Diversa Notariae sv. 41., str. 9 v.
[2] Testam. Not. svez. 13., str. 126 v.
[3] T. N. svez. 12., str. 76.
[4] T. N. svez. 14., str. 53.
[5] D. N. svez. 25., str. 20.; i T. N. sv. 14., str. 33.

Tako isto nalazim dva popa god. 1461. Don Ivana Markulinovića i Don Mihovila Luksića („dompno Zoane Marchulinovich et dompno Michoe Luxich“). Prvi je bio kapelanom bratovštine sv. Mihajla, a drugi dušobrižnikom Koločepa.[1] Ovoga Don Ivana Markulinovića nalazim na Koločepu i godine 1470.,[2] dok je bio dušobrižnikom Don Basilije, ali kroz to vrijeme nalazim i trećega popa Don Frana („prete Francho“),[3] i također četvrtoga Don Juricu.[4] Za dušobrižništva D. Pavla Đukovića (1483-1508), koji je bio „capellanus Calamottae“, bio je istodobno god. 1490. drugi kapelan na Koločepu Don Pavao Živković (presbiterus Paulus Zivchovich capelanus Calamote).[5]

Da ne duljim, te ne umaram štovane čitatelje navesti ću još samo jedan slučaj iz XVI. vijeka. God. 1527. bio je dušobrižnikom Don Leonardo, kad je na Koločepu živio također i svećenik Marin Radilović.[6]

Koločepljani su imali od davnina pravo da predlažu (ius praesentandi) jednog popa dubrovačkom nadbiskupu, da im ga potvrdi za župnika. Kao dokaz tomu služi mi jedna povelja (pergamena), što se nalazi kod gosp. Balda Smrdelja, posjednika u Šipanskoj Luci, kojom nadbiskup Rainald Gratianus de Cottignola (1510-1520) imenuje g. 1515. dušobrižnikom Leonarda Mihova iz Koločepa kao pomoćnika bolesnom i starom dušobrižniku Pavlu. Leonardo je postao neodvisnim dušobrižnikom Koločepa g. 1518. poslije smrti rečenog Pavla. U odnosnoj povelji nadbiskup kaže ove doslovne riječi: „ad quam quidem universitatem (= insulae Calamottae) *tam de iure quam de antiqua et hactenus observatu consuetudine praefatae ecclesiae capellanum eligendi, ipsumque praesentandi* ius asseritur spectare et pertinere“, što hrvatski znači: „za koju doista zajednicu (t. j. otoka Koločepa) kaže se, da joj pripada i da ona posjeduje *kao po pravu tako i po starom i do sada izvršivanom običaju pravo izabirati dušobrižnika gorespomenute crkve i istoga predlagati*“ (nadbiskupu).[7]

[1] T. N. svez. 18., str. 11.
[2] T. N. svez. 23., str. 69.
[3] T. N. svez. 20., str. 42.
[4] T. N. svez. 19., str. 94.
[5] D. N. svez. 70., str. 83. v.
[6] T. N. svez. 35., str. 80.
[7] Ako ko želi da pročita cijelu povelju naći će je pri svršetku ove knjige u poglavlju: „Prilozi“.

A sada pređimo na glavno, da se upoznamo s imenima koločepskih dušobrižnika, što ću ih nanizati hronološkim redom. U koliko sam to mogao da nađem, oni se počinju s godinom 1369. Ovim neću da rečem, da je to bio prvi dušobrižnik, nego samo hoću da istaknem, da nijesam mogao da dobavim starijih knjiga, u kojim bih valjda bio našao i prijašnjih dušobrižnika. Bilježim poslije svakoga pojedinoga imena nađene godine, u kojim su oni vršili svoju službu, a navodim u zagradama naslov, kojim je dotični dušobrižnik označen u spomenutim dokumentima.

a) Dušobrižnici XIV. vijeka:

1. Don Nikola g. 1368., 1369., 1370. (presbiterus; capellanus insule Calamote). T. N. svez. 6., str. 30. i 41.; Div. Not. svez. 9., str. 18.;
2. Don Đurađ g. 1374. (presbiterus; cappelanus de Calamotta). Distributio Test. svez. 4., str. 14.;
3. Don Đivko g. 1374., 1385. (praesbiterus; capellanus de Calamota). D. T. svez. 4., str. 32.; T. N. sv. 7., str. 196.;
4. Don Ivan pok. Vlaha g. 1389., 1391. (presbiterus; capellanus de Calamota). Diversa Cancellariae svez. 38., str. 5.; Test. Not. svez. 8., str. 4. v.

b) Dušobrižnici XV. vijeka:

5. Don Nikola g. 1409. (presbiterus; capellano di Calamotta). T. N. svez. 9., str. 132 v.;
6. Don Marin g. 1418. (dominus Marinus cappellanus de calamota) T. N. svez. 11., str. 3;
7. Don Đivko Markulinović g. 1423., 1448. (presbiterus; cappellanus Calamotae). T. N. svez. 11., str. 138.; svez. 13., str. 126 v; svez. 14., str. 33.; Div. Not. svez. 32., str. 160 v;
8. Don Ivan Milatković g. 1452., 1453., 1456. Ovaj je bio rodom iz Kotora. (capelanus insulae Calamotae). D. N. svez. 36., str. 136.; svez. 37., str. 163 v., 164.; svez. 41., str. 9 v;
9. Don Nikola Mioković g. 1456. (capelanus Calamote). T. N. svez. 14., str. 79.;
10. Don Kristo iz Ulcinja. g. 1456. na 6/8., 1457. (capelan de chalamota). T. N. svez. 16., str. 82 v; svez. 17., str. 16.; Div. Not. svez. 41., str. 177 v;
11. Don Nikola Luksić g. 1461. (capelanus). T. N. svez. 18., str. 11.;

12. Don (fra) Basilije g. 1465., 1467. (capellanus in calamota). T. N. svez. 19., str. 94., 95 v i 170.; svez. 20, str. 42 v;
13. Don Pavao Đuković g. 1483., 1492., 1508. do 1515. (imao je pomoćnika od 1515. do 1518., kada je umro) (capellanus Calamottae, parochiano de Calamota). Vidi u „Prilozima" povelju nadbiskupa Rainalda Gracijana; T. N. svez. 25., str. 17 v, 74., 153 v; svez. 26., str. 23 v; svez. 27., str. 145., 191 v; svez. 28., str. 8., 13., 113. i 115.; svez. 30., str. 76.; Div. Not. svez. 72., str. 35.

c) Dušobrižnici XVI. vijeka:

14. Don Leonardo g. 1515. bio je imenovan kao pomoćnik bolesnom i starom dušobrižniku Pavlu, a neodvisnim dušobrižnikom Koločepa g. 1518. Vidi već gorespomenutu povelju nadbiskupa Rainalda Gracijana. G. 1517., 1528. (capellanus Calamottae; parochiano di calamotta; capelano e vicecancellier di Calamota). T. N. svez. 31., str. 198 v; svez. 33., str. 11., 137.; svez. 34., str. 24.; svez. 35., str. 163 v; Div. T. od g. 1515., 1518., str. 204 v;
15. Don Pasko Lučin g. 1547. (Pasqualis Lucae capellanus calamottae). T. N. svez. 39., str. 232;
16. Don Marin Ricio g. 1553., 1554. (parochiano; curato. Io presbiter Marino Ricio cittadino di Catharo curato in Calamota). T. N. svez. 40., str. 239. i 240.;
17. Don Ivan g. 1556. (capelanus de Calamotta). T. N. svez. 41., str. 45.;
18. Don Bernard g. 1559. (presbiter Bernardus Samuelis capellanus Calamottae). T. N. svez. 41., str. 156.;
19. Don Grgur g. 1562. (parochiano de Calamotta, parochianus Insulae calamottae). T. N. svez. 41., str. 230., 245.;
20. Don Dominik Marka g. 1567., 1574. (capellanus, parochianus et curatus Calamottae). T. N. svez. 42., str. 197 v; svez. 43., str. 5. i 131.; svez. 44., str. 86.;
21. Don Marin g. 1579. (curatus Calamottae). T. N. svez. 45., str. 64 v;
22. Don Ludovik Mihajla Saraka g. 1582., 1604. (parochus, parochianus, curatus, capellanus, parochus, curatus, capellanus, curatus Calamottae; presbiter Ludovicus Michaelis Ragusinus; Ludovicus Michaelis Saraca). T. N. svez. 45., str. 64; svez. 46., str. 3., 12., 42. v; svez. 47., str. 18., 221 v; svez. 49., str. 25 v i 48 v; svez. 52., str. 134 v.

d) Dušobrižnici XVII. vijeka:

23. Don Toma de Stefanis g. 1606., 1632. (Parochianus, curatus, parochus Calamottae ili Insulae Calamottae). T. N. svez. 52., str. 230.; svez. 53., str. 116. 128 v; svez. 56., str. 99 v; svez. 60., str. 28.;
24. Don Ivan Vicko g. 1641. (Joannes Vincentius curatus calamottae). T. N. svez. 61., str. 181.

Po gorenavedenim oznakama župnikâ Koločepa možemo stalno da zaključimo, da su se župnici označivali u XIV. i prvoj polovini XV. vijeka sa *„presbiter"* i *„capellanus"*. Za razliku pak od drugih mjesnih popova, koji su bili kapelani bratovštinâ ili koje crkve, pridodavali bi ime otoka ili crkve matice, na primjer „presbiter ili capellanus *insulae Calamotae"* ili „capellanus *sanctae Mariae de Calamota"*.

Isto tako su se i župnici Lopuda i Šipana, a i drugih župa dubrovačke nadbiskupije označivali: Capellanus Insulae Mediae, Capellanus S. Mariae de Bissone; Capellanus de Zupana, Capellanus de Lucha de Zupana i Capellanus sancti Stephani de Zupana. (T. N. svez. 6., str. 21.; svez. 10., str. 32., zatim u drugim svescima T. N., kao i još više u svescima Div. Notariae).

U drugoj pak polovini XV. vijeka župnici su nazivani *„capellanus parochianus"* ili samo *„parochianus"*. Stoprv u drugoj polovini XVI. vijeka označivali su se nazivom *„curatus"*, a pri svršetku istog vijeka, počimlju se nazivati i *„parochus"*.

Tijekom ovih stoljeća nije se pravila nikakova razlika u nazivima župnika, jer i sam dušobrižnik i njegovi župljani, pa i sama državna vlast dubrovačke Republike označivala je u isto doba jedne te iste župnike raznim nazivima. Dok se na primjer don Pavao Đuković sam nazivlje *„capelanus"*, drugi ga istodobno označuju sa *„parochianus"*. Don Marin Ricio nazivlje sebe u isto vrijeme pa i u istom spisu sa *„parochiano"* i *„curato* de Calamotta", dok ga kancelarija Notarije označuje *„capellanus"*. Nu o tom možemo najbolje da se uvjerimo sa dušobrižnikom Ludovikom Saraka. Kancelarija Notarije nazivlje ga *„parochus"*, *„curatus"* i zatim „capellanus", pak opet *„parochus* Calamottae", dok ga Koločepljani zovu u isto doba imenom *„parochianus"* i *„capellanus* Calamottae"; on pako sebe nazivlje *„curato"*, *„capellano* di Calamota". Zatim u jednoj oporuci, dok ga kancelarija označuje *„parochus* Calamotae", a

oporučitelj „*capelano*“ i *parochiano* di Calamota“, on se na istu vlastoručno potpisuje „*curato* di Calamota“.[1]

Evo još samo dva primjera za dokaz moje tvrdnje. U oporuci neke Andriulae de Georgio de Calamotta, sastavljenoj na 18. Augusta 1607.,[2] dušobrižnik Toma de Stephanis potpisuje se vlastoručno „*Parochiano* di Calamotta“; tako isto oporučitelj Vicko Bugliacci iz Koločepa u svojoj oporuci od 23. Jula 1607.[3] nazivlje istoga ovoga župnika „*Parochiano* di Calamotta“, dočim ga u istoj oporuci označuje kancelarija Notarije „*Curatus* Insulae Calamottae“, pa tako isto sam se taj dušobrižnik potpisuje na dotičnoj oporuci: „*Curato* di Calamotta“; dakle ovaj dušobrižnik Koločepa (Thomas de Stephanis) potpisuje se u razmaku od samih 26 dana sa dva različita naziva „*Parochiano*“ i „*Curato*“. U knjizi: Conti di Confraternita di S. Antonio Abbate od 1616.-1670. svaki je župnik označen „parochiano“, tako i župnik O. Marko s Dakse: „1654. a di 17 di Genaro dati grossi 12 alo reverendo fra marco parochiano“.

Ali nijesu se samo dušobrižnici Koločepa označivali takovim na izmjenice raznim nazivima, već jednako nalazimo u XVI. vijeku i kod župnikâ drugih župa. Župnika Šipanske Luke „presbiter Pasquale Luca de Primo“ nazivlje kancelarija Notarije „*Parochianus* S. Stephani in Lucha“, pa na isti način on sam sebe označuje: „Io presbiter Pasquale Luca de Primi Cancellario de Zuppana et *Parochiano*“.[4] Isto su se tako lopudski župnici označivali ili bili nazivani od drugih u isto doba i u istim spisima *„parochianus“*, kao i *„capellanus“* i *„capellanus parochianus“* ili *„curatus“*.[5] I župnici n. p. Rožata — „de Rosato“ — bili su nazivani, kaošto su se i sami potpisivali *„parochiano, capellano* ili *curato“*.[6]

Imena slijedećih župnika doslovno vadim iz „Ljetopisa“ Don Vicka Medini. Naslov je tome ljetopisu: „Župnici, koji su vršili dušobrižničku službu na Koločepu počam od god. 1641“.

1 T. N. svez. 46., str. 3., 42 v; svez. 49., str. 25 v.

2 T. N. svez. 53., str. 116.

3 T. N. svez. 53., str. 128 v.

4 T. N. svez. 41., str. 100 v.

5 T. N. svez. 37., str. 9 v; str. 22.; svez. 41., str. 126., i „Consilium rogatorum“. svez. 64., str. 281.

6 T. N. svez. 44., str. 1.

1641. Fra Marko, franjevac s Dakse. (T. N. svez. 64., str. 156 v.; svez. 65., str. 92 v., 187.); 1660. O. Antun čuvar samostana na Daksi; 1660. D. Mato Jablani (T. N. sv. 68., str. 62.); 1667. D. Rafo Balbi, iste godine D. Vlaho Skvadri; 1670. D. Martin Borovina; 1687. D. Vicko Ciavalli; 1692. D. Vicko Nadali; 1694. D. Nikola Braili; 1708. D. Petar Dolle; 1713. D. Marin Garbini; 1714. D. Frano Skapić; 1724. D. Vicko Andriaši; 1728. D. Petar Dolle; 1738. D. Miho Pavlović; 1769. D. Jure Lalić; 1770. D. Antun Ivanković; 1770. D. Miho Sinica; 1790. D. Vicko Besjedica; 1792. D. Stjepan Marinaš; 1826. D. Ivan Taraš; 1837. D. Ivan Svilokos; 1840. D. Niko Fantella; 1845. D. Antun Kiprić; 1848. D. Jozo Soković; 1853. D. Kristo Krile; 1857. D. Stjepan Hrdalo; 1863. D. Stjepan Valjalo; 1867. D. Petar Kovačić; 1869. D. Ivan Svilokos; 1873. D. Ivan Dobud; 1877. D. Antun Kovačević, župnik s Lopuda; 1879. D. Marin Gavranić; 1893. D. Niko Sibiljan; 1908 - 10/1. 1919. D. Vice Medini; 1919. D. Alesandro Cauzzi; 1919. D. Stijepo Kusijanović do 7./5. 1921.; D. Niko Šutić od 7. 5. 1921 - 20./8. 1932.; D. Vicko Lisičar, župnik Lopuda, bi imenovan od Biskupskog Ordinarijata na 22. Augusta 1932. ekskursorom Koločepa do imenovanja novog upravitelja župe.

XI.

GLASOVITI KOLOČEPLJANI.

Stari je Koločep imao uz svoje vrijedne i čuvene pomorce i druge znamenite ljude, koje ću ovdje spomenuti hronološkim redom. Ali, buduć je ova radnja namijenjena ne samo savremenomu već i budućem pokoljenju, spomenut ću i sve one, koji još i danas živu.

A. Ivan i Petar Ognjanović.

Ivan Ognjanović potječe od porodice umjetnikâ, koja se često nalazi u svescima „Diversa Notariae“ dubrovačkog Arhiva. Svi članovi ove porodice bijahu slikari; ali imamo vijesti o djelima, koja su izradili samo Ivan i njegov sin Petar. Živjeli su u XV. vijeku, kad je u Dubrovniku cvala umjetnost slikarstva. Ivan (stariji) bijaše vjerojatno rodom iz Koločepa, jer se on god. 1477. navodi kao prokurator crkve sv. Marije na otoku Koločepu.[1] Bio je oženjen s Anuklom, kćerju. p. Mihajla Luksića s Koločepa,[2] s kojom je imao tri sina: Vlaha, Ivana i Petra. Ovaj mu je sin Petar boravio ipak stalno u Dubrovniku. God. 1474. uzeo je od uprave vlasništva sv. Marije u najam kuću u gradskoj četvrti sv. Vlaha, poprilici ondje u blizini, gdje se sada nalazi spomenuta crkva. On je radio u zajednici sa svojim ocem i sa Stjepanom Zornea, sinom Ivana Ugrinovića. Njegov najbolji učenik bijaše Nikola Božidarović, koji je kasnije postao najznamenitiji umjetnik — najbolji, što ga je dao Dubrovnik. Godine 1473. uzme kao pomoćnika nekoga Valentina Franjina de S. Genesio za četiri mjeseca, a god. 1494. ugovori sa Petrom Bogdanovićem, koji je radio kao samostalan slikar, da za šest mjeseca smije da dolazi u njegovu radionicu i da tu uči, a za to da mu ima dnevno plaćati 3 groša naučnine.

[1] Diversa Notariae sv. 62., str. 150
[2] D. N. svez. 75., str. 65 v.

Kad su umrli Ivan i sin mu Petar, to se bar dosle nije saznalo. (Za ovaj životopis poslužio sam se knjigom: „Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege. Herausgegeben von Professor Max Dvořak. Band XI. 1917. Wien 1917.“ — Beiblatt Karl Kovač: „Nicolaus Ragusinus und seine Zeit“, str. 54).

B. Don Vlaho Skvadrović.

Rodio se je početkom XVII. vijeka na Koločepu. Otac mu se je zvao Niko. Već od djetinjstva pokaza Vlaho svoju nadarenost, pak nakon odličnog uspjeha u osnovnoj školi dadoše ga roditelji na daljnje učenje u Dubrovnik. Učeći gimnazijsku srednju školu, istakne se kao jedan od najboljih učenika, a, jer pokazivaše svoje nagnuće za svećenički stališ, nadbiskup ga dubrovački uzme pod svoju skrb, te tako doprinese, da je Vlaho mogao da nastavi i dovrši započetu gimnaziju. Nakon toga posveti se učenju bogoslovlja. što također posve dobrim uspjehom dovrši. Radi njegovih vrlina nadbiskup ga zadrža u Dubrovniku, da radi kod nadbiskupske kurije. Tu je on sproveo skoro vas svoj vijek, istaknuvši se kao vrijedan kurijalist, osobito u poznavanju crkvenog prava. Nakon tolikog priznatog rada povuče se u zasluženo stanje mira, te sprovede svoje zadnje godine života u svojem omiljelom Koločepu, za kojim je toliko čeznuo. Stanovao je u Donjem Čelu u kući ograđenoj visokim zidom, gdje se nalazi i kula (toreta) poviše crkve matice, čiji je opis i slika na str. 35. Najstariji koločepljanin Niko Svilokos reče mi, da se je dotična kuća zvala za njegova djetinjstva: kuća Skvadrovićâ. Ali prije nego bi umirovljen, godine 1661., župnikovao je samo nekoliko mjeseca u svom rodnom mjestu.[1]

Još kao mlad pop bavio se je književnošću, osobito poezijom, pišući kadikad po koju prigodnu pjesmu. A kad dobije zatraženo mirovno stanje i nastani se u svom rodnom mjestu, posveti se posvema književnosti u prozi i poeziji. Vrijedna je spomena njegova pjesma: „Mačus i Čavalika“, koja je bila dosta kasnije tiskana među drugim pjesmama ponajviše iz okolice dubrovačke, što ih je skupio iz rukopisa starijih i novijih Fran

[1] Liber Matrim. od god 1661-1740., str. 5.

Kurelac i dao ih tiskati u jednoj knjizi pod imenom „Runje i Pahuljice“ u Zagrebu 1866.-68. Ovu kujigu tiskanu od Frana Kurelca posjeduje gosp. Vicko N. Svilokos, umirovljeni učitelj. On je bio objelodanio u „Narodnoj Svijesti“, u broju 12. g. 1932. kratak opis ove pjesme, pa tu ističe, kako je Don Vlaho Skvadri (inače je narod zvao i njega i njegove roditelje Skvadrović, kako proizlazi iz knjigâ Arhiva župničkog ureda na Koločepu) spjevao ovu pjesmu prožet velikom ljubavlju prama svomu ljubljenomu rodnomu mjestu Koločepu. U ovoj pjesmi opisuje Koločep, zanimanje i vrline stanovnika, narodne običaje i nošnje, osobito žensku; spominje pùče, izdubene od starine, i napominje kako u ovom mjestu ima mnogo crkava (mnoga templa svete vjere), a na koncu pripovijeda nam pripovijest o vjerenicima „Mačus i Čavalika“, sve u stihovima. Ova je pjesma sastavljena od 157 kitica, a svaka kitica od tri stiha, koji su ponajviše šesnajesterci. Kurelac o njoj veli, da joj je jezik posve pravilan i maldane posve čist. — (Gosp. Vicko Svilokos bio je tako susretljiv mojoj želji, te mi je posudio spomenuto izdanje, koje sam upotrebio za ovu svoju studiju).

Nije mi poznata godina smrti ovog znamenitog učenog Koločepljanina, jer ne nalazim zapisanu njegovu smrt u maticama mrtvih; ali svakako je umro svršetkom XVII. vijeka. (Sve sam ovo izvadio iz raznih spisa u Arhivu župskog ureda na Koločepu).

Hvalim prijedlog gosp. Vicka N. Svilokosa, kojim nuka u „Narodnoj Svijesti“ svoje sumješćane Koločepljane, da se Don Vlahova pjesma „Mačus i Čavalika“ tiska u posebnoj knjižici, da je tako svaka kuća u Koločepu ima, jer je njezin sadržaj uistinu poučan, uzgojan i zabavan, te prikazuje život, kakav je bio na Koločepu nazad 300 godina. Jednako vrlo pohvalno preporuča spomenuti g. Svilokos, da se Koločepljani oduže tom zaslužnom popu uzidanjem spomen-ploče na njegovoj rodnoj kući. I doista, ostvarenjem ovih dvaju prijedloga najbolje bi se Koločepljani odužili njegovoj uspomeni.

C. Kapetan Petar Svilokos i njegova porodica.

U prvoj polovini XVII. vijeka preselio se je na Rijeku Senjsku mladi kapetan Petar Svilokos s otoka Koločepa, gdje se je tijekom vremena razvio u valjana trgovca i pomorca.

Pošto kroz sedamnaesti vijek dubrovačka Republika nije imala na Rijeci svoga konsula za svoje potrebe i razne usluge, obraća se raznim svojim podanicima, nastanjenim tamo na Rijeci. Tako vidimo da i kap. Petar Svilokos više puta ide Republici na ruku sa svojim uslugama. Kasnije, tijekom druge polovine XVII. vijeka, kad Dubrovnik dobiva sve življi promet s tim krajevima, Republika ustanovljuje konsulat u gradu Rijeci godine 1690., te ga predaje odmah svomu sinu kap. Petru Svilokosu. Od tada se Petar Svilokos počinje potpisivati sa potalijančenim prezimenom Svilocossi.

On se je u toj svojoj službi i dužnosti prama domovini odlikovao vršeći je s velikom spremom i oduševljenjem. Poslije njegove smrti Senat imenova konsulom njegova sina, već universitetski školovanog, i nadoda u dekretu prigodom imenovanja, da ga imenuje konsulom radi velikih zasluga njegovoga oca, vjerujući, da će i on kao sin tako zaslužnog pretstavnika Republike moći odlično da vrši svoju dužnost. To se i dogodi; dapače mu Senat proširi djelokrug konsulata radi njegove spreme i valjanosti. Dr. Josip Svilocossi de Jurković (1704.-1724.) bijaše ujedno i u vanjskoj državnoj službi, tako da je u svojoj karijeri postao najprije držav. savjetnik, pak onda zamjenik kapetana Rijeke.

God. 1742. bio je na Rijeci konsulom dubrovačke Republike Teodor Svilocossi, sin D.ra Josipa, koji umre g. 1752. Njegovu smrt javlja Dubrovniku njegov brat Don Svilocossi, kanonik u gradu Rijeci. U „Diversa de foris“ svesku 162. fo. 66. čitamo, da je god. 1743. na 2. Dećembra u kući konsula Teodora Svilocossi na Rijeci bio sklopljen ugovor, kojim se obvezuje Pron (Padron) Antun Svilocossovich di Calamotta, da će u roku od nešto malo vremena povratiti nekim Dubrovčanima jednu svotu novaca.

(Sve je ovo izvađeno iz sveske spisâ broj 3119 knjige LXXX; broj 3120 knjige LXXXI.; Lettere di Ponente“ (1700-1800); Diversa de foris 1700-1800. u dubrov. držav. Arhivu).

D. Kapetan Mato Poković.

Mato Poković, sin Paska, rodio se je pri koncu prve polovine XVIII. vijeka na Koločepu. Posvetio se je pomorskom životu, te ga nalazimo kapetanom već u godini 1760. Oženio

se je na 16. Septembra 1770. za Niku, kćer Marka Vacchetti iz Cavtata, a vjenčao ih je župnik Franjo Pasquali u Cavtatu; kumovi mu bijahu Tomo Poković i Luka Sodarnja. Imao je dva sina: Krista i Paska. Kapetan Mato Poković imao je svoj vlastiti brod, koji se je zvao „Santissima Assunta" i koji nije bio malen, jer je na daleko putovao, a vlasnik je kao kapetan njim upravljao, kako to i sam veli: „diretta da me per tutti i mari" — „upravljan od mene po svim morima". Svakako u ugovoru sklopljenom između njega i kapetana Josipa Higgia, koji mu je bio posudio svotu novaca povrh broda „La Santissima Assunta", čita se, da je plovio do Lisbone, dakle do Portugala i dalje prama zapadu „verso Occidente", dakle prama Americi. — Kad je umro, to mi nije poznato; stalno je samo, da je bio živ godine 1785.

(Dubr. Drž. Arhiv: „Diversa de foris", svesci: 196, 198, 207, 210).

E. Pasko Baburica.

Rodio se je na Koločepu 28. Aprila 1875. od siromašnih roditelja Ivana i Kate Šoletić. Imao je dva brata i dvije sestre. Dosta velika porodica davala je roditeljima puno brige za prehranu, te je Pasko već u svojoj ranijoj mladosti krenuo u daleki svijet. Pruži mu se prigoda, da zaplovi u Južnu Ameriku — Chile. U Iquique je počeo da radi samostalno s malom trgovinom mješovite robe. Čvrstom voljom i gvozdenom ustrajnošću kroz nekoliko godina proširio je svoje djelovanje s trgovinom mesa i salitra po cijeloj republici Chile, pa i po drugim zemljama svijeta.

Gospar je Pasko sa svojim drugovima Petrinovićem, Sabioncellom i Lukinićem najviše zaslužan za razvoj salitarske industrije u Chileu, gdje već odavna radi i gdje je stekao svojim marljivim, ustrajnim radom i trgovačkim sposobnostima dosta veliku imovinu.

Hiljade Jugoslavena u Chileu i u domovini bit će vječno harni našem domorodcu gosparu Baburici, koji se je svakom prigodom sjetio našega iseljenika i nikada nije nikomu zanijekao pomoć, što znade sva naša javnost.

Dok je gospar Pasko sa svojim drugovima imao u svojim rukama skoro 75 posto salitarske industrije u spomenutoj republici, niko se nije tužio na njega i njegovo društvo, dapače je i svaki Jugoslaven bio poštovan. Od godine 1929., kad je gosp. Baburica sa svojim drugovima prodao svoja potraživanja poduzetnicima Sjeverne Amerike, industrija svakim danom nazaduje i od 80 tvornica, koje su pred tri godine radile i proizvađale salitar, danas ih ima tek 4, i to sa smanjenim osobljem i poslovanjem, tako da je proizvodnja salitra spala na minimum. A hiljade jugoslavenskih činovnika i radnika, koji su prije bili zaposleni na tim tvornicama, izgubili su svoju zaradu; tek ih je ostalo samo nekoliko.

Od tada se naš gospar Pasko bavi oko „Jugoslavenskog Lloyda", te je jedan od njegovih najglavnijih osnivača. I s ovim društvom u velike doprinaša blagostanju naših ljudi, jer su na parobrodima samo naši kapetani i mornari.

Iako je od djetinjstva u dalekom svijetu, nikad nije zaboravio svoje rodno mjesto, sada pok. roditelje, braću, sestre i ostalu svojtu. Ljubav prama domovini i svojima iskazivao je novčanim darovima. Više je puta slao velike novčane svote za popravak puteva i crkava na Koločepu. God. 1910. bio je obdario crkvu maticu obilatom svotom, a god. 1923. bi radikalno popravljena župnička kuća s izdašnom njegovom pomoću. Novi gradski zvonik u Dubrovniku njegovo je djelo, podignuto samo njegovim troškom; zato su mu harni Dubrovčani uzidali na zvonik spomen-ploču s natpisom: „Darežljivošću Paska Baburice zvonik obnovljen 1929". I svoj Koločep kraljevski je nadario, sagradivši dugi prostrani gat, čekaonicu i put oko luke Dolnjeg Čela sve do kapele presv. Trojstva. Harno mu je rodno mjesto podignulo spomenploču uzidanu na čekaonici pred gatom, na kojoj se čita kratak natpis: „Pristanište sagradio Pasko Baburica 1924".

F. Antun Poković.

Među živućim Koločepljanima moram spomenuti i gospara Antuna Pokovića, koji se je godine 1873. rodio na Koločepu Kao mladićak dođe u Dubrovnik, da se vježba u trgovini. Upoznavši se s vođenjem trgovačkih poslova, otvori g. 1895. dućan jestvina u Dubrovniku. Svojom prirodnom nadarenošću

i sklonošću k odabranom zanimanju, a uzornom radinošću vodi do danas neprekidno svoju trgovinu. Nazad nekoliko godina počeo je dapače da trguje na veliko sa eksportom i importom.

Gospar Antun, pravi tip dubrovačkog gospara, poznat je ne samo u Dubrovniku, već cijeloj okolici dubrovačkoj kao čestita osoba, poštenjačina i uzor rodoljub. Nikad nije uskratio svoj obol u dobrotvorne, humanitarne i rodoljubne svrhe, pak je bio uvijek cijenjen, štovan i ljubljen. Radi svojih vrlina obnašao je razne časne službe u Općini Dubrovačkoj kao i u mnogim rodoljubnim ustanovama. On je vijećnik i sadašnje općinske Uprave. Ma iako je od djetinjstva izvan Koločepa, nije nikad ustegnuo svoju pomoć za poboljšanje i poljepšanje svoga rodnoga otoka. On je dapače toliko zadužio svoje domorodce, da su harni Koločepljani nazvali jedan put u Gornjem Čelu njegovim imenom i prezimenom. I kao otac obitelji pokazao se uzornim, odgojivši sa svojom čestitom suprugom gospođom Marom dva sina: D.ra Balda, odvjetnika u Dubrovniku i D.ra Antuna, koji su na diku njemu, Koločepu i Dubrovniku.

G. Vicko Baburica.

Prerana smrt pokosi g. Vicka Baburicu, brata gospara Paska. Godine 1921. otputova u Ameriku, da pohodi svoga brata Paska, koji je s njime sarađivao; ali tijekom putovanja ozbiljno oboli, te umre u 44. godini svoga života u Valparaisu, u republici Chile. Njegova udovica gospođa Katica i brat mu Pasko dadu prenijeti njegove smrtne ostanke u rodno mjesto, te oni sada počivaju u sjeni one starodrevne kapele sv. Nikole u Koločepu.

Njegovom smrću Koločep dosta izgubi. Gospar Vicko osjećao se je prezadovoljnim i sretnim, kad bi mogao da štogod doprinese za boljitak i poljepšanje svoga Koločepa. Pomagao je po svojim silama popravak starih i građenje novih puteva, a za popravak crkve matice doprinio je god. 1910. obilniji doprinos. Bio je po naravi skroman, kako i brat mu gospar Pasko.

Neka Svevišnje Milosrđe obdari njegovu dobru dušu vječnim blaženstvom!

H. Pavao Svilokos.

Pavao Svilokos pok. Joza rodio se je na 8. VII. 1883. Nakon što je sproveo nekoliko godina kao vježbenik u trgovačkim poslovima u Dubrovniku, krenuo je godine 1903. u Južnu Ameriku, gdje je neko vrijeme bio u službi kod gosp. Iva Lujaka, a kasnije prešao na trgovinu kod g. Paska Baburica.

Svojim dobrim i plemenitim srcem nije u tuđini zaboravio svoje rodno mjesto. Svakom je prigodom slao bogate doprinose za poboljšanje i gradnju puteva i za druge mjesne potrebe. Kad se je pak povratio kući nazad desetak godina, te našao crkvu maticu bez zvona, jer joj je ratni moloh bio ogolio zvonik, obdario je svoju maticu kraljevskim darom kupivši joj tri velika milozvučna zvona, koja sveudilj zovu svojim zvukom bogoljubnike na službu božju. Za ova je tri zvona potrošio 53.531 (pedesetri hiljade petsto i trideset i jednu) krunu. Ova je svota imala vrlo veliku vrijednost u godini 1921. Osim toga radikalno je popravio kapelu presv. Trojstva na Koločepu, a to po želji svoje sada blagopokojne matere, koja je htjela, da obnovi tu trošnu kapelu iz bogoljubnosti prama presv. Trojici, buduć se ona bila rodila na taj Blagdan.

S pravom se i gospar Pavo ubraja među najveće dobročinitelje za poboljšanje i poljepšavanje svoga rodnoga otoka. Vivant sequentes!

I. Vlaho Svilocossi.

I ovaj iseljenik Koločepljanin natjecao se je s drugim dobrotvorima, da što više obdari svoj otok. Za razne svrhe doprinio je velike svote novaca, a u svojoj skromnosti držao se one evanđeoske, da mu nije znala ljevica, što je činila desnica. U župskom uredu zabilježeno je više puta njegovo ime s velikim doprinosima, kao i to, da je kupio onaj krasni svijećnjak, što tako divno poljepšava crkvu maticu.

Sada njegova dva čestita sina: pom. kapetan Niko i vojni major u m. Stijepo — danas trgovci u Dubrovniku, slijede stope svojega uzor-oca, te, iako nijesu rođeni na Koločepu, zauzimlju se za nj kao za svoj rodni kraj.

XII.

PRIČE, LEGENDE I KOLENDA.

Na Koločepu su se uz narodne pjesme, popijevke, poslovice, zagonetke i slično narodno blago sačuvale i priče i legende, koje ovdje iznašam:

Dubrovački Senat pošlje na Koločep kao kneza obijesna mlada plemića. Ovaj se zagleda u mladu i lijepu djevojku, s kojom je hotio da ljubaka. Siromašna, ali poštena djevojka o tom ni da čuje. Odvraćala mu je njegove ljubavne iskaze prezirom, ali ne, jer joj se knez nije dopadao. On bijaše doista pristao i lijep mladić, prama kojemu ona nije bila ravnodušna; ali ga je ipak odbijala, jer je znala, da on, bogat i visokopoložen gospodin, plemićkog roda, nije pristajao njoj, siromašnoj djevojčici iz prezrenog puka. Nu drzoviti knez nije sustajao napastujuć i dalje lijepu djevojčicu ne samo upadnim pogledima, lijepim pozdravima i zamamljivim riječima, nego ju je više puta slijedio i na pašu i u goru. On joj je ustrajno laskao i uvjeravao je o svojoj tobožnjoj iskrenosti i odanosti. To su bile preveć tvrde kušnje za nevinu ali i naivnu slabu djevočicu, koja od dana na dan popuštaše u svojoj ozbiljnosti prama njemu, poklanjajuć pažnju njegovim laskavim riječima i obećanjima. Ali u zao čas! Pokvareni, nepošteni plemić izrabi njezinu naklonost, te bijednica postane žrtvom njegove putenosti i — nevjere.

Koločepljani cijeneć poštenje iznad svega, a sablažnjeni nad tim gadnim i živinskim činom svoga kneza, dogovoriše se i svi se složno odlučiše na strašni ali i shvatljivi čin: ubiše kneza i njegovo tijelo zasjekoše na komade, koje onda pobacaše u more; a neki vele, da su poslali komade njegova raskomadana tijela u košarama Senatu. Na istrazi, koju je zatim Senat proveo, izjaviše svi složno, da ga je ubio bat, koji je držao svak.

Na mjestu, gdje su ga ubili, moradoše Koločepljani, prisiljeni od Senata, da postave golemu debelu ploču, na kojoj je

uklesano Propeće. Ova ploča, odnosno Propeće nalazi se do danas pokraj glavnoga puta između Gornjega i Dolnjega Čela.

Priča dalje pripovijeda, da su bili svi Koločepljani pristali na ovo umorstvo, osim nekoga Fortunića, kojega zato sumješćani nazvaše porugljivim i prezirnim imenom „Grdobić“ od riječi „grdoba“. Do danas zovu Koločepljani ruševine njegove kuće, koja se nalazi sa sjeverne strane mjesta „Sijekanja“: „kuća Fortunića-Grdobića“.

Povjesnička je činjenica, da Koločep nije nikada imao svoga vlastitoga kneza, kako smo vidjeli i u ovoj knjizi. Isključeno ipak nije, da se je gornji slučaj mogao da dogodi kroz vrijeme, kad bi knez svakog mjeseca dolazio na Koločep za četiri dana sa Šipana ili s Lopuda. No u dubrovačkim starim spisima nijesam o spomenutom događaju ništa našao. Može biti, da se je isprva pripovijedalo na Koločepu o događaju, što se je uistinu zbio na Mljetu, kad su se bili Mlječani pobunili proti svome knezu i batom ga utukli. Na istrazi povedenoj od Senata proti njima, svi složno odgovoriše: „Kneza ubi bat, a bat je držao svak!“ S vijekovima se je valjda ta priča uvriježila kao domaća, te joj se je mjesto događaja prenijelo na Koločep.

Ističem, da je na Koločepu bilo u XV. vijeku obitelji s prezimenom Gerdobić, dapače su neki članovi te porodice zabilježeni kao vlasnici brodova i pomorski kapetani na svojim brodovima.* Potom bi se dakle reklo, da to nije bio nikakav pogrdni nadimak, jer se zaista barem ti kapetani ne bi bili nazivali pogrdnim dodatkom, već bi se bili služili samo svojim pravim imenom: Fortunić. A ako se jedna ruševina kuće zove do danas Fortunić-Gerdobić može se tumačiti, da su njezini vlasnici bili isprva Fortunići, a kasnije Gerdobići.

Što se pak tiče ploče sa Propećem, taj je relijef po svoj prilici bio u starinskoj kapeli sv. Petra, koja se je nalazila baš poviše toga mjesta, pak su je prenijeli dolje do pokraj puta, da to bude poticalom molitve svim prolaznicima iz Gornjeg put Dolnjeg Čela. Takav je bio običaj svugdje po Dalmaciji: stavljati kamenite križe ili kakve nabožne kipove ili slike na raskršća ili na pô puta između jednog i drugog sela ili na vrhunce brda. Vjerojatno je, da takav slučaj imamo baš ovdje.

* Diversa Notariae svez. 68., str. 142, 180.; svez. 69., str. 147 v; svez. 70., str. 53.

Bilo kako bilo, iz ovoga izviru odlične vrline starih Koločepljana: krepost i poštenje, koje su držali iznad svega i znali složno da brane skrajnjim sretstvima proti svakomu, koji bi kušao, da im ih otme.

* * *

Tri zida na brdu sv. Spasa, što izgledaju kao započeta gradnja kapele, dovode se u vezu sa zavjetom nekog bogatog pomorskog kapetana, te se pripovijeda, da je on, nalazeći se na svojemu brodu u teškoj i po život opasnoj oluji, zajedno sa svojim mornarima svečano se zavjetovao, da će sagradit crkvu na čast svetomu Spasitelju na onom mjestu, koje najprije spaze s broda toliko udaljenog od kopna. I nakon duga i preveć naporna krstarenja u borbi proti bijesnim elementima opaziše spomenuto brdo na Koločepu, te, već iscrpljeni od užasnih patnja, nađoše u koločepskoj luci svoj spas od očite smrti. Odmah zatim ispuniše svoje obećanje, te sagradiše kapelu baš na onom brdu.

O vjerodostojnosti ove predaje nemam podataka. Oni zidovi, što se još nalaze na vrhuncu brda, sagrađeni su od Koločepljana, ali nije isključeno, da se je baš koji kapetan s Koločepa gdjegod nalazio u pogibli života, pak se zavjetovao, da će sagraditi kapelu Božanskom Spasitelju svojim doprinosom, a pomoću sumješćana. Pošto je bilo mnogo kapela na cijelom otoku Koločepu, bit će se bilo odlučilo da se ova sagradi na onome brdu, kako se je u ranijem i kasnijem srednjem vijeku baš i običavalo graditi crkvice na vrhuncima brda. Bilo je valjda odabrano brdo sv. Spasa radi toga, što se je s ophodom išlo na nj svake godine taman na Spasovdan, kao na četvrti prosni dan, da se odanle blagoslovi more i polja. Nu nipošto ne mogu da vjerujem tvrdnji priče, da bi kapetan i mornari bili sagradili zavjetnu kapelu baš ondje s razloga, što bi s broda bili opazili najprije onaj vrhunac. Ako su plovili s juga, bili bi najprije opazili brdo Križ na istom Koločepu, koje nije odanle daleko, a za 28 m je više od Spasova brda; ako su pak jedrili sa zapada, morali su, da prije opaze viša brda na bližnjem otoku Lopudu.

Ali, kako sam već prije istaknuo u poglavlju „Kapele starog Koločepa", to nije ruševina kakve kapele, već naprosto tri zida sagrađena kao kakvo zaklonište od vjetra. Dopustit ću, da se je bilo nakanilo na tom brdu sagraditi crkvicu, ali možda zbog nedovoljne novčane svote ili s nepredvidjenih kakovih razloga ili zapreka, ona se nije sagradila.

Ja bih ustvrdio kao stalno, da je ova predaja donesena s Lopuda, a mjesto, što igra ulogu u priči, prenijelo se je na Koločep, jer je u suštini jednaka onoj o spasu Viscontija u uvali od Šunja na Lopudu i njegovom zavjetu za sagrađenje crkve Gospe od Šunja. — Svakako se odatle razabire živa vjera Koločepljana i njihovo stalno pouzdanje u Božju pomoć.

* * *

Kao treću iznosim priču o vjerenicima Mačusu i Čavaliki. Mladi Mačus bio je već od djetinjstva zavolio ljepušastu djevojčicu Čavaliku. Ta djetinjska nevina ljubav spoji njihova mladenačka srca, te se ljubljahu kao brat i sestra, dok se napokon kao odrasli mladić i uzgojena djevojka vjenčaše, da dalje sprovode zajednički sretan život, spojeni nerazriješivim sakramentom svete ženitbe. Po njima su dobila ime dva bližnja rta: Rt Mačus i rt Čavalika.

O tim vjerenicima spjevao je pjesmu Don Vlaho Skvadrović, znameniti Koločepljanin, čiji sam život iznio na drugom mjestu.

* * *

Pripovijeda se, da su turski gusari bili nenadano banuli u Dolnje Čelo baš u doba, kad su muškarci bili tamo i amo po poslu, te tom prigodom oplijenili mjesto, a što je gore, zarobili jedanaest djevojčica, koje su zatim bile prodate kao roblje u Carigradu. Najljepša od tih jadnih djevojčica bje otkupljena od jednog vezira, koji je kasnije oženi. Međutim se dogodi, da ona jednoga dana ugleda kroz rešetke svoga harema neke mornare Koločepljane, koje odmah upozna i krišom im baci jednu malu papučicu od zlata i bisera s preporukom, da taj dragocijeni ures poklone u ime njezino — kad se povrate na Koločep — „najbližoj Mariji" — to jest Mariji, koja je najbliža njezinoj kući. Buduć je njezina očinska kuća bila u blizini crkve matice Bl. Gospe, zaključiše mornari, da je ona s onim riječima smjerala na Bl. Djevicu Mariju, te zato pokloniše onu zlatnu papučicu slici Bl. Gospe u crkvi matici Koločepa. Govori se sa stalnošću, da je taj skupocijeni dar resio do nedavno sliku Bl. Djevice Marije.

* * *

Starinska „Kolenda Gospi“ s otoka Koločepa.

To je pobožna narodna pjesma s otoka Koločepa, koju narod pjeva na staru godinu pred crkvom maticom Blažene Gospe od Uznesenja. Običaj je od starinâ, da se kolendava Gospu na svršetku svake godine, i to poslije večere, oko 8 sati, uvijek s ovom istom „Kolendom“.

Prije nego se počne pjevati pjesma (kolenda), na vratima se crkve metne jedna grančica masline — znak mira. Svaki pojedini stih pjeva najprije jedan, a onda ga sakupljeni ponavljaju. Pošto tako ispjevaju cijelu kolendu, zaslave u sva zvona i ispale nekoliko hitaca iz trombuna (velikih pištolja), pa onda idu kolendati gosp. župniku. Njega kolendaju pjesmom, koja se sastavlja posebno za svaku godinu. I od te pjesme ispjeva jedan dva stiha, a onda ih sakupljeni narod ponavlja.

Za „kolendu Gospi“ ne zna se ko i kada ju je složio. Ona glasi ovako:

„Izišla je zvijezda Danica,
A za njome Gospa Marija
Noseći Sinka na ruci.
A govori Gospa Marija:
Oj ti Petre (i) Ilija,
Vi pođite na vode Jordana
Po Ivana Krstitelja,
Da dođe Gospi krstit Djetića.

A govori Petar i Ilija:
A ti Gospo Marijo,
Po čemu ćemo ga poznavati?
A govori Gospa Marija:
Po zlatnoj zvijezdi na čelu,
Po svijetlom križu na prsima.
Isusom ćemo ga nazivati.
I svi ćemo mu se klanjati. Amen.
(I svak će mu se klanjati. Amen).

Velečasni O. Antonin Zaninović, dominikanac u Dubrovniku, zabilježio je napjev za „kolendu Gospi“, buduć prije toga bio na Koločepu, te poslao napjev Uredništvu „Svete Cecilije“, smotre za crkvenu glazbu, što izlazi u Zagrebu. Ova ju je štampala u svesku 4., god. 1929., na strani 148.

„Gospina Kolenda“ ne nalazi se nažalost napisana u župnim starim knjigama, niti je bila štampana, u koliko se zna na Koločepu. A nije običaj ni na otoku Lopudu, ni na Šipanu, niti u drugim okolnim mjestima, da se ova kolenda Gospi pjeva na staru godinu. Najstariji starac od 97 godina g. Niko Svilokos p. Vicka na Koločepu, u potpunoj svijesti, priča, da je kolenda od starine i uvijek bila ista. Ovaj starac ne zna, ko ju je složio. Samo se spominje, da je ona izlazila iz obitelji Šoletić Pera reč. Miška, koja i dandanas stanuje u dvoru starinske kule zvane „Toreta“, nedaleko od crkve matice, na glavnom seoskom

putu u Dolnjem Čelu, te su se u stara vremena mještani sakupljali u ovu kuću prije nego bi se ona počela pjevati. Šoletić Pero rečeni Miško, ondašnji starac od 70 godina, držao bi napisanu kolendu, koju bi počeo pjevati, a drugi bi odgovarali. To je bilo, kad je sadašnji starac Niko Svilokos bio dječak od 12 godina. Nadalje pripovijeda ovaj časni starac, da se i u njegovo djetinjsko doba, kao i danas, ne bi smjela Gospa kolendati prije nego stigne koji član od obitelji Šoletića, koji stanuju u najudaljenijem komšiluku zvanom „Borje“, u Gornjem Čelu. I danas se očekuju „Borjanci“ t. j. Šoletići iz Borja, a za koji uzrok da oni moraju da budu nazočni kad se kolenda Gospa, to se ne zna, ali će biti radi toga, što je ova kolenda valjda sastavljena od obitelji Šoletića iz Borja ili od Šoletića iz Torete još u davna vremena.

Također crkveni barjak na Tijelovo i pri ostalim godišnjim svečanostima nosi jedan član obitelji Šoletića iz Borja. I na sv. Vlaha, kad se ide s crkvenim barjakom u Dubrovnik, mora po starom običaju da ga nosi jedan od Šoletića iz Borja.

Gosp. Juraj Lahner na strani 147. spomenute smotre izrazuje svoje mišljenje, da je ova pjesma uzeta iz kruga onih poznatih i mnogo proširenih pjesama „Ta zvijezda ta je izešla“, te sudi po tom, da je ona stara mnogo stotina godina; a kako je u njoj motiv pjesama „Ta zvijezda ta je izešla“ povezat s Isusovim krštenjem, imade veliku vrijednost za kritički studij hrvatskih narodnih pobožnih pjesama i njihovih međusobnih veza.

XIII.

ŽUPNIČKI ARHIV.

U župničkom Arhivu na Koločepu našao sam osim župnih matica preko svakog očekivanja dosta važnih pisanih knjiga. Zato ću ih ovdje redomice zabilježiti, nabrojivši najprije knjige-matice:

1) Reliquiae librorum baptizatorum od god. 1661-1810;
2) Libro dei nati od g. 1660-1800 (prije knjiga „Tumulazioni);
3) Liber baptizatorum od g. 1800-1837;
4) Liber baptizatorum od g. 1837 do danas;
5) Liber matrimoniorum od g. 1661-1740;
6) Liber matrimoniorum od g. 1770 do danas;
7) Liber defunctorum od g. 1661-1789;
8) Liber defunctorum od g. 1770 do danas;

Osim toga ima:

1) Latinski i talijanski napisana knjiga bratovštine sv. Antuna Opata g. 1493-1503;
2) Latinski i talijanski napisana knjiga bratovštine sv. Antuna Opata g. 1499-1522;
3) Libro: Conti di Confrat. di S. Antonio Abb. od 1616-1670;
4) Liber Confraternitatis S. Antonii Abbatis A. D. 1770-1831;
5) „ „ S. Michaelis Arc. A. D. 1650-1831;
6) „ „ S. Michaelis Arc. A. D. 1777-1790;
7) „ „ S. Antonii Abbatis A. D. 1791-1832;
8) Knjiga prihoda i rashoda crkve Matice sv. Marije od g. 1516-1541;
9) Blagajnički Dnevnik i zapisnik crkve matice g. 1690-1770;
10) „ „ „ „ „ g. 1771-1790; (Libro di S.ta Maria delle Gratie del Isola di Calamota);
11) Stato di anime od g. 1790-1857;
12) Ljetopis svezak 1.;
13) Matrikula bratstva s. Antuna Opata u Koločepu iz g. 1497;
14) Protocollo dell' anno 1831. dell' Ufficio Paroch. di Calamotta.

XIV.

NASELJE I PORIJEKLO STANOVNIŠTVA KOLOČEPA.

XIV. vijek.

Biataslavić 2, Bogodan 6, Bohdanić 3, Bogojević 7, Bogolinović 2, Bosiković 5, Dasinović 2, Dimković 2, Doberehović 1, Dobrović 1, Domčević 7, Domojević 2, Dragosalić 4, Dragosević 1, Dunković 1, Đivković 5, Đukojević 6, Đuković 7, Frusini 8, Gunjević 2, Gurgović 4, Ivanković 1, Ivanović 5, Ilić 1, Jurgović 2, Jurojević 3, Kartić 2, Klapotić 3, Klinčević 2, Kraljević 5, Loberković 2, Marković 4, Malović 2, Marojević 3, Matković 2, Matolin 5, Marotić 3, Mikojelenić 2, Mikojević 6, Mikolović 2, Miković 7, Milaković 7, Milenović 3, Milković 9, Milsić 1, Mirković 4, Nikolić 3, Obradović 6, Ostoić 1, Paskvalin 2, Perče 3, Perfče 5, Perfiki 2, Prdasić 1, Prcić 1, Perglubović 2, Petrović 9, Pojunka 2, Pope 2, Povrsković 1, Prepeko 7, Pribi 4, Pribilović 2, Prilić 1, Primo 5, Pripce 6, Pripcić 4, Punči 5, Radogost 6, Radoničić 1, Radonjić 9, Radoslavić 1, Radovančić 1, Radulinić 1, Rusini 2, Rusinović 4, Sematović 2, Sessa 7, Sinkonović 2, Skance 2, Stipojević 1, Stopanije 1, Sukonović 3, Tomković 3, Tomorović 4, Vitojević 2, Vlakotić 3, Volkojević 1. — Svega bi dakle bilo 295 porodica sa prezimenima, ali sam još našao 106 porodica patronimičnim imenima, što bi onda bilo ukupno 401 (četiri stotine i jedna) porodica. Moram istaknuti, da su ove porodice zabilježene u knjigama dubrovačkog državnog Arhiva, jer su dolazile u dodir raznim vlastima dubrovačke Republike, a veliko je pitanje, koliko je bilo onih obitelji, što državna vlast Republike nije imala prigode, da ih zabilježi u svojim knjigama. Potom dakle ne mogu tačno nabrojiti sve porodice, već samo ustvrditi, da je bilo na Koločepu kroz XIV. vijek *najmanje* četiri stotine i jedna porodica.

Ova sam imena porodica našao ponajviše u svescima Testamenta Notariae, Diversa Notariae, Reformationes, Diversa Cancellariae; sve u dubrovačkom državnom Arhivu.

Ne mogu nažalost da nanižem prezimena starijih vijekova barem od XI. vijeka, kad je otok Koločep bio darovan dubrovačkoj Republici, jer u spomenutom Arhivu nema tako starih knjiga. Najstarija je knjiga Arhiva Statut od godine 1272., potom dakle iz osmog decenija XIII. vijeka, a inače ostale knjige počimlju još kasnije. Najstariji je I. svezak „Testamenta Notariae", što počimlje godinom 1282., kaošto i prvi svezak: „Diversa Cancellariae", zatim prvi svezak „Reformationes", što počimlje baš prvom godinom XIV. vijeka — 1301., a onda „Diversa Notariae sa godinom 1310.

XV. vijek.

Alegretović (od tih neki su se zvali Alegreti) 8, Allegreto Bardi 2, Anković, Antičić, Antojević 2, Antonović, Arbisan, Barcić 12, Badonac, Bakrović, Baletić, Bardić, Bardonić, Bargić, Bartić 2, Bataluksić, Belisić, Bijelauho, Bilinić, Bilosović, Bisan, Biolović, Bitasović, Bogancić, Bogdanović 3, Bogdarić, Bogeta, Bogikjević, Bogmilović-Ljubanović 2, Bogmilović-Poblatina 2, Bogojević, Bogolinović 4, Bogosević 4, Bogrinović, Bogulinović 4, Boksanić 2, Bosijković 6, Bositković 5, Bosković, Bosnić (Bosna) 5, Bozitković, Brajanović 3, Brajmović, Bracutović-Stanević, Branović, Bubić, Buran, Cevelković, Ciodebović, Cevetković ili Cvijetković 2, Dabisinović, Danojević, Debrasalić, Desinović (Desenović, Desunović) 4, Desinović-Vodopia 2, Desković, Dikla, Diklić 4, Dimitrović, Dobricić, Dobrilović, Dodavicić, Domcević-Sukonosić 2, Domicević 2, Dragoslaglić, Duklić 2, Dumtrović, Đivanović 2, Đivković 4, Đukojević, Đuković 2, Đurđević 2, Đurkojević 3, Đurojević 2, Ehe, Elijić 2, Franiković, Franković 2, Galica 2, Gargurević, Gardobić ili Gerdobić 4, Gege, Giviković, Glumac, Gojsalić, Gojaković, Gongekević 3, Grampić, Grego, Grubatin, Gunjević, Gunojević 2, Gurković 2, Gusić, Hehe, Hilić, Hostoić-Bavhrović, Hostojić 2, Iliić 7, Iliić-Marasović 3, Inkojević, Ivanović 3, Jakobović 3, Jaksić, Jerković 2, Jugales, Junij, Jurjević doselila se iz Zadra, Jurojević, Kapicić 5, Kakonosić, Kmetković 2, Koladin, Kolendić, Kosticić, Kral, Kraljević, Krancić, Krecić, Kerdobić, Kribjunović, Kroklibović 3, Ksurgović 3, Kucić, Kujavić 4, Kurculić 2, Kurgović,

Kvijavić, Lagustinović 5, Lampre, Ljubanović 2, Ljubicić, Loberković, Lovrić, Lovrojević 3, Lucić 2, Luksić 4, Marasović 8, Maravić 2, Margitić, Marojetić, Marojević 12, Matencić, Matinović, Matković 11, Miglović 2, Mihnić, Mikić 2, Mikocević 5, Mikijević, Mikokević, Milaković, Mileković 4, Milić, Milicić 4, Milojević 2, Milkanjić 3, Miloković 2, Miloradović 2, Mikocević-Uvanić, Mikojević 8, Mladionović, Mirković 3, Milosević 3, Mikozović, Matojević, Marković 11, Markulinović 6, Mioković 3, Maricić, Martolović, Marota, Miocević, Miosević 2, Medego, Medini doselila se iz Ankone, Merlato, Mikević, Mikojlović doselila se iz Lastova, Micalović-Vukosalić, Mijenković, Milcević, Milikijević, Milisalić, Milovcić doselila se iz Slanoga, Miltinić, Mileckovič, Miljenović 2, Miocić, Miokanić, Miović, Miovković, Misić, Misinus, Molković, Mulibegović 2, Mumbigović 3, Murenić 2, Nadi, Nalisković 2, Nikolić 3 doselila se iz Zatona, Niksić 2, Noklibović, Novaković, Obradović 3, Ognjanović, Oserković 2, Ostoić 7, Ostoja 3, Paoković 4, Parsut, Paskojević 2, Pastrović, Pavlović, Paskvić, Pedelj, Percić, Perglubović, Perojević, Perović, Pervoković 2, Peruković 2, Petković, Petkojević, Petrojević, Petrović 4, Picurković, Piklinović 2, Pirkunović, Poblatina, Pokvalić, Ponesović 2, Poverković, Prasatović, Prasković, Pribilović 2, Pribisani, Prilić, Primo 3, Pripce 2, Pripković 6, Puković, Radanović 7, Radeljić-Gusić, Radetić, Radicević, Radiljević, Radinović 6, Radisić 4, Radisinović, Radmilović 5, Radmonić, Radogostić 4, Radonjić 4 doselila se iz Zatona, Radosalić-Crpicić 2, Radosalić 3 doselila se iz Loznice, Radosević 2, Radoslaljić 3, Radoslavić 2, Radostoić, Radovancić 2, Radovanović 2, Radovcić 3, Radovinović 3, Ratković 4, Radujević, Radulinić, Repulko, Rora 2, Rusković 5, Serković 2, Sekstan, Sermotić 2, Serzević, Setković, Sforca, Simatović 4, Sinković 5, Sircević, Sisić, Smorgović, Stinatović, Stipanović 2, Stjepasinović, Stjepković (Stipković) 4, Stoić, Stojković 2, Stojsalić, Surgović 2, Šimajcić (Scimajcić), Šoletić 2 doselila se iz Hvara, Tokorić, Tolanović, Tomadi, Tomković 6, Tomković-Kalamota, Tomković-Sforca, Tomorović, Turcinović, Tvrdisić 2, Tvrtković, Udinović 2, Uglesić 2, Vadinović 3, Vasiljević 3, Vatikijević, Veselković, Vikasović, Viklić, Vitković 4, Vlakojević, Vlatković, Vodopija 2, Vojknić, Vokcić 3, Vokojević 3, Vokosalić 2, Volcić, Vranić 2, Zivković 5, Živković-Conkić, Zlosilo 2, Zurgović 2.

Sbroj svih ovdje nanizanih prezimena tačno iznaša 641 (šestotina četrdeset jedne) porodice. Ovomu zbroju nadodavam 128 porodica patronimičnim imenima, što čini svega 769 (sedamsto šesdeset devet).

Ova sam imena porodica našao ne samo u svescima Testamenta Notariae, Diversa Notariae, Reformationes i Diversa Cancellariae u dubrovačkom državnom Arhivu, nego i u dvije knjige računa bratovštine sv. Antuna od god. 1493—1503 i 1499—1522., i u knjizi prihoda i rashoda odnosnog vijeka crkve matice sv. Marije, što se nalaze u župnom Arhivu na Koločepu.

Ako prispodobimo broj (401) porodicâ Koločepa u XIV. vijeku s ovim XV. (769), moramo onda ustanoviti, da se je stanovništvo Koločepa pomnožilo tijekom XV. vijeka za 368 (tristo šesdeset osam) novih porodica.

XVI. vijek.

Alegretović, Aligreto 6, Aligreto Bardi, Aligreto-Kalamota, Andrić, Arbisan, Bakrović, Banović 2, Barcić 12, Barisić 2, Batina 3, Benko 2, Bicić 3, Biglić, Bilić 2, Bilinić, Bosnić (Bosna) 5, Bradacić, Bubić, Bukles 2, Bule, Buljaci, Bupić 4, Bura, Buran 2, Burica 2, Caput 2, Cevalicić, Cevalika, Ciković, Deglić, Desinojević, Desinović 4, Diklić 6, Disjenović, Djevolić, Dobrasinović 2, Dobrilović 2, Dodan, Drokunović, Đivanović, Đivković, Đivulinović 2, Đulinović, Đunović, Đurđević, Đurković, Franić, Galeb, Galebić, Galica 2, Gardobić i Gerdobić 6, Gargurović, Gerkošević 2, Gigeta, Glavocević, Glumac, Gonkec 2, Gonhegević, Gonkecevic 2, Gonkević, Grego, Gurković 2, Ivancić doselila se iz Korčule, Ivanović 4, Jakobović 3, Jednacić, Jednak, Jerković 2, Kacić, Kapica 2, Kapicić 6, Kapinica, Kimajcić 3, Kimimajcić 2, Kivanić, Koradinović, Kordić 2, Kotrulević Kotruljo, Ković, Krasoje, Krecić, Krekić, Ksurgović, Kujavić 2, Kukula, Kukuljanović, Kuna, Kunić 2, Kurculić 2, Kusić, Kvincić, Kvinović, Lagustinović 3, Lanpricić, Lastocić, Laurojević, Ljubisić 5, Lovrojević, Ljubanović 2, Lucić-Kukuljin, Madrinjić, Majolica, Maginić 2, Maković, Maravić 2, Marcimilović 2, Margaritić, Marković 4, Markulinić 2, Marojević 3, Martolović, Masković, Matinović 4, Matković 4, Matović, Miglović 2, Mihnić, Mikić 2, Mikocević 3, Mikojević Mikokević, Miković, Mileković 3, Mitesković 2, Milicić 3, Milisavić, Miloradović 2, Miloradović Zlosilo, Miorović, Misić, Misinić, Montenegro 3 doselio iz Genove, Naliković, Nalisković 2, Naoković, Našimalo 2, Nisić, Paković 2, Parnatović, Parsut, Parsutović, Paskojević, Pasković, Pavković 2, Pedelj 2, Pedelenić, Perović, Petković 2, Petrović 2, Pijerković, Pirković, Poković 2, Ponosević, Povalić 3, Poplatinović, Primo, Primović, Pripković 2, Radeljić-Gusić, Radeteh, Radicević 2 doselila se iz Dubrovnika, Radijenović 2, Radinojević 2, Radinović, Radmilović, Rado 3, Radonjić 2 doselila se iz Zatona, Radulić, Ragunović, Ramilović, Ratković, Rusković 5, Rusković-Kimimajcić 2, Serković 2, Simatović 2, Simković 6, Sircević, Sirović, Sisić, Skvadrović 2, Smolan, Smrikinić, Šoletić 4, Sonkević 3, Stocić, Sulima, Sursin, Šimajcić, Titović, Tomković, Turcin, Udinović 2, Uglebić, Uglesić 3, Uranić 2, Urljanić, Vasiljević 2, Vasković, Viklić, Vilić 2, Vitković, Vitosaljić, Vlahusić, Vlatisić, Vlatković, Vodopia, Vokikević, Vranić 2, Vranikević 3, Vudimrović, Vukicenović, Zlosilo 2, Zura 2, Zvalina.

Ako zbrojimo sva ova gorenavedena prezimena, dobit ćemo svega 374 porodice. Tomu mora se još pribrojiti 42 porodice patronimičnim imenima, da tako dobijemo cjelokupni zbroj 416, koji pretstavlja sve porodice, što su živjele na Koločepu tijekom XVI. vijeka.

Usporedimo li broj ovog vijeka sa brojem prošloga uvidjet ćemo, da je u ovom vijeku stanovništvo nazadovalo za tristo i pedesetitri (353) porodice.

Ova sam prezimena našao u sveskama odnosnog vijeka već spomenutih knjiga dubrovačkog državnog Arhiva i onog na Koločepu.

XVII. vijek

Ovaj ću vijek razdijeliti na dva dijela. Prvi dio sadržavat će imena onih porodica, koje su živjele od početka sedamnaestog vijeka sve do isključivo godine 1673. Drugi će pak dio sadržavati doslovan popis porodica godine 1673., kada je naime vlada dubrovačke Republike bila naredila popisivanje svega pučanstva, te su župnici morali poslati tačni popis svih župljana, pa tako i onaj na Koločepu.

I.
od god. 1600 do 1673.

Antica 2, Bagojević 2, Balabak (i Balabakija) 2, Barbicević, Barbierić 3, Batina 6, Benković (i Benkov) 7, Besjedica

6, Bojanović, Butaro (i Butijerov) 3, Bračanin 4, Bucjuklija 4, Bukles (i Buklesović) 5, Buljaci, Burica, Crnogoranin, Caput 6, Cihorić 2, Cupicić 3, Đupanović 2, Franceteć (ili Francese) 3, Frandela 3, Galeb (i Galebić) 3, Gliuna (i Gliunić) 2, Grapić, Grgurić (i Gargurić) 2, Gromačina 4, Gusjenica (i Gusjenić) 2, Habba 2, Katalani 4, Kliševica 4, Kordić 7, Kosović, Kukuljica 3, Kusić, Kuvelica (i Kuvelić) 3, Levantin, Ljuboen, Lucić 2, Lujak 2, Makinić, Marikijević (i Markičević), Micić 2, Mihić 2, Močilo, Naljesković 2, Našimalo 2, Nikolić, Obuljak 4, Paseta, Poković 2, Rucicić (i Rucica) 3 doselila iz Konavala, Radi, Radienović, Raosaglić, Ruski, Skapić, Squadro (i Skvadrović) 3, Stoket (i Stoketić) 2 doselila iz Kliševa, Svijekialović (Svjećalović i Svijekalo) 5, Svilokos, Šoletić 4, Šurić 2, Vodopia 2.

Zbrojimo li sva ova spomenuta prezimena, bit će svega 160 porodica. Ovomu moramo još nadodati 37 porodica patronimičnim imenima, te ćemo tako dobiti potpuni broj od 197 (sto i devedeset sedam) svih porodica, što su živjele na Koločepu tijekom XVII. vijeka do godine 1673.

Ako ovaj broj porodica od 197 usporedimo s onim (416) XVI. vijeka, uvidjet ćemo, da je u ovom vijeku do spomenute godine nazadovalo pučanstvo Koločepa ništa manje nego za 219 (dvjesto devetnaest) porodica.

Ova sam prezimena našao u Arhivu župnog ureda u Koločepu i to u knjigama: „Conti di Confraternita di. s Antonio Abbate od 1616—1670“, „Liber Mortuorum od 1661—1789“.

II.

Godina 1673.

U dubrovačkom državnom Arhivu nalazi se svezak pod naslovom: „Vijek XVII. svez. XLII. Popis pučanstva godine 1673—4. broj 1809“. U ovom su svesku izvješća svih župnika na teritoriju dubrovačke Republike, koji su morali poslati vladi popis svih živućih porodica u njihovoj župi, označivši pri tom koliko svaki domaćin ima članova. Neki su župnici izvršili taj nalog Senata g. 1673., a neki nastajne godine 1674. Župnik Koločepa poslao je svoje izvješće god. 1673., te je bilo uneseno u zapisnik kancelarije dubrovačke vlade pod brojem 32.: „Calamota Nr. 32“. Izvlešće je u talijanskom jeziku. Ovdje ću tačno prenijeti imena svih domaćina pojedinih porodica naznačivši broj njihovih članova.

„1673. Bilješka stanovnika otoka Koločepa“.

1) U kući Ivana Nikole (di Giovani di Nicholo) bilo je svega 8 članova; 2) Vicka Močilo 4; 3) Luke Lujaka 7; 4) Marina Benkovića 5; 5) Vicka Besjedica 8; 6) Paska Frandela 8; 7) Nikole Svjekijalović (Siječalović) 6; 8) Petra Kosović 7; 9) Paska Besjedica 2; 10) Vicka Jakova (di Vicenzo di Jachomo) 6; 11) Antuna Gargurić 3; 12) Nikole Gusjaničić 6; 13) Ivana Gusjenić 5; 14) Ivana Luke Šoletić 10; 15) Šimuna Svjekijalović 4; 16) Stjepana Pavla (di Stefano di Paulo) 5; 17) Ivana Gargurić 5; 18) Ivana Petra Bračanin (Bracianin) 6; 19) Vicka Butijerov 5; 20) Ivana Stoket (i Stoketić) 5; 21) Antuna Ivova (di Antonio di Giovani) 5; 22) Ivana Jakova (di Giovani di Jachomo) 3; 23) Ivana Svjekijalović 3; 24) Bartolomeja Batina 5; 25) Vicka Benković 5; 26) U kući pok. Vita Kliševica 3; 27) Petra Antuna Kordić 3; 28) Vicka Vita (di Vicenzo di Vido) 2; 29) Vicka Marikijević 3; 30) Matka Petra 4; 31) Nikole Squadri 3; 32) Vlaha Squadri 4; 33) Luke Besjedica 6; 34) Vita Marka Bukles 3; 35) Stjepana Francese 5; 36) Vasilja Ruski 2; 37) U kući pok. Marina Balabak 2; 38) Iva Ivanova (Gjiovani di Giovani) 5; 39) Đura Nikole (Giorgi di Nicholo) 5; 40) Marka Kukuljica 3; 41) Paska Ivana Kukuljica 3; 42) Marka Gliuna 4; 43) Petra Markova (Pietro di Marcho) 5; 44) Ivana Benković 9; 45) Gjiva Kuvelica 8; 46) Mare Gromačina 3; 47) Marije Gromačina 1; 48) Marina Vita 3.

Otok je Koločep dakle brojio godine 1673. svega 48 porodica, što su sačinjavale 225 (dvijesto i dvadeset pet) stanovnika.

Međ ovo jedanaest patronimičnih imena dva su stalno imala svoje prezime. Tako gorenaznačeni pod brojem 21 Antun Ivov (Antonio di Giovani) imao je svoje prezime „Cuvelica ili Kuvelica“, jer u matici rođenih „Liber baptizatorum ex 1661-1790. zabilježen je slijedeći slučaj krštenja kćeri Antuna Ivova *Cuvelica (Kuvelica)*: „Anno Domini 1671 die X. mensis Julii Ego Marinus Borovina Viciparochus insule Calamote baptizavi in famulam die X. mensis Julii ex *Antonio Joanis Giovani Cuveliza*“. Isto tako Ivo Ivanov zabilježen pod brojem 38. nazivaše se prezimenom također „Cuvelica ili Kuvelica“, jer je u spomenutoj matici rođenih označen takovim prezimenom prigodom krštenja njegove kćere: „Anno Domini 1671 li 5 mensis Julii Ego Marinus Borovina Viciparochus insule Calamote baptizavi in famulam die V. mensis Julii ex *Joane Joanis dicto Cuveliza*.

XVIII. vijek.

Baburica 5, Benko 9, Benković 2, Besjedica 8, Bogeta 3 doselila se iz Rijeke Dubrovačke, Bošinović, Bračanin 6, Bucjuklija 2, Bukles 6, Caput 5, Ceperak 7, Cupicić, Domačin 4, Gosjančić, Gusjaničić 4, Gusjenica (Gusjeničić) 3, Grucica 2, Katalanus 2, Kavaleto 3, Kliševica, Koko 2, Kravić doselila se iz Dubrovačke Župe, Kordić 10, Kukuljica 3, Lavica 5, Lujak 5, Marikjević-Kordić, Matašja 11 doselila iz Osojnika, Matković 6, Medini 3, Pašeta 2, Pavlović 2, Poković 3, Poković Morić 7, Ručica 3, Sablić 3, Svijekijalo 2, Svilokos 9, Svilocossi 6, Šoletić 25, Šoletić-Sangier 3, Šuperak 10, Toretić 1, Turo 6, Turović 9, Vodnicić 2.

Tijekom dakle ovog vijeka živjelo je 215 (dvijesto i petnaest) porodica. Ako imamo na umu, da je bilo u sedamnaestom vijeku, ali ne u cijelomu nego do godine 1673, sto devedeset sedam porodica, tada moramo ustanoviti, da je kroz ovaj XVIII. vijek bio otok najmanje napučen poslije XIV. vijeka.

Sve sam ovo izvadio iz: 1) Liber Baptizatorum 1661-1810 (Reliquiae librorum baptismalium 1661-1810.; 2) Liber Matrimoniorum 1661-1740; 3) Liber Mortuorum 1661-1789; 4) Libro dei nati od 1660-1800; 5) Conti di Confraternità di San Antonio Abbate 1616-1670; 6) Liber Confraternitatis s. Michaelis Arc. 1650-1831.

XIX. vijek.

Dolnje Čelo:

Baburica 6, Benko, Bogeta 2, Bracević, Bukles, Domačin, Ducić, Juretić doselila se iz Makarske, Kavaleto 3, Kordić 4, Lucić, Matavia, Medini, Sabljić, Svilokos 12, Šoletić, Turović 4, Violić, Vodnica 2. — Svega obitelji 45.

Gornje Čelo:

Baburica, Barbora, Besjedica 2, Bračanin 3, Domačin, Kristović, Kukuljica, Lujak, Poković 6, Ručica, Svilokos, Šoletić 10, Šuperak 5, Toretić, Violić. — Svega obitelji 36.

Imena ovih porodica prepisao sam iz knjige župnog Arhiva, koja nosi prvašnji naslov „Tumulazioni 1860". Taj je naslov kasnije izbrisan a mjesto njega je napisan drugi: „Libro dei nati od god. 1660-1800. Na protivnoj je pak strani knjige župnik napisao imena onih obitelji, koje su u Dolnjem i Gornjem Čelu živjele na 15. Jula god. 1859. pod naslovom: „Famiglie" (obitelji).

XX. vijek.

Doljne Čelo:

Baburica 2, Bergan doselio se iz Stoliva, Boka Kotorska, oženjen na Koločepu; Butorac doselio se iz Like, oženjen na Koločepu; Čavka doselio se iz Slavonije, oženjen na Koločepu; Đepolo doselio se iz Dubrovnika, oženjen na Koločepu; Đenero doselila se iz Kručice kraj Slanoga; Jokić doselio se iz Sinja, oženjen na Koločepu; Juretić; Kordić 3; Lapačina doselila se iz Brodaca kraj Stona; Lujak; Matijević doselila se iz Jagodine na Hvaru; Mikelj doselila se iz Gromače; Miljerak doselila se iz Gromače; Pamertz doselila se iz Berlina; Polak doselila se iz Slovenije; Svilokos 12; Šoletić 2; Turović 2. — Svega obitelji 35 sa 124 stanovnika.

Gornje Čelo:

Besjedica; Kisić; Labaš doselio se iz Lopuda; De Liddo doselila se iz Italije; Lujak 2; Marčić doselila se iz Slovenije; Musladin doselila se iz Ljupča; Oreb doselio se iz Blata na Korčuli; Poković; Svilokos; Šoletić 6; Šuperak 3; Toretić 2; Violić doselila se iz Kastva u Istri. — Svega obitelji 23 sa 97 stanovnika.

Na strani 8. ove knjige zabilježio sam, da Dolnje Čelo broji 160 stanovnika, jer sam broju 124 nadodao one osobe, koji su privremeno otsutne iz Koločepa, a tako s istog razloga naznačio sam na strani 10, da Gornje Čelo ima 120 stanovnika.

XV.

PRILOZI.

Prije svega moram da spomenem što mi je izmaklo na str. 15. ove knjige, da se je otok nazivao hrvatskim imenom „*Koločep*“ već u XIV. vijeku. (Vidi Test. Notariae svez. 5., str. 187 v).

A. Starohrvatske kapele.

U svojemu djelu „Lopud“ osvrnuo sam se malo potanje na četiri kapele, što se odvajaju od drugih kapela na Lopudu svojom osobitom arhitekturom: izvanrednim slogom, zidarskom tehnikom, rustičnom izradbom svih detalja, a i svojim dimenzijama tako, da su one odveć upadne i lajičkom oku u graditeljstvu. Ali takovih kapela nema samo na Lopudu, nego i na Šipanu, kao i na Koločepu; pa baš radi toga, jer ih ima i na ovom otoku, iako sam o njima već pisao u ovom djelu pod naslovom „Kapele staroga Koločepa“, — pozabavit ću se tim predmetom i ovdje, da tako ovi koločepski spomenici otskoče u jačem svijetlu, a ujedno radi toga, što se dosle nije niko javno na njih osvrnuo,[1] kao niti na one na Šipanu, dočim je ob onim na Lopudu pisao preč. O. Urban Talija u „Listu dubrovačke biskupije“ g. 1917. prikazavši ih kao djelo bizantinskog stila, što mu je lanjske godine opovrgnuo pisac „Lopuda“.

Sličnih kapela takovog arhitektonskog stila ima tamo i amo po Dalmaciji, pa i u susjednom Stonu, od kojih se osobito ističe crkvica sv. Mihajla. Ob ovoj je pisao g. 1898. prof. Radić u „Starohrvatskoj Prosvjeti“[2] i Dr. Niko Zvonimir Bjelovučić[3]. Dr. Ljubo Karaman opširno se je pozabavio s ovom kapelom u „Vjesniku Hrv. Arheol. Društva u Zagrebu, N. S. XV.“, što je kasnije posebno otisnuto. Na strani 84. i 85. piše ovaj veleučeni i kompetentni naš pisac slijedeće:

„Crkvica sv. Mihajla u Stonu ide u red malenih dalmatinskih crkvenih građevina iz ranog srednjeg vijeka. (IX. do XI. ili XII. v.): ona spada u sloj tih crkvica po svojim dimenzijama i rustičnoj izvedbi, po svojoj svodovnoj strukturi i slobodnoj tlorisnoj osnovi.



Sl. 16. Unutrašnjost starohrvatske kapele sv. Ilije na Lopudu.

„Odavna su svratile na sebe pozornost historičara umjetnosti malene i vrlo primitivnom tehnikom građene crkvice iz ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji, koje pokazuju raznolike, slobodne tlorise u doba, kada u evropskom graditeljstvu trobrodna bazilikalna građevina ima upravo kanoničko značenje, i koje su skrozimice presvođene raznovrsnim svodovima i kupolicama u doba, kada je u monumentalnom graditeljstvu Zapada vladao još nepresvođeni drveni štrop. U tim crkvicama, a u vezi

[1] Dr. N. Z. Bjelovučić nuzgredno je spomenuo sa par riječi samo jednu kapelu donijevši i njezinu sliku u svom djelu „Crvena Hrvatska i Dubrovnik“, Zagreb 1929., str. 49.

[2] Isp. Starohrvatska Prosvjeta III., str. 22., 42. i IV., str. 77—81.

[3] Dr. N. Z. Bjelovučić: „Povijest poluotoka Rata“ 1921. Split str. 53; „Crvena Hrvatska i Dubrovnik“ Zagreb 1929., str. 49.

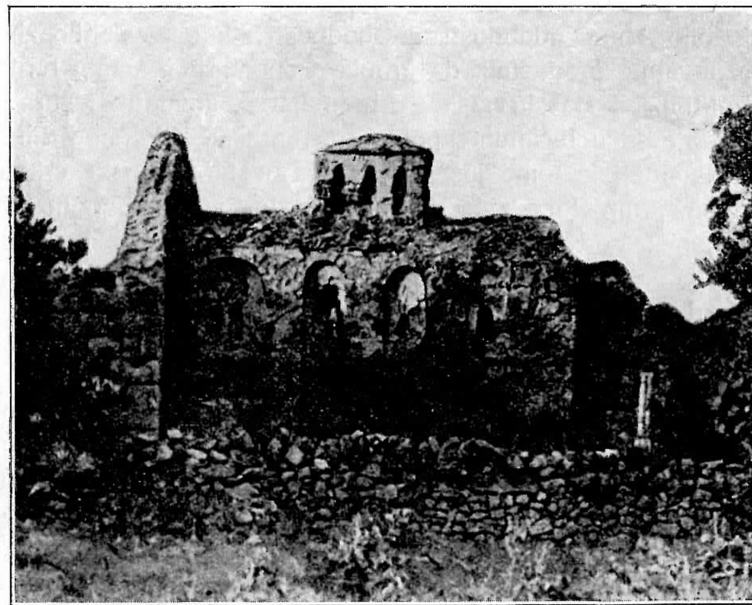
s njihovom pojavom u doba hrvatskih narodnih vladara u Dalmaciji (g. 800 do 1102.) htio se je često vidjeti poseban naš nacionalni slog, makar da regionalno rasezanje tih crkvica uključuje jednako dijelove hrvatskog teritorija kao i primorske romanske gradove Dalmacije, i makar da njihova pojava prelazi na jugu granice hrvatske države. Najčešće i najradije vezala se je međuto pojava tih crkvica u Dalmaciji uz kulturno-politički uticaj Bizanta u našim primorskim krajevima u prvo doba srednjega vijeka. Te crkvice naime rabe svodove i kupole a često naginju centralnim osnovama; a poznato je, da Bizant od vajkada pozna kupolu, svođeni krov i centralne osnove.

„Ja sam iznio svoje odvojeno mišljenje, da su te dalmatinske crkvice lokalna i regionalna pojava, u kojih je odstupanje, u osnovi i strukturi (svodovi), od savremene arhitekture Evrope izazvano, u prvom redu, od smještaja Dalmacije na periferiji zapadno-evropske kulture, kamo su uticaji evropske civilizacije i graditeljstva Zapada dolazili oslabljeni ili sa stanovitim zakašnjenjem. Upozorio sam na činjenicu, da male crkvice slobodnih oblika dominiraju u Dalmaciji samo u najranije doba srednjeg vijeka, dok monasi brojnih benediktinskih samostana ne doniješe, iza polovice XI. vijeka, iz južne Italije u naše krajeve trobrodne bazilikalne građevine većih dimenzija i dotjeranije izvedbe ali nepresvođenog drvenog stropa. Istakao sam, da u Dalmaciji, u srednjem vijeku, samo ove malene crkvice su skrozimice presvođene u svim dijelovima i brodovima, jer im sitne dimenzije dozvoljavaju realizovanje, temeljnog nastojanja srednjevjekovne crkvene arhitekture Evrope, to jest pokriće crkve čvrstim, kamenim svodom, prije nego li građevinama monumentalne arhitekture Evrope. Pokazao sam, također, da bizantinsko graditeljstvo realizuje samo stanovite, jasno određene kombinacije kupole i svodova, samo stanovite tlorisne formule; *a baš tih bizantinskih formula nikako nema u dalmatinskim crkvicama*". (moj kursiv).

„Najbolju potvrdu za svoje mišljenje nalazim i u crkvici sv. Mihala". Ovako naš znameniti historičar narodne umjetnosti Dr. Ljubo Karaman.

A u svojem najnovijem djelu „Iz kolijevke hrvatske prošlosti", izdanje „Matice Hrvatske" za god. 1930., str. 20. i 21. piše Dr. Ljubo Karaman:

„Nego zadnji deceniji naučnog istraživanja znatno prošiřiše naše poznavanje bizantinskog graditeljstva i pooštriše — probudiše naš sud i shvaćanje o tome, što je zapravo bio Bizant i bizantinska umjetnost. Danas nam Bizant nije više vrlo elastičan i neodređen pojam, on nije više, kao ono u vrijeme prvih pisaca o umjetnosti u Dalmaciji, udoban plašt za sve ono, što odvaja od oblika običajnih na zapadu Evrope. Danas znamo, da je netočno i površno krstiti *„bizantinskom"* svaku građe-



Sl. 17. Starohrvatska kapela sv. Ivana sa četverouglastom kupolom na Lopudu.

vinu na svod i centralne osnove. Znamo, da je bizantinska arhitektura realizovala samo stanovite, jasno određene kombinacije kupole i svodova, samo stanovite, jasno određene tlorisne formule. Znamo štaviše, da je Bizant najradije rabio takva riješenja, koja predstavljaju neku vrst kompromisa između centralne osnove, koja je najpodesnija za izražavanje monumentalnosti i graditeljstvu longitudinalne osnove, koju iziskuju liturgične crkvene potrebe, i da je takva rješenja Bizant širio u razne krajeve, kamo je dopirala bizantinska civilizacija i upliv carigradskog dvora i crkve. To su tipovi poznati pod imenom

bazilike na kupolu (sv. Sofija u Solunu); crkve na križ („Nea" cara Bazilija I.); crkve sa kupolom nad oktogonom (Dafni); crkve sa svetištem na Trihonhos (Atos) i t. d. A baš takvim bizantinskim rješenjima i bizantinskim tipovima crkava, poznatim svakom historičaru umjetnosti, nemamo traga u Dalmaciji u starohrvatskom graditeljstvu".

„Ne spada u bizantinske tipove ni sv. Križ u Ninu, koji je od vajkada slovio kao crkvena građevina bizantinskog karaktera... Pogotovo brojne starohrvatske crkvice na jedan, na dva i na tri broda centralne ili mješovite osnove, koje su razni pisci, bilo zbog udobnosti ili shodnosti svoje teze bilo zbog nepoznavanja, propuštali, da prouče i spominju u svojoj tvrdnji o bizantinizmu starohrvatskog graditeljstva, nemaju ništa zajedničkoga sa uobičajnim tipovima bizantinske crkvene arhitekture. Nadodati je tome još jednom, da su starohrvatske crkvice i svojom priprostom zidarskom tehnikom i primitivnom konstrukcijom svodovnih oblika i rustičnom izradbom svih detalja vrlo daleko i različite od graditeljstva ovih krajeva, u kojih se je arhitektura dokazano razvijala pod uticajem savremene graditeljske vještine bizantinskih majstora, kaošto je graditeljstvo srednjeg vijeka u Rusiji, Bugarskoj i Srbiji".

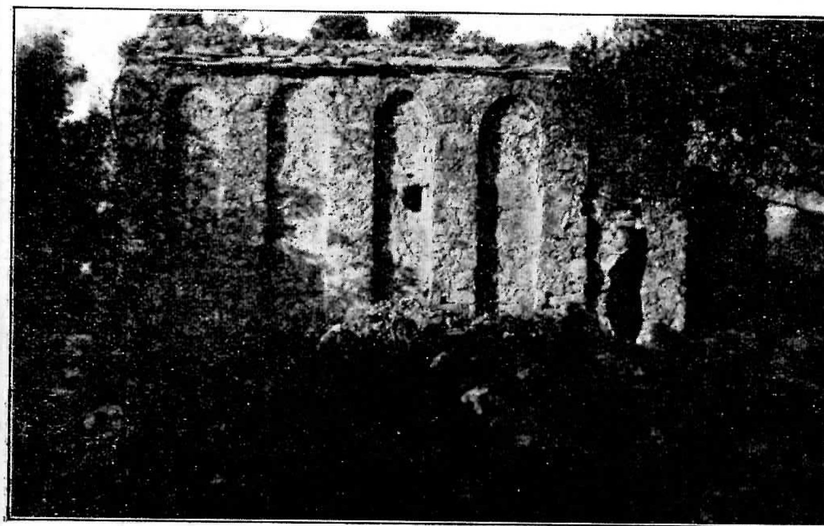
Polag onoga, što sam opazio svojim vlastitim očima, moram da ustanovim, da su sve gorespomenute kapele jednobrodne, i da su pravilno orijentovane od zapada prama istoku; da im je osnova dugoljast pravokutnik, dočim im je apsida iznutra valjkasta, a izvana pravokutna, te izlazi jedan metar više ili manje van začelja crkvice. Sve ove kapele skoro su jednake dimenzije; imadu bačvasti svod i četverouglastu središnju malu kupolu, a u svojoj unutrašnjosti imadu na svakoj strani zgrade po tri dugačke polukružne izdubine (niše), između kojih su na uzdužnim zidovima crkvice po dva naskočena polupila (pilastra), što se produžuju u svođene pasove, koji dijele svođeni krov crkvice u tri jednako presvođena polja. („Sv. Mihajlo je jedincati brod sa tri presvođena polja: jedan bačvasti svod u sredini i po jedan primitivni krstati svod sa strane ulaza i svetišta. Takova formula nije mi poznata ni u monumentalnoj arhitekturi evropskog Zapada ni u onoj Bizanta ni Istoka". Ovako Dr. Karaman u spomenutoj studiji o crkvici sv. Mihajla na strani 86.). Osim toga sve su ove spomenute kapele sagrađene sasvim jednostavno, neoklesanim kamenima ma-

njim i većim, skoro bez ikakvog zidnog reda, u jednu riječ najprostije.

Pošto ipak postoji neka razlika u veličini pojedinih ovih kapela, naznačit ću za svaku od njih njezinu veličinu, jer je i to jedna od glavnih karakteristika njihova stila.

a) na Koločepu:

kapela sv. Antuna Opata	duga 4·50 cm,	široka	250 cm;
„ „ Srđa	„ 4 m,	„	250 cm;
„ „ Nikole	„ 4 m,	„	230 cm;



Sl. 18. Starohrvatska kapela sv. Petra na Šipanu.

b) na Lopudu:

kapela sv. Ilije	duga 5 m,	široka	250 cm;
„ „ Ivana	„ 5 m,	„	230 cm;
„ „ Petra	„ 4·80 cm,	„	?
„ „ Nikole	„ 4·80 cm,	„	230 cm;

c) na Šipanu:

kapela sv. Petra	duga 5 m,	široka	3 m;

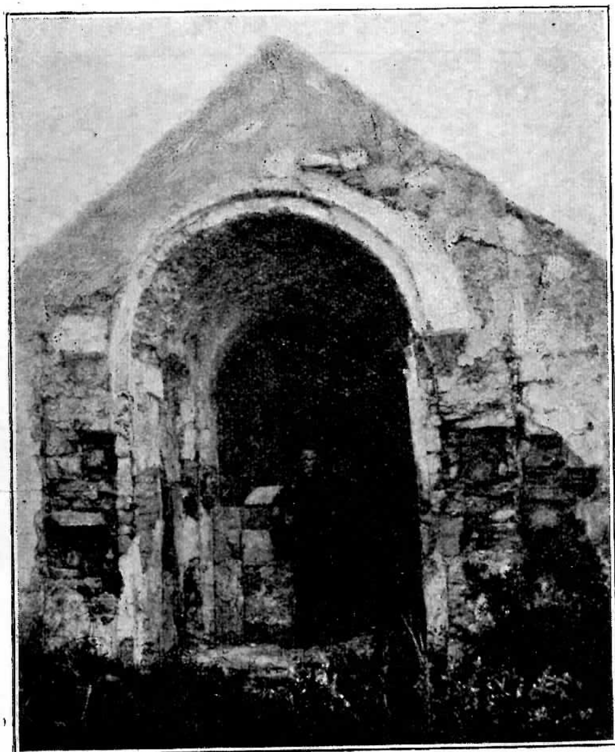
d) kod Stona:

kapela sv. Mihajla	duga 4.50 cm,	široka	250 cm.

Ove se pak kapele dijele na četiri vrsti: na kapele sa dekorativnim arkadicama s vanjske strane i na one, koje su bez njih; te na kapele sa trijemom i na one bez trijema.

Među crkvice, koje su s vanjske strane jednostavne, proste, bez ikakvog uresa na stranama njihovih zidova, spadaju: one sv. Antuna i sv. Srđa na Koločepu, te one sv. Ilije i sv. Petra na Lopudu;

kapele, koje imaju izvana na zidnim plohama svuda uokolo uske, dugačke, a plitko naskočene uresne lezene, što se ispod strehe spajaju u lukove, jesu: sv. Nikole na Koločepu; sv. Nikole i sv. Ivana na Lopudu; sv. Petra na Šipanu kao i



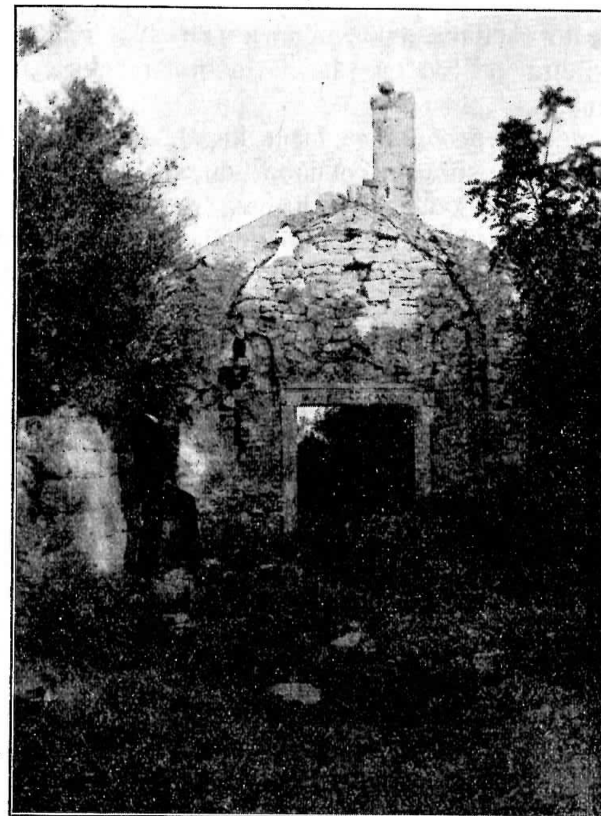
Sl. 19. Pročelje starohrvatske kapele sv. Ivana s pogledom u unutrašnjost na Lopudu.

ona sv. Mihajla kod Stona. Ona sv. Nikole na Koločepu ima na svakoj strani po četiri dekorativne arkadice, a tri straga na istočnom, začeljnom zidu apside, tako da svega uokolo kapele ima jedanaest lezenâ. Jednako imaju kapele sv. Nikole i sv. Ivana na Lopudu, dočim ona sv. Petra na Šipanu ima na svakoj paralelnoj strani po pet, a na začelju s lijeve i desne strane pravokutne apside po jednu, što čini svega uokolo crkvice dva-

naest. I kapela sv. Mihajla kod Stona ima pet arkadica na južnom uzdužnom zidu, s razlikom, da ih ima pet i na istočnom začeljnom zidu.

Obzirom pak na trijem, bilo je kapelica sa trijemom i bez njega.

Kapele, koje nijesu imale pred sobom trijema, jesu sv. Srđa i sv. Nikole na Koločepu, te sv. Nikole i sv. Petra na Lopudu; dočim sa trijemom bile su crkvice: sv. Antuna na



Sl. 20. Pročelje kapele sv. Petra na Šipanu.

Koločepu (sada ima jedan dosta povećan); sv. Ilije i sv. Ivana na Lopudu, sv. Petra na Šipanu i sv. Mihajla kod Stona.

Ove kapele sa trijemom razlikovale su se od drugih u tome, što nijesu imale pročelnog zida, nego su bile bez četvrte zidne strane, koja je dakle bila otvorena, a po rubovima stranâ paralelnih zidova produživao se jedan široki pojas kao polupilo, te se je zavijao poput svođenog pasa, pa je tako taj zavijeni

okvir podržavao kraj bačvastog svoda. Trijem pred kapelom bio je tik kapele, a sa visinom svoga krova dosizao je onaj kapele, te je tako zaštićivao unutrašnjost crkvice od kiše i vjetra, dok je četvrta ulazna strana trijema zatvarala istodobno i sam trijem i kapelu. (Vidi kapelu sv. Ivana na Lopudu i one sv. Petra na Šipanu).

Sve ove kapele i trijemovi imale su vanjski krov nad svodom od tankih i plosnatih kamenih ploča, od kojih se nalazi još nešto ostataka nad svodom kapele sv. Ivana na Lopudu i one sv. Petra na Šipanu, što se dobro razabire na njihovim slikama.

Kako već na početku naglasih, kapele na jedan sami presvođeni brod sa osnovnim oblikom dugoljastog pravokutnika imale su na svodu, odnosno na krovu, središnju četverouglastu kupolu. Neke od tih crkvica još sveudilj imaju posve dobro sačuvanu kupolu, kao ona sv. Antuna na Koločepu i sv. Ivana na Lopudu, dok se njezini ostaci i tragovi raspoznavaju na kapeli sv. Nikole Koločepa i Lopuda; onim pak na drugim crkvicama nema nikakva traga buduć im je odavna pao svod. Niti na crkvici sv. Mihajla kod Stona nema traga kupole, jer kako joj se je tijekom vijekova češće mijenjao krov, stalno je bila dignuta, što sam dokazao i za kapelu sv. Nikole na Koločepu, ali se inače kupola posve jasno razabire na jednoj slici afreska, što je sačuvan u istoj kapeli. Slika prikazuje kako jedan kralj drži model ove crkvice, koja ima središnju kupolu, što se jasno razabire; a, kako tvrdi već spomenuti stručnjak Dr. Ljubo Karaman, detalji reprodukovanog modela u rukama njezinog donatora kralja odgovaraju sačuvanoj crkvici. Osim toga ove crkvice nijesu imale arhitektonskih detaljnih oblika; nije bilo stupova, a naskočeni su pilastri unutra crkvice većinom bez baza i imposta (nadglavaka), osim jedine kapele sv. Ilije, u kojoj svaki pilastar na obim stranama stoji na jednoj bazi, koja je svaka različito uresno isklesana. Lukovi su povrh nišâ bez profilacija.

I tako sam svršio općeniti osvrt na ove naše starohrvatske kapele, a posebno sam se za svaku od njih pozabavio koli u ovoj knjizi toli u onoj pod naslovom „Lopud“, Samo ću ovdje nadodati, što sam mjeseca Augusta ov. god. pisao u „Narod. Svijesti“ u Dubrovniku o kapeli na Šipanu.

* * *

U koliko je meni poznato, dosle se nije niko javno osvrnuo na jednu prastaru kapelu, na otoku Šipanu. Ako je želite pohoditi, najkraćim ćete putem doći do nje, krenete li iz Šipanske Luke sjevernim pravcem uz Rogačine sve do mjesta zvanog Goveđari. Odatle još preostaje kakovih deset časaka hoda, i eto vas do ove naše kapele. Svega treba pô sata nešto naporna hoda. Kapela se nalazi u jednom velikom prostranom predjelu, zasađenu maslinom i vinovom lozom, koji je dobio ime po svecu, kojemu je dotična kapela bila posvećena: „sv. Petar“.

Crkvica je građevina i za najprostije lajičko oko neobična i upadna radi svoga osobitoga stila, te zato puk zove takovu kapelu „grčkom“. Ona je posve jednako građena kao kapela sv. Mihajla u Stonu, one četiri kapele na Lopudu, o kojim sam opširno pisao u svom historičkom djelu „Lopud“ i ona sv. Nikole na Koločepu, o kojoj ću detaljnije doskora izvijestiti u posebnom djelu „Koločep“. Malena je to jednobrodna kapela duga 6 m bez duljine apside, a široka 3 m i 80 cm izvana. Proteže se istočno-zapadnim smjerom, tako da joj je pročelje i ulaz na zapadnoj strani. Na južnoj i sjevernoj vanjskoj strani zidova kapele rese građu uzane i dugačke a plitko naskočene uresne lezene, koje se ispod strehe spajaju u lukove. Tih dekorativnih arkadica ima po pet na svakoj strani, a na začelju s lijeve i desne strane pravokutne apside po jedna, što čini svega uokolo crkvice dvanaest. Na istočnoj pak vanjskoj strani dulji se pravokutna apsida, kojoj je sjeverna strana prilično razrušena, a na kojoj je u sredini bio do nedavna sačuvan jedan uski prozor po svoj prilici sa prozornim okvirom 80 x 30 cm od šest do osam okana, u svakom redu po dva, taman onako, kako je na apsidi kapele sv. Ilije na Lopudu. Žalibože dotični prozorni okvir s oknima nijesam mogao da nađem među ondje razvaljenim kamenjem, ali nije isključeno, da je zatrpan u gomili kamenja, što je u kapeli ili što se podiže pred kapelom.

Uđimo sad u kapelu. Ona je iznutra duga malo više od pet metara bez duljine apside, a široka 3 m. Svod joj je odavna srušen, ali se još vide njegovi ostatci na obim suprotnim stranama zidova, te se može posve lako raspoznati po okrajcima, da je crkvica bila presvođena bačvastim svodom. Na jednoj i drugoj strani unutrašnjih zidova protežu se po tri izdubine (niše) 250 cm po 130 cm i po dva polupila, koja su obavijala bačvasti svod, kako se to vrlo dobro do danas raspoznaje. Na

dva središnja polupila bez sumnje se je iz sredine krova izdizala četverouglasta mala kupola, kakova je još u vrlo dobru stanju sačuvana na kapeli sv. Ivana na Lopudu. Kapela nije imala nijednog prozora do onog već spomenutog na apsidi. Za tako malenu kapelu nije bilo ni potrebno, a još manje, buduć joj četvrta strana pročelja nije bila sazidana, već posve otvorena poput one u kapeli sv. Ivana na Lopudu. Iznutra joj je apsis valjkastog oblika.

Kapela je sagrađena zidarskom tehnikom, ali priprostom kao i primitivnom konstrukcijom i izradbom.

I pred ovom je kapelom bio trijem dug 4 m i pô, a širok koliko crkva. Temelji ovoga trijema još su dobro sačuvani.

Po ovomu opisu kapele mora se apodiktički zaključiti, da je bila sagrađena u onom istom slogu, kojim su se gradile kapele u ranije srednje doba, počam od IX. do početka XII. stoljeća, u doba hrvatskih narodnih vladara u Dalmaciji, kad se je isticao poseban naš nacijonalni slog. Diljem Dalmacije ima dosta takovih kapela, koje su posve jednakog građevnog stila i skoro jednake veličine.

Radeći u dubrovačkom Arhivu naišao sam više puta u sveskama „Testamenta Notariae" i „Diversa Notariae" na ovu kapelu sv. Petra na Šipanu. U svesku 5. Test. Not. spomenuta je na str. 178 v u god. 1363, a u Div. Not. svez. 9 na str. 60 v u god. 1372., zatim i u drugim svescima iste zbirke. S njom i njezinim posjedom u ime beneficija upravljao je kao „rector" jedan kanonik dubrovačke stolne crkve. Tako je kanonik Marin pl. Goze, arcidjakon dubrovačkog kaptola, popravio g. 1489. ovu kapelu. Najprije je sagradio nov trijem, da su temelji prijašnjega ostali u njemu, zatim je uzidao do onda otvorenu četvrtu ulaznu stranu kapele, a za ulaz u kapelu stavio je pragove od korčulanskog bijelog kamena, kako je sve to do danas sačuvano, te se može sve novo sagrađeno i uzidano posve lako raspoznati. Dapače na gornjem pragu vratiju isklesan je ovaj natpis: „Mar. Arci. Cano. Ra.", što popunjeno znači: Marinus Arcidiaconus Canonicus Ragusinus". Tako popravljena kapela ili bolje rečeno iznakažena u svom prvobitnom stilu bila je suviše dobila na krovu taman poviše spomenutih vrata mali zvonik oblika, „alla romana", od kojega jedan stup sveudilj strši i prkosi zubu vremena.

Okolo ove starodrevne divne kapele vide se tamo i amo po velikom ravnom prostoru sada posađenom maslinama i vinovom lozom ruševine mnogih kuća razne veličine, da posjetioc ovoga mjesta mora zaključiti, da je tu nekoć bilo naselje. I zbilja, o tomu me je uvjeravo D. Andro Murat, mješćanin i župnik Šipanske Luke, kao i njegov brat gospar Marko Murat, znameniti naš slikar. Pred čestim nenadanim navalama domaćih i stranih gusara nije bilo apsolutno moguće stanovati dolje pri moru u luci, gdje je sadašnje naselje, nego su stanovnici gradili svoje domove i crkve na brdima, daleko od ikoje možebitne neprijateljske navale. Predaja dapače hoće, da je tu, gdje je kapela, bilo prvo naselje.

U koliko je meni poznato, najstariji je i najznamenitiji arheološki spomenik na cijelom otoku Šipanu ova divna kapela sv. Petra. Šipanjani bi je imali čuvati kao zenicu oka svoga, a Konservatorski ured za Dalmaciju u Splitu imao bi se pobrinuti, da se zapriječi daljnje rušenje ovog starodrevnog našeg neprocijenjivog nacijonalnog spomenika.

Naposljetku vruće preporučam koli Konservatorskom uredu toli Općini Šipana, da se povjeri jednoj kompetentnoj osobi iskopavanje osobito one gomile kamenja pred kapelom i da se potanko pribere kamenje u kapeli, što je palo sa svoda, jer ovdje bi se stalno našao materijal prijašnje kupole, a u gomili koji uresni kamen naše narodne ornamentike.

B) Nicolaus Ragusinus.

O glasovitom dubrovačkom slikaru Nicolaus Ragusinus i o njegovom vremenu napisao je studiju sada pok. Karlo Kovač, nekadašnji arhivar dubrovačkog državnog Arhiva. Ova učena radnja štampana je g. 1917. pod naslovom: „Nicolaus Ragusinus und seine Zeit" u jednoj njemačkoj knjizi. („Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege. Herausgegeben von Professor Max Dvořak. Band XI. 1917. Wien 1917." Strana 35. u Beiblattu.).

Pošto je ob ovom znamenitom slikaru posve malo pisano, iznijet ću neke podatke iz spomenute Kovačeve radnje, a k tomu ću i nešto nadodati.

„Porodica našega slikara bila je porijeklom, kako se čini, s Lopuda, jer se tu nalazi nekoliko osoba s imenom Bozidarević i Vlatković; tako god. 1513. neki Đuro Božidarović

darovao je jedinu sliku za oltar franjevačke crkve, što još postoji. Nikola Božidarević bijaše sin slikara Božidara Vlatkovića i Ruse. Zanat je naučio kod Petra Ognanovića, jednoga od najzaposlenijih umjetnika svojega vremena u god. 1476. Vrijeme je naučavanja imalo da iznosi tri godine polag sklopljenog ugovora, ali je trajalo samo pet mjeseca, jer je Nikola nastavio u Veneciji svoje daljnje nauke.

U ugovoru od 2. septembra 1476. navodi se, da je Nikola porijeklom iz Kotora, ali je to sigurno pogreška, jer se to ne nalazi u nijednoj od mnogobrojnih vijesti, što ih imamo o njemu i o njegovu ocu. Od god. 1494, dalje uvijek se on nalazi u Dubrovniku. S početka je radio zajedno sa svojim ocem, a kasnije sam. Kad je umro, dade se od prilike ustanoviti, naime koncem godine 1517. Nicolaus Ragusinus bio je najznamenitiji umjetnik; najbolji što ga je dao Dubrovnik". Ovako piše spomenuti Kovač.

Nabrajajući u svom djelu „Lopud" umjetne slike, što se nalaze u lopudskim crkvama, spomenuo sam i ja sliku, koju je darovao neki Đuro Božidarević franjevačkoj crkvi sv. Marije od Špilice u Lopudu, te sam nuzgredno izrazio svoje mnijenje, da je dotičnu sliku — triptihon — po svoj prilici izradio njegov (t. j. Đura Božidarovića) brat ili rođak Nikola Božidarović (Nicolaus Ragusinus), jer je ovo umjetno djelo veoma slično njegovim slikama. Nikola Božidarović sa svojim pseudonimom Nicolaus Ragusinus življaše krajem XV. i početkom XVI. vijeka; umro je god. 1517. On je najvažniji dubrovački slikar, a bijaše učenik muranske škole braće Vivarinija, prve po vremenu, venecijanske slikarske škole još pod jakim uticajem bizanske umjetnosti.

Nego moram da se osvrnem na tvrdnju Karla Kovača, da naime Nikola Božidarević bijaše sin slikara Božidara Vlatkovića; kao i na to, da je porodica našega slikara Nikole bila porijeklom — „kako se čini" — s Lopuda. Na Lopudu je uistinu bilo porodica Vlatkovića, ali sumnjam da je ocu slikara Nikole bilo pravo prezime Vlatković, nego cijenim, da je njegov otac Božidar bio sin Vlatka, a kako znamo iz starih spisa i knjiga XIV. i XV. vijeka, pojedinac bi se imenovao svojim imenom, a za prezime bi uzimao očevo; tako se je i njegov otac, mjesto Božidar Vlatka po svoj prilici nazivao Božidar Vlatković. Na taj način mnoge su porodice dobile svoje prezime, kao

na primjer Ratko - Ratković itd. Ja mislim, da je pravo od starine prezime porodice Božidarovićâ bilo *Darkoličić*. To svoje mnijenje potkrijepljujem nadgrobnim natpisom, koji je uklesan na ploči, a nalazi se u već spomenutoj lopudskoj crkvi sv. Marije od Špilice, u kojoj je koncem XV. i tekom XVI. vijeka bilo jedno od triju grobišta ondašnjega grada Lopuda. Ovaj je natpis još posve čitljiv, a glasi: „S. de Georg Boscidarovich Darcholicich cum Heredibus suis. 1516". — „Grob Gjura Božidarović *Darkoličić* sa svojima baštinicima 1516". Po svoj prilici ovaj je grob onoga Đura, kojega spominjemo i Kovač i ja — naime darovatelja onoga triptihona, na kojemu se čita, da je sliku dao uraditi na 20. decembra 1513., potom tri godine prije svoje smrti, a četiri prije smrti našega slikara Nikole.

Ova porodica Božidara Vlatka nosila je po svoj prilici ime svoga oca Božidara, te se po njemu prozvala *Božidarević,* ali je i pridržala svoje pravo prezime *Darkoličić*. A porodica Darkoličić živjela je na Lopudu u istom vijeku, te je imala i svoj grob također u već spomenutoj crkvi, pa se do danas čita nadgrobni natpis: „S. Pauli-Rize Darkoličić cum Heredibus suis" — „Grob Pavla - Rize Darkoličić sa svojim baštinicima". Ovi Darkoličići potpisivali su se i *Dra*kolizza kao i *Dar*kolizza, od kojih je potomak onaj glasoviti teolog i kanonista-franjevac O. Bonifacije, biskup Stona, o kojemu sam se potanje pozabavio na strani 66. u svom djelu „Lopud".

Slike Nikole Božidarevića, koje su se do danas sačuvale u posve dobru stanju, osim one već spomenute na Lopudu, još su i ove: u crkvi Bl. Gospe na Dančama (u okrajku se slike čita signatura: „MCCCCCXVII. II. febrarii. Nicolaus Ragusinus pingebat"). Treća je Navješćenje Marijino", koja se čuva u moćniku OO. Dominikanaca u Dubrovniku (i na ovoj se čita signatura: „Nicolo Raguseo pinx."), a četvrta se nalazi u kapitulu (blizu sakristije) OO. Dominikanaca. Na njoj se ne nalazi nikakav natpis, ali se je odnosni ugovor među Orsatom M. pl. Đorđićem i Nikolom Božidarovićem sačuvao u dubrovačkom drž. Arhivu.

* * *

C. Knjižica: **Matrikula ili statut sv. Antuna Opata na Koločepu.***

To je malena knjižica od pergamene, veličine 21 po 16 cm. Sastoji se od 6 listova pergamene. Korice su debele kao i ostali njezini listovi. Odmah na prvoj stranici korice napisana je posveta u latinskom jeziku. Nažalost je prva trećina korice posve oštećena od vlage i k tomu gornji okrajak izjeden od moljaca, da je apsolutno nemoguće pročitati početak dotične posvete. Samo se posve teško, i to sitnozorom tu razabire godina *1497* i riječi *„In Christi nomine"*. A dalje se čita slijedeće: ..... „Insulae Calamotae ad honorem omnipotentis Dei et Beatissimae Virginis Mariae et omnium sanctorum et ad Honorem beatissimi Antonii et huius ecclesiae fabricatae in insula Calamottae. Primus Gestaldus fuit (ime posve izblijedilo, da se ne raspoznaje već samo slov N) qui cum fratribus et sociis suis dictae insulae cum voluntate et consensu fratrum ordinavit et fecit istam matriculam ad honorem et salutem vivorum et omnium animar. fidelium defunctorum". — Više nema ništa napisano na ovoj prvoj stranici korice, već je narisan odmah neposredno do dna stranice u cijeloj širini jedan ures, u čijoj je sredini prilično sačuvana jedna slika, rekbi od običnog pečata. Sa sitnozorom se jasno razabire ta slika, što pretstavlja sv. Antuna Opata obučena poput Dominikanca u plaštu. Ta je slika posve jednaka onoj na predeli, što se do danas nalazi pred oltarom u kapeli istoga sveca u Dolnjem Čelu Koločepa. Svetac je sa dugom bradom, a drži u lijevoj ruci dugačak prost štap, što mu dosiže do povrh ramena; na vršku je tog štapa pričvršćen u horizontalnom smjeru komad drva, o kojem visi zvonce. Okolo slike bio je natpis kao na svakom pečatu; ali slova su već izblijeđela, te se samo može da razabere *„ota"* od po svoj prilici imena „Calamota".

Ako otvorimo knjižicu čita se odmah na početku druge strane korice napisani statut, koji je sastavljen grubom talijanštinom. Ali, kako sam već gore spomenuo, prva je trećina korice

---

* U knjižici Bratovštine sv. Antuna, gdje su zabilježene članarine braće i sestara rečene Bratovštine nalazi se: „1499, 17 genara. Inventario dele robe de la fratiglia di santo Antonio", i u tom inventaru, koji je učinjen dvije godine po Matrikuli, među ostalima stvarima zabilježeno je: *„matrikula una"*, što se vrlo vjerojatno odnosi baš na ovu matrikulu.

oštećena od vlage i izjedena od moljaca, tako da je posve nemoguće i s ove strane išta pročitati. Nešto niže razabiru se ove riječi: „... nostro gestaldo lo qual debbia.. la detta fraternita. In buon stato.... officiali....

„Item volemo et ordinamo in pleno nostro capitolo in cui ongi a.no debbian elegere per la fraternità uno gestaldo un el lo qual parra a tutti più sufficiente e megliore per la ditta nostra fraternitade, lo quale debbia eligersi da li suoi fratilli iudici ıȷ (= due) et uno degano per suoi officiali e quel gestaldo lo qual fosse eletto per la fraternita nostra el non sia. In alcuna — vel in alcuno malefico in fra li tutti nostri volemo chel sia portato (?) In el letto delli morti sia getato in el mari e non habbia nignuno officio e cosi sia fatto a ciascuno.

Ancora volemo e firmamo che debbia brusar la lampada del olio de notte e di giorno in la chiesia de s.to Antonio e debbiasi cantare una messa ogni settimana per l anime nostre e delli nostri morti fino che duri la nostra fraternita.

Ancora volemo e firmiamo che se alcuno delli nostri fratelli over sorelle passasse della presente vita nostra al altra vita (ovdje svršava druga stranica prvog lista, a počimlje drugi list) che li debbiano acompagnar tutti li fratelli et sorelle fin sua sepultura con le candele de cera accese d onugno e che sia fatta la caritade et chi non venisse ad acompagnar a lo morto della fraternita debbia pagar alla ditta fraternitade grossi tre de presente.

Ancora volemo e firmamo che quello gestaldo lo qual fossi eletto per li fratelli della fraternita e volesse refutare debbia pagare alla fraternita iperperi 5. E quello lo qual sarà eletto per iudice et ello refutar che debbia pagar alla fraternita grossi (nije označeno koliko) e quello degano che fosse eletto e volesse refutar volemo che debbia pagar alla fraternita grossi (?) e tutta fiada tanto il gestaldo quanto il iudice over degano pagando la pena qual è scritta debbia permanere in el offitio per lo suo a.no et ogni a.no se debbia eleger gestaldo novo iudice e degano.

Ancor volemo et afirmiamo che se alcuno fratello della nostra fraternita fosse morto over amalato de fori della nostra isola de lontano per levante cento miglia e de lontano per ponente cento miglia e lo ditto fratello nostro mandasse dicendo allo gestaldo et alli fratelli della sua morte over della sua

infirmitade volemo che lo gestaldo con li suoi officiali debbiano andar over mandar certi suoi fratelli con una barcha armada a levar lo ditto morto over infirmo et condure alla nostra isola fino alla sua sepultura et se oniguno fratello over sorella nostra fosse amaladi over morti (ovdje svršava treća stranica)... infirmitade..... In la sua infirmitade e non se havesse con che sepelire che la fraternita sia tenuta aiudarli della intrata e dello bene della fraternita per anime nostre e delli nostri morti.

Ancora volemo e fermamo che se alcuno delli fretelli dicesse alcuna vilania al gestaldo lo qual sara in lo suo tempo debbia pagar per ciascuna vilania grossi — (?) alla fratiglia et quello che dicesse vilania allo iudice debbia pagar alla fratiglia grossi — (?) et quello che dicesse vilania al degano debbia pagar grossi — (?).

Ancora volemo e firmamo che se lo nostro gestaldo comandasse ad alcuno delli fratelli a fare qualunque servitio modesto della nostra fratiglia et elo non volesse obedire volémo che debbia pagare alla fratiglia per ciascuna fiada libre dua di cera netta, et se alcuno delli fratelli dicesse vilania allo suo fratello della fratiglia debbia pagar alla fratiglia de presente libre dua de cera netta.

Ancora volemo e firmamo che se alcuno delli fratelli volesse far questione alcuna contra la nostra matricula over facesse romore over alcuna briga intra li fratelli che nissuno fratello de quelli non possa fare lamento a nissuna signoria (?) salvo che vada adomandar rasone davanti lo suo gestaldo (ovdje počimlje treći list) et davanti li iudici della fratiglia nostra, e se alcuno volesse far altro e non volesse obedire debbia pagar alla fratiglia per ciascuna fiada grossi — (?).

Ancora volemo et firmamo che se alcuna persona volesse intrare in la nostra fratiglia che dovesse pagare per intrada grossi sette et per il olio della candela et per la cera e per le messe le qual se cantaran ogni a.no per anima sua e delli suoi morti gr. — p.r 2.

Ancora volemo e firmamo se lo gestaldo rifutasse la gestaldia e non andasse miglia c.to (cento) de longo debbia pagar alla fratiglia de presente grossi 5.

et se refudasse lo iudice debbia pagare alla nostra fratiglia de presente iperperi dua e se refudasse lo degano debbia pagar alla nostra fratiglia de presente grossi 6.

Ancora volemo et firmiamo tutti li frati et sorelle li quali sono in nostra fratiglia che debbiano venir alla caritade quando se fara nel tempo che de venir et quello et qual non venira tanto lo fratello quanto la sorella che dovesse pagar de presente grossi 3 alla nostra fratiglia quelli li quali se trovarono in la isola in lo ditto tempo.

Ancora volemo e firmiamo che ogni gestaldo el qual sara della ditta scola e fratiglia debbia scodere dalli fratelli et sorele de tutta la scola per le messe per le candelle e per olio grosso uno nel suo a.no et se per caso non scodesse debbia pagar di sua casa de meglior che habbia cioe per tempo suo et ditto gestaldo possa riscoter con suo degano senza alcuno capitulo. (Ovdje se svršava peta stranica ili prva stranica trećeg lista).

I s ovim je dovršen statut, koji je dakle napisan na prvoj nutarnjoj strani korice, zatim na prvoj i drugoj strani drugog ista i na prvoj strani trećeg lista.

Zatim na drugoj strani trećeg lista, buduć nije bilo ništa napisano tada kao ni kasnije, nadodano je početkom XIX. vijeka ovo, što slijedi:

„Die Iv mes. May 1801.

„Captum fuit determinando, quod si qui aliunde advenientes constituunt domicilium Calaphodiae debeant tam ferreferetrum domum mortui, quam idem referre ex Sepulchro, et reponere in locum, ubi servari consuescit, nec non cum calce claudere petras sepulchrales, sub poena quindecim dierum carceris toties quoties contrafacientibus.

Joanes Tromba Not.“

Četvrti je list otkinut, te sada fali. Na njemu nije valjda bilo ništa napisano, kako što su potpuno prazni i peti i šesti list (t. j. stražnja korica) ove knjižice.

Na koncu moram da spomenem, da su u ovu knjižicu kasnije ušivena dva lista također od pergamene između prvog i drugog lista. Na zadnjoj stranici drugog ušivenog lista napisano je što slijedi: „... in calamotta. Congre.ta la fraternita di s.to Antonio di calamota con lor gestaldo vincenco di marino mihich tutti di comun acordio dettero et allocaro à Marco de vinc.o barberich tutto lo tereno di S.to Antonio posto a la sua vicinanza et di Aniza Jercova che vi possa fare orti e vigne e altri miglioramenti e goderli per sin a tanto che pagarà

detto marco o soi hereredi a ragione di g. sei ogni anno à la festa di s.to Antonio.

Io Biagio squadro v. c.te di calamota son testimonio ut supra

† Vin.co di marino mihich gestaldo fe la croce per non saper scrivere

† Rado di Rado fe similmente la croce

† Giovani di polo galeb similmente.

D. Povelja.

Povelja (pergamena) spomenuta na str. 140 vlasnost je gosp. Balda Smrdelja posjednika u Šipanskoj Luci. Grehota bi bila, da ovaj lijepi spomenik domaće starine propade, zato ga u cijelosti tiskam dozvolom gosp. vlasnika.

Visina je pergamene 25 cm, a širina 38 cm. Budući da se je četiri puta pregibala, na mnogim je mjestima rasparana, a i moljci su je tu i tamo progrizli.

Rukopis je notara u lijepom humanističnom pismu; kancelara nije tako lijep. Notar je stavio u dnu s lijeve strane svoj notarijalni znak. U dnu po sredini opažaju se rupe, na kojim je visio pečat, koji je nažalost nestao.

„Rainaldus Gratianus de Cottignola Dei et Apostolicae sedis gratia Archiepiscopus Ragusinus dilecto nobis in Christo presbitero Leonardo Michaelis de Calamotta salutem et sincerae dilectionis affectum.

Cum propter impotentiam et senectutis onus venerabilis viri presbiteri Pauli parochiani et cappellani Sanctae Mariae in insula Calamottae diocesis nostrae ragusinae homines et universitas eiusdem insulae spiritualibus carere dubitent alimentis, nisi sibi super eadem parochia de idoneo collega provideatur. Coram nobis igitur et coram nostrae Curiae notario infrascripto Allegrettus Coradi et Nicolaus...... vice ac nomine totius universitatis praefatae insulae personaliter conparuerunt: ad quam quidem universitatem tam de iure quam de antiqua et hactenus observata consuetudine praefatae ecclesiae capellanum elligendi, ipsumque praesentandi ius asseritur spectare et pertinere. Et de dicto nomine coram nobis in dictae ecclesiae parochianum, sive potius in dicti presbiteri Pauli collegam praesentarunt, petentes humiliter dictam eorum electionem et praesentationem de te factam admitti et autentice confirmari, et te de

dicta parochia institui et investiri ac tibi publicum fieri et concedi instrumentum.

Nos itaque habita prius matura de liberatione de tuarum virtutum meritis, vitae integritate et morum observantia, quibus apud nos multiplici et fide digno approbaris testimonio, praefatam electionem et praesentationem de te factam tamquam iustam et rationi consonam addmisimus, et per patentes (?) nostras admittimus et confirmamus: teque praesbiterum Leonardum coram nobis personaliter ad hoc genuflexu, per bereti nostri capiti tuo impositionem, et depositionem et per signum sanctae † (crucis) in parochianum praefatae ecclesiae sive in dicti praesbiteri Pauli collegam tamquam idoneum instituimus et investimus et cum omni iuris ecclesiastici plenitudine incorporalem possessionem seu quasi dictae parochiae sive collegiae et cum honoribus et oneribus consuetis praesentium tenore inducimus: recepto primitus a te et per te quod nobis et successoribus nostris Archiepiscopis, et nostris ipsorumque Ordinariis et Vicariis fidelis et obediens eris, ac sacrosantae matris ecclesiae nostrisque et successorum nostrum parebis mandatis, dictaeque parochiae, sive collegiae in spiritualibus atque in divinis laudabiliter deservies, et deserviri facies potius augendo quam minuendo: Interim tamen vivente dicto presbitero Paulo et ad haec presbitero Paulo librario eius procuratore praesente et consentiente tu in duobus tertiis mercedis, et aliarum rerum quae intuitu ecclesiae acquiruntur particeps existas et dictus presbiter Paulus pro alia tertia parte. Defuncto autem eodem presbitero Paulo dicta parochia et ecclesia cum tota cura, et introitibus omni remota exceptione ad te devolvuntur. Quo circa vobis universis et singulis personis ecclesiasticis notariis et tabellionibus publicis per loca diocesis nostrae praedictae ubilibet constitutis auctoritate nostra tenore praesentium mandamus committendo, quatenus vos, vel alter vestrum, qui super hoc fueritis requisiti, vel fuerit requisitus ad dictam parochiam accedatis, seu alter vestrum accedat, ac dictum presbiterum Leonardum incorporalem possessionem praedictae parochiae et collegiae iuriumque suorum inducatis vice nostra, inductumque defendatis, a moto inde quolibet de tentore illicito, quem nos in quantum possumus amovenus: contradictores auctoritate praedicta per censuram ecclesiasticam compescendo. In quorum omnium, et singulorum fidem; robur, et testimonium praemis-

sorum (?) praesentes patentes literras, sive praesens publicum instrumentum huiusmodi electionem praesentationem, admissionem, confirmationem, collationem et commissionem in se continentes sive continens ex inde fieri et per notarium nostrum publicum infrascriptum rogari, scribi, subscribi publicari et registrari mandavimus, nostrique rotundi sigilli iussimus et fecimus appensione roborari.

Datum Ragusii in Palatio nostro Archiepiscopali tempore pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri D. Leonis divina spirante clementia Pape decimi: Anno eius tertio, indictione tertia: Anno a salutifera nativitate Domini nostri Jesu milesimo quingentesimo decimo quinto die vero decima quarta mensis Junii. Praesentibus ibidem.

Universis et singulis has patentes inspecturis innotescat, qualiter supradictas universitas dictae insulae Calamottae parochianis praefatis dat et confert solarium, et mercedem singulis annis iperperum septuaginta videlicet iperperi 70.

Et ego Andreas ser Petri de Laurentiis de civitate Castelli publicus, imperiali, auctoritate notarius et ad praesens notarius et scriba praelibati Reverendissimi D. Archiepiscopi eiusque Curiae, quia praefatis omnibus et singulis videlicet praesentationi admissioni investiturae et commissioni una cum praefatis (?) testibus dum (?) sic agerentur, dicerentur et fierent praesens fui et interfui, eaque omnia, et singula sic fieri vidi, et audivi: ideo hoc praesens publicum instrumentum manu mea exinde confeci, scripsi, et publicavi et registravi et in hanc publicam formam redegi, appositis nomine, signoque meis sollitis et consuetis, una cum praefati Reverendissimi Domini Archiepiscopi, eiusque rotundi sigilli apensione signavi (pet šest riječi nečitljivo, budući da je pergamena pregibanjem razderana, a zadnje dvije dale bi se odgonetati kao: rogatus et requisitus.

Die decima quinta aprilis 1518 Discreti viri Marin Pribchovich Ivan Ruschovich Rado de Lucha omnes de Insula Calamotttae nuntii missi ab Universitate dictae insulae ad praesentandum supra scriptum presbiterum Leonardum collegam sive coadiutore suprascripti olim presbitero Pauli Parochiani suprascriptae insulae. Reverendo Domino (Vicario ?) Aloysio (? izjedeno) Abbati sancti Jacobi de Visgniça. Qui personaliter constituti coram praefato Domino V. praesentaverunt dictum presbiterum Leonardum ad dictam Parochiam, Qui D. V. dictam eorum

praesentationem admisit, et dictum presbiterum Leonardum coram se genuflexum de dicta parochia investivit per osculum pacis, et mandavit, ut decetero de omnibus redditibus et proventibus ad dictam ecclesiam pertinentibus suprascripta Universitas debeat et teneatur dicto presbitero Leonardo integraliter responderi. Praesentibus ibidem presbitero Petro Marini et Domino Marino Canonico Ragusino testibus ad praemissa vocatis hinc et rogatis.

Et ego Johannes Zuppana Cancellarius praemissa manu mea propria scripsi rogatus et requisitus".

Nus. 72/33

Ordinariatus Episcopalis

Nihil obstat

Vladimirus Taljeran
censor m. pr.

Imprimatur
Datum Ragusii, die 13 Januarii 1933.

L. S. † JOSEPHUS M. Eppus.

Knjiga istoga pisca:

„Lopud“ historički i savremeni prikaz. Dubrovnik, dubrovačka Hrvatska tiskara (zast. I. Birimiša) 1931.

Ovo je djelo preveo na njemački jezik prof. Kristo Krile u Dubrovniku, a na češki Dr. Zdenka Dyk u Pragu.

Ulomci iz kritikâ: *„Narodna Svijest“,* Dubrovnik 25. Marta 1931., broj 13, str. 4: „Pisac nam crta položaj Lopuda i opisuje ovaj biser naše obale. Zatim govori o povijesti otoka. Pisac pokazuje osobitu erudiciju u umjetnosti. — — — Ovom knjigom pisac je zadužio Lopud, jer je sa potpunim poznavanjem opće i lokalne povijesti opisao staroslavni Lopud, iznio njegovu slavu i veličinu pred domaće i pred strance. Lisičar je potpuno uspio,“ — — — Dr. N. Z. Bjelovučić.

Ista novina od 8. Jula 1931., broj 28, str. 5: „Ovo je prvo djelo, što je štampano o Lopudu. Bilo je dakako napisano o Lopudu više kraćih i duljih študija, koja su bacala svijetlo sad na ovu, sad na onu tačku lopujske prošlosti; ali nije bilo potpune slike. Štovani g. pisac nam daje tu sliku sa ovim svojim djelom“. — — — „Najinteresantniji momenat ovoga djela jest onaj, gdje se piše o „Gradu Lopudu“. Pričalo se je, pa se je i pisalo da je Lopud bio najbogatiji i najznamenitiji otok; da je tu bilo 14.000 duša, — — da ga je porušio veliki potres 1667., da je od 14.000. duša samo ostalo živo 400 duša. Gosp. pisac dokazao je, da je sve ovo pretjerano“. — — U. Talija.

„Dubrovačka Tribuna“, 28 Marta 1931., broj 103, str. 2: „Auktor je sa mnogo spreme i truda u arhivskom i arheološkom radu uspio, da nam u ovoj knjizi pruži vrlo zanimiv i pedantno obrađen materijal, koji nas upoznava sa davnom prošlosti Lopuda, njegovim spomenicima i njegovim neosporno velikim prirodnim prednostima, koje su oduševile auktora i ponukale ga da pristupi ovom pohvalnom poslu.“ — —

„List dubrovačke biskupije“ od 1. maja 1931., broj 4—5, str. 45: „Marljivi pisac, dušobrižnik Lopuda, sabrao je u njoj sve povjesničke podatke o tom ubavom otoku, te opisao njegove prirodne krasote i kulturne znamenitosti. — — Velika je zasluga pisca i u tomu, da je otkrio na Lopudu ostatke starohrvatske umjetnosti, te nanovo proučio neka zanimiva pitanja, da ih bolje osvijetli. Tim je mnoge stvari oteo sigurnoj zaboravi.“

„Obzor“ (Zagreb) 31. Ožujka 1931., broj 75, str. 3: „Istini na čast treba priznati, da autor nije na laku ruku shvatio svoj posao, nego ga ozbiljno i stvarno, a zanimljivo i lijepim jezikom razglobio. Nije to prosti priručnik, gdje je uz par historičkih podataka nabrojeno nekoliko turističkih atrakcija, nego lijepo uređena i zaobljena cjelina“ — — „Pohvalno treba istaknuti, što ova knjiga ne samo kao prva i do sada jedina u ovom specijalnom predmetu uspješno ispunja veliku prazninu, nego i to, što može da zadovolji sve čitatelje, makar razni bili razlozi, radi kojih oni za njom posižu. Uz lijep i pregledan putopisni dio ona pruža i vrlo zanimljivih detalja iz povijesti slavne dubrovačke republike, te neke od njih slabo poznate bolje osvijetljuje, a neke netočno prikazivane ispravlja na temelju jakih i uvjerljivih dokaza.“ — —

„Jutarnji List“, Zagreb 3. travnja 1931., broj 6885., str. 8: „Djela ove vrste vrlo su potrebna, ona pored svoje znanstvene vrijednosti imaju i veliko značenje za turističku propagandu — upozoravaju na malo poznate dirljive i zanimljive vidike naših ljudi i krajeva, čine ih bližima nama i dražima kad ih gledamo na oči ovakoga inteligentnog cicerona. G. Lisičar otkrio nam je svojom knjigom nekoliko važnih uvida u prošlost Dubrovnika i okolice, pogleda bez kojih nije moguće dovoljno ocijeniti sadašnjost. Za ljubitelje dubrovačke prošlosti i sadašnjosti jedna monografija o Lopudu bila je stvarno nasušna potreba.

„Važan je momenat u Lisičarevoj knjizi o posljedicama katastrofalnoga dubrovačkog potresa za Lopud. Dosadanji dubrovački historičari, među njima i dr. Lujo Vojnović postavili su tvrdnju, da je Lopud prije velikoga potresa bio razmjerno veliki grad, veći od Zagreba onih vremena, ali da ga je potres posvema uništio. G. Lisičar na temelju solidnog proučavanja historijskoga gradiva otkriva kako su sve te hipoteze neosnovane — za vrijeme velikoga potresa Lopud je već preživio doba svoga cvjetanja, dani agonije već su rastočili njegovo blagostanje. Pisac duhovito nam donosi pred oči epohu sedamnaestoga vijeka na Jadranu i Mediteranu, plastički prikazuje veliku mijenu, koja je nastupila tad u svjetskoj politici i privredi otkrićem Amerike, događajem koji je težište evropske kulture prenio iz Sredozemnoga mora na Atlantik. Uloga Dubrovnika u toj mijeni izvrsno je fiksirana.

„Novosti“, Zagreb 10 aprila 1932., broj 99., str. 16: „Pomenutom knjigom g. Lisičara i Lopud nam otvara svoju istoriju kao sastavni dio historije Dubrovnika. Što je dosada napisano o Lopudu to je najbolje.... To je znanstveno i lijepim stilom napisana knjiga radje kao prilog dubrovačkoj historiji. Nepobitnim dokazima opovrgao je pisac dosadanje mišljenje da je Lopud za vrijeme velikog potresa imao četrnaest hiljada stanovnika. Uopće knjiga je kritično obradjena“.

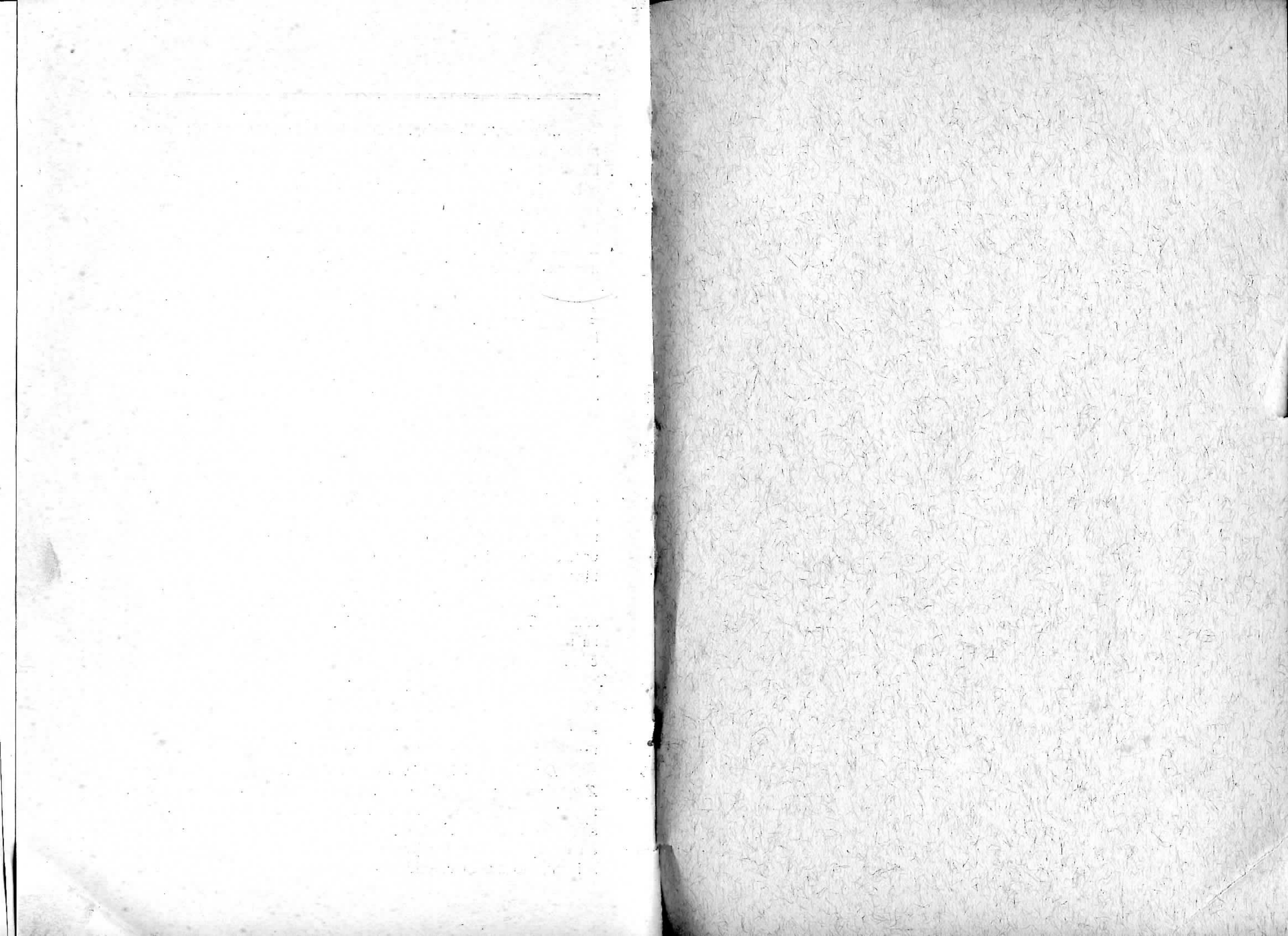
Msgr. Frano Uccellini-Tice, biskup kotorski a rodom iz Lopuda: „Pročitao sam ga (smjera na djelo „Lopud“) i ostao preugodno iznenađen. Poput marljive pčelice, Ti si tu kratko, ali ipak majstorski istaknuo i naveo mnogo, uprav mnogo, što se do sada nije znalo i sve lijepo dokumentima potkrijepio. — Ja Ti od srca zahvaljujem, jer si učinio Lopudu ne malu uslugu. Ukazao si pravi put. Do sada što se tiskalo bilo je više pjesnički nego povjesnički. — Od sada ko hoće što pisati o Lopudu mora imati pred očima Tvoj ozbiljni rad“.

Dr. Emil Laszowsky, arhivar državnog Arhiva u Zagrebu, veliki meštar Braće Hrvat. Zmaja u Zagrebu: „Mi Ti na tom daru od srca i hrvatski hvalimo, a ujedno od srca se veselimo, da je naš narod dobio opet lijepu i dobru knjigu, pisano marom i erudicijom. Doista vrijedna knjiga za svakoga, koji poštiva našu lijepu prošlost“.

Dr. Artur Schneider ravnatelj Strossmayerove galerije slika u Zagrebu: „Pročitao sam Vašu izvrsnu i iscrpljivu knjigu sa naročitim uživanjem i sa mnogom koristi, jer mi je na osnovu čitanja mnogo toga objašnjeno“.

Dr. Matija Lisičar književnik i bilježnik u Zagrebu. Pročitao sam Tvoju radnju, na kojoj Ti od srca čestitam. Monografija je dobra i bila bi narodna dobit, da svaki župnik ovako prikaže svoju župu, kao što si Ti prikazao Lopud“.

Dr. Mirko Deanović, docent Universe filoz. fakulteta u Zagrebu: „Srdačno Vam zahvaljujem na Vašoj lijepoj knjizi, koja je uistinu izvrsna monografija o našem divnom i interesantnom Lopudu. Nastavite samo i dalje raditi na toj lijepoj, ali danas nažalost nezahvalnoj njivi, pa će Vam biti zahvalni svi oni, što znadu cijeniti pravu kulturu“.



Cijena Din. 25.—